

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2019
4

Szappanos Gábor prózája | Dobai Lili, Izsó Zita, Terék Anna versei | Keszeg Vilmos, Dunai Tamás, Képes Gábor és Pintér Bence tanulmányai | Tebeli Szabolcs képregénye | Kritikák Bodor Ádám, Szilágyi István, Bart István, Gazda Albert, Horváth Viktor, Hunčík Péter, Makai József, Tóth Tibor, Szeifer Natália és Egressy Zoltán könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 18. évfolyam

Szerkesztők:

Biró Annamária (*tanulmány*), Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*gyakornok*)
Vass Norbert (*kritika*), Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Dávid Emma Bernadett

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány

Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke

ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Baranyi Ferenc: <i>Pygmalion aranylakodalma</i> (Ezredvég, 2019/3.)	3
Terék Anna: <i>Holtág</i> (www.ambroozia.hu, 2019/3.)	4
Izsó Zita: <i>A földet érés nehézségei</i> (Életünk, 2019/5-6.)	5
Kiss László: <i>Előzés</i> (Eső, 2019/2.)	6
Röhrig Géza: <i>mezítlét</i> (Jelenkor, 2019/5.)	12
Dobai Lili: <i>Úttalan</i> (Pannonhalmi Szemle, 2019/2.)	13
Németh András: <i>Másokba vetett bizalomról</i> (Napút, 2019/5.)	14
Szappanos Gábor: <i>Egy harangozó dinasztia bukása</i> (Hitel, 2019/6.)	15

■ HOLDRA SZÁLLÁS

Keszeg Vilmos: <i>A meghódított és elvesztett Hold</i>	24
Dunai Tamás: <i>A holdra szállás mint médiaesemény</i>	35
Képes Gábor: <i>Lunar Lander</i>	43
Pintér Bence: <i>Holdra szállás, avagy a science fiction diadala</i>	53

■ KÉPREGÉNY

<i>Holdra szállás</i> (rajzolta: Brazil)	62
--	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Gabriela Tucan: <i>Otthonok a határon a chicano/a irodalomban</i>	68
Hanzelik Gábor: <i>A kocsmá szerepe a cseh prózában</i>	78

■ KRITIKA

Bányai Éva: <i>A börtönhonyha remekei. Kanyarlátás a Bodorfőztekre</i> (Bodor Ádám: <i>Sehol</i>)	91
Serestély Zalán: <i>Emlékezni az emlékezésre</i> (Szilágyi István: <i>Katlanváros</i>)	96
Nyéki Gábor: <i>Néma és egyhangú szavazások idején</i> (Bart István: <i>Elemér utca három</i>)	101

Nagygéci Kovács József: <i>Mintba-katonák</i> (Gazda Albert, Horváth Viktor, Hunčík Péter, Makai József, Tóth Tibor: <i>Katonakönyv</i>)	105
Gregor Lilla: <i>Ahol a semmi van</i> (Szeifert Natália: <i>Mi van veletek, semmi?</i>)	112
Fodor Balázs: <i>Közös többszörös</i> (Egressy Zoltán: <i>Hold on</i>)	117

■ REPERTÓRIUM

2019. május–június (Zahari István)	122
Számunk szerzői	141

Makkai T. Csilla gyakornokunk Oláh János
Szerkesztői Ösztöndíjban részesült.

Lapszámunk borítója brazil képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma,

A Szépirodalmi Figyelő Alapítvány tevékenységet támogatja:
Nemzeti Együttműködési Alap, Emberi Erőforrás Támogatáskezelő,
Miniszterelnökség, Logobox, Fidel Coffee Kft.,
Green Collect Kft., TSPC Kft.

25nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Együttműködési
Alap

MINISZTERELNÖKSÉG

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

SZEMLE

Baranyi Ferenc

PYGMALION ARANYLAKODALMA

Elefántcsont helyén most hús van s rajta bőr: e szobor már nem szobor. Sudár lány lett belőle. Mindene működik: vese, gyomor, belek, áramlás futja át a véredényeket, igézőn süt szeme, csókot ígér a szája, holtig őt látja csak, ki egyszer megcsodálta.

Galatheát az én kezem formálta meg (abban Aphrodité „ludas”, hogy lelke lett) – és nőül vettem őt...

Már ötven éve ennek.
Vajon ki menthet át egy lángoló szerelmet az idő tűz-ölő, jeges folyóvizén?
Sem hozzám vénülő asszonyom, sem én.

Szép lenne most is ő, ha meghagyom szobornak, ám ennyi év után a bája mind lesovadt, s bőre, mely hajdanán lelkének burka lett: fityeg s mást nem takar, csak gyengült szerveket. Aki életre kelt, halandó lesz legottan: nincs öröklét, csupán a kőben és a csontban.

Időtlenység a cél, megkövült-mereven?
Vagy véges létezés után a sírverem?
Ó, Galathea volt szobrok között a legszebb, de értem létre kelt s velem öregedett meg, mindketten meghalunk, én előbb, ő utóbb.

És ő is tudja már: sorsnak ez volt a jobb.

Ezredvég, 2019/3.

Baranyi Ferenc 1937-ben született Pilisen. Verset ír, műfordítással foglalkozik. József Attila- és Kossuth-díjas.

Terék Anna

HOLTÁG

Nézek utánad,
árnyékod hosszú folyó:
egyre csak duzzad,
ahogy távolodsz.
És hiába ered tőled minden,
hiába torkollhatna deltámba,
hullámaid már
nem érik el a partot.

Feketére éget a nap,
árnyékod szurok,
ragadós nyomokat hagysz
mindenfelé,
arcomon, a járdán.

S ahogy párolog
kettőnk közül,
ez a fekete csík,
remeg minden,
akár víz fölött a város.

Este a holtágban
szűköl egy kutya,
nem tudja kinyalni
a vízből a holdat.

A meder aljára fekszem,
hogy fekete legyek egészen
én is, s hogy lássam
hullámozó arcodat,
amint a hídról nézed,
a testemet nyomó víz
hogy töri össze végleg
felettem a fényt.

www.ambroozia.hu, 2019/3.

Izsó Zita

A FÖLDET ÉRÉS NEHÉZSÉGEI

Mint bocsánatkérés közben a hang,
úgy vékonyodik el az elhagyott templom felé vezető út.
A végén már nem férünk el egymás mellett,
egyedül kell a veszteség elé járulni,
mintha a templom üvegajtájának tükröződő felülete
szembesülést jelentene önmagunkkal,
pedig csak arra jövünk rá,
hogy az átmeneti egyedüllét nem mentség semmire.
A virág a kezemben hervadozik,
azt mondták, örökké fog élni, ahogy rólad is
a zsebemben van még a zsírkréta is,
amit kölcsönadtál,
nem merem kitenni,
mintha azzal belenyugodnék abba, hogy már nem fogod visszakérni.
Emlékszem, rendőr akartál lenni, mint annyi gyerek
azt mondták, ha felnőtt, magas leszel és nagyon szép.
Mint egy viharban elszabadult csónak,
sodródik bennem az, aki soha nem lehattél.

Életünk, 2019/5–6.

Kiss László

ELŐZÉS

indexelt
a nyílegyenes
elkerülő úton
erre figyeltem fel
máskülönben
soha nem
figyelek fel
a szemből jövőkre
mit érdekelnének
engem
a szemből jövők
rendszerint
kiegyensúlyozottan
a magam útját járva
haladok előre és
a szükségesnél alaposabban
soha nem
veszem szemügyre
a szemből érkezőket

jobbra indexelt
de közben
suhant előre
sehol
egy bekötő
egy dúlő
csak a tiszta
és átlátható
főút
kacsintgatva suhant el
mellettem
a fehér opel
először arra gondoltam
jelzem neki

a figyelmetlenséget
két ujjam összezsíppentve
legalább kétszer de
akár háromszor is
jelzem neki hogy
úgy maradt
vigyázz
úgy maradt
az indexed

előttem kamion
cammogott
10-re vártak
a szalonban
szokásos
évi szerviz
lengéscsillapító
légszűrő
és ideje kicserélni
az ablaktörlő lapátokat
is
és
ő csak
suhant
suhant el
az ellenkező irányba
nem maradhat így
arra gondoltam
9.54-kor
hogy félreértik
még a végén félreértik
hogy megtévesztő
hogy félrevezető
lehet
és hogy szólni kéne
szólni kéne neki
ha már jelezni
nem tudtam
a két ujjamat

összecsipentve
hogy jelez

a visszapillantóba nézve
fékezni láttam
körforgalomhoz ért
lépnem kellett
előzésbe kezdtem
magam mögött
hagytam a kamiont
és amit a kamion
által elfoglalt útszakasz
beláthatatlansága miatt
nem állt módomban
szemrevételezni
a kis Fiatot is
elébük vágtam
hogy megelőzzem
a nagyobb bajt
és az első kis
kereszteződésnél
lekanyarodtam majd
ahogy azt kell
Y-t csináltam
és a nyomába eredtem

úgy hagyta
úgy hagyta
az indexét
figyeljen erre
figyeljen rám

de
hiába tapostam
hiába nyomtam tövig
a gázt
9.57-kor
előbb egy körforgalom jött
aztán egy másik

csupa körforgalom az utak
és minden körforgalom
egyforma
be aztán ki
nem láttam
merre ment
nem láttam
hol suhan
az úgy hagyott
indexével
de szégyelltem
volna
megfutamodni
ha már egyszer
belevágtam
késő lett
volna
meggondolni
magam

suhantam én is
a nyomában
nyílegyenes volt
az elkerülő út
se lassítanom
se előznöm
nem kellett
de hiába
tapostam nyomtam
szem elől veszítettem
szem elől veszítettem
őt
az indexét
véletlenül
úgy hagyott
lányt
nem tudtam
a segítségére lenni
nem figyelmeztethettem

hogy felelőtlen
hogy ilyet
nem csinálunk
hát hol
maradtál
el hová
siettél
hogy azt se
vetted észre
mindegy

két ujjam összezsíppenteni
noha a lelkiismeretem
megnyugtató végett
akár össze is
zsíppenthettem volna
őket immár
teljesen feleslegesnek bizonyult
őszintén szólva
akkor már
eszembe se jutott
összezsíppenteni a két ujjam
az ellenkező irányba
haladóknak
akár félre is
érthették volna
összezavarhattam volna
a szembejövőket
mit gondolhatnak most
rólam
odaát
a szembeforgalomban
egyre többen
jöttek szembe

feladtam végül
lekanyarodtam újból
majd
ahogy azt kell

Y-t csináltam
és vissza de
se
bosszúságot
se
csalódást
nem éreztem
inkább büszke voltam
hogy megpróbáltam
hogy adtam egy esélyt

de nem tudom
hogy megtenném-e
újból
hogy érdemes
hogy szabad-e
a nyomába szegődni
annak
aki úgy hagyja
az indexét

és mentem
ahogy addig is

késtem
persze
a megbeszélt 10 óra
helyett 10.12-re
értem
a szalonba
de
kedvesen fogadtak
már-már
szívélyesen
még kávét is
kaptam

Eső, 2019/2.

Röhrig Géza

MEZÍTLET

a paradicsomba nincsen visszaút

hiába szagoltatjuk legjobb kopóinkkal
kezünk már nem a te lelked illatát leheli

Uram

a kígyónak elég bőrét vedlenie
az embernek a csontját a csontját is le kell
elhagy minket szegény apánk az idő
elhagy minket szegény anyánk a hely

s kit segglyuktól szájig karóba húzattak delfinmosolyú papok
ő is vesse vesse le most azt a karót

kontyba tűzött villámát az ég
vásznát is vetkőzze le a kép

s hogy még egy napra se válják öncélúvá
tépje le az újszülött a dögcédulát

s te is barátom naponta egyszer
okádd ki magadból a naprendszer

hisz nincs más
nincs más

minket ölvé megvéd

az égő szégyen
a boldog mezítlét

Jelenkor, 2019/5.

Dobai Lili

ÚTTALAN

A forrás után az ösvény a
semmibe vész.
Ritkás erdő, áttetsző fény,
derengés, pára. Deréktól felfelé.
Alul avar, tört gallyak, alig-zöldellő
tavaszi hajtások.
Lejtő, vízfolyások, egy-egy
madárhang. Átsuhanó.
Egyszer csak felfelé indulsz.
A lejtőn.
Mindig felfelé kell elindulni a lejtőn.
Ezt vajon honnan tudod? Honnan
veszed? Tudás? Megérzés?
Vagy valami egészen más?
Hosszan mész taláalomra, felérsz.
Előtted keresztben földút.
Fény. Nap. Delelőn.
A következő jelzés sincs sehol.
Nem tudod, melyik csonk törzsén
lehetett a jel. Előtted friss
erdőirtás az út túloldalán.
Kerek, sárgás, évgyűrűs karikák
rengetege a zöld füvek között.
Erdő-maradványok.
A szeles csendben a tiszta ég üzen.

Pannonhalmi Szemle, 2019/2.

Németh András

MÁSOKBA VETETT BIZALOMRÓL

Mórocz Gábor irodalomtudósnak, szeretettel.

Formákat lehetetlen találni
egyetlen tartalommal született
napraforgóra, ahogy delelés
után is állhatatosan keres
az égen sorsára hagyott, szemből
kibukó tűzgömböt, meg amikor
szél esővel józanítja ki, és
a cseppektől, de nem elnehezült
tányérjától hajolna meg, mintha
képtelen volna elfelejteni,
visszatér a horizont királya,
számonkérni sugáraranyakat
kapott hűséges *társain* a fényt.

Napút, 2019/5.

Szappanos Gábor

EGY HARANGOZÓ-DINASZTIA BUKÁSA

Új seprő jól seper, új harangozó lelkesen harangozik, de nem biztos, hogy mindig a legjobbkor. Van egy község az Alföld legszélén, a nagy Duna mentében, Babódfalva, ahol egyszer új harangozót fogadott fel a tanácselnök. Ifjabb Gogolák Jánosnak hívták a jóembert, természetes legény volt, képes bánni a református templom nagy harangjával.

A templom a faluközpontban állott, vagyis a falu szélén egy kisebb dombon. A két állítás között senki ne keressen, mert nem talál ellentmondást. A falu központja ugyanis a település szélén helyezkedett el, ez is egyik különlegessége volt Babódfalvának. Itt foglalt helyet az özszes fontos középület, a Tanácselnöki Hivatal, a paplak, a Petőfi Emlékmúzeum, az Országos Takarékpénztár fiókja és a Minden Lényeges nevű, két apró helyiségből álló bevásárlóközpont. Fontos még megjegyezni, hogy közel volt a központhoz a két kocsmá is, amelyek közül az egyik, a Dominó szemérmesen cukrászdának álcázta magát. Itt főleg a cigányok szoktak inni, a szemköztiben, a Fagolyóban a magyarok. A posta, a rendőrség és a patika egy kicsit messzebb esett, a Felszabadulás utca mentén, amely a falubeliek szavajárása szerint úgy kanyargott végig a településen, mint az „ökörhugyozás”. Hiába, ahol lapos a táj, a főbb közutak is a patások vizeletének kiszámíthatatlan kanyarulataira hasonlítanak. Ennek mélyebb összefüggésére egyelőre még senki sem talált, és talán nem is keresett tudományos magyarázatot.

Az új harangozóra azért volt szükség, mert a közelmúltban két ízben is nagy halálozási hullám söpört végig Babódfalván. Először fél éve, amikor a tanácselnök feloldotta az elhalálozási tilalmat a faluban. Két éve azért vezette be, mert a temetőben nem volt több hely a halottaknak. A nagy laposban elterülő sírkert már rég kinőtte magát – több oldalról magánházak vették körül, egyik hosszanti oldalán pedig a vasútállomás húzódott –, úgyhogy nem tudott terjeszkedni semerre sem.

Új temető építési munkálataira nem volt anyagi fedezete a falunak, ráadásul egy hatalmas áradás tarthatatlan és méltatlan helyzetet teremtett a nekropoliszban: a legutóbb eltemetett holtak koporsóinak fedele amúgy is már csak tíz-húsz centire volt a talajszinttől, tudniillik – a szűkösség miatt meg takarékoságból is – a népek a családi sírhelyeken a régi koporsók fölé temették a soron következő halottjukat,

így előfordult, hogy három-négy koporsó is feküdt egymás fölött. Ez nem olyan elképesztő ám, hiszen a legalul levő hősi halott ősapa szétrohadt fakasznijának fedele réges-rég beomlott, és óvón rásimult a fiatalon az árnyékvilágba távozott férfiú csontvázára. 1849, első, majd második világháború – a háborúban meghalt nagyapák, apák és fiúk általában huszonöt-harminc – néha több – év különbséggel egymás csontkarjaiba omlottak. Olyan közel kerültek egymáshoz – s immár örökre –, mint amikor az asszonyok a faragott kis bölcsőből kiemelték a szántásból vagy a szőlőkapálásból hazatérő uruknak a kicsi fiukat, hogy ringathassák kerges lapátkezükből. Nos, így ölelték egymást, így tértek meg egymáshoz a férfinemzedékek, hogy végső nyugodalmat leljenek elődjük kebelén.

Az asszonyok nem nagyon haltak, csak ritkán, gyakoriak voltak az ötven-hatvan évi özvegységek, legtöbbször az anyák temették el a fiaikat, és nem fordítva, hiszen a fiak halnak a háborúban, nem az anyák meg a feleségek, egyébként is, az asszonyok mindig életerősek, a fiak, férjek viszont csak látszólag erősek, belül végtelenül gyöngék. Az asszonyok elnyúlhatatlannak, hiába dagad a fenekük akkorára, mint a búbos kemence, az elhízás nem halálok, és ha összejönnek trécselni, hiába panaszkodnak mindenféle nyavalyára, hiába sorolják elő minden bajukat, csak nagy sokára halnak, nyolcvan vagy inkább kilencven fölött. Nehéz a légzésük a túlsúlytól? – nem baj; kihullott majd’ minden foguk az ásványi anyagokban szegény babódi kútvíztől? – nem baj, majd ezután folyékony táplálékot vesznek magukhoz, mint Jancsi bá’ felesége a kertsoron, Bebők Julis, akit az ura leplezett le, amikor egyszer az asszonyt a spájzban találta, amint a stelázsiról frissen olvasztott disznózsírt kanalizott leves gyanánt, kenyér nélkül. Élete végén olyan gömböc volt, mint egy labda. Julis is kilencvenhárom nyarat megért, amikor elszólitotta a teremő – vagyis, pontosan nem is tudjuk, ki szólitotta el... Az Isten-e vagy a tanácselnök Csanak Gábor. Ugyanis akkor halt meg, amikor utóbbi végül feloldotta a haláltilalmat. Ekkor viszont, amikor már törvényileg szabad volt, tömegestül haltak a nagyon idős asszonyok, akik egyébként lassan, észrevétlen potyogtak volna el a tilalom másfél esztendeje alatt.

Nos, ez túlságosan nagy megpróbáltatás volt idősb Gogolák Jánosnak, akinek naponta többször is meg kellett húznia a harangot: temetésekor, gyászistentiszteletre és persze minden más alkalomkor, amikor amúgy is kellett harangozni. Minden áldott nap volt dél, minden áldott héten volt vasárnap, és néha még félre is kellett verni a harangot, ha

beütött valami váratlan esemény. És váratlan esemény bizony mindig történik. Kivált Babódfalván. Miután annak rendje és módja szerint minden asszony elhunyt és eltemettetett, akinek ki kellett várnia a haláltilalom eltörlését, egyszer csak újabb, a korábbiaknál is pusztítóbb áradás történt, megnyíltak az ég csatornái, mintha Isten utólag ezzel jelezte volna, nem örül annak, hogy egy porfészek tanácselnöke önkényesen átvette az Ő kizárólagos jogkörét. Az utóbbi időben még inkább túlszűfolt sírkert – ahová egy hirtelen halállal elhalt csecsemő kisujjperccsontját sem lehetett volna eltemetni – valóságos tóvá változott, s a talajszint alatti koporsókat kimosta a víz, s könnyűségük miatt mint holmi bárkák fölemelkedtek a víz színére, és ott úszkáltak össze-vissza a világ csúfjára. Egy orkánerejű szélben jókora hullámokat is vetett a tó vize, és a koporsók hadigályák módjára csaptak össze egymással, és törték-zúzták egymást, mint valami tengeri ütközetben. A bennük fekvő, félig foszlott tetemek – mint a csata áldozatai – kiborultak, és lemerültek a víz alá.

Az ijesztő és méltatlan helyzetet látván egy paraszt beszólt a tanácselnöknek, hogy a temetőben vészhelyzet van, és csinálni kellene valamit. Ekkor az öreg Gogolák félreverte a harangot, amely a lehetetlen állapot megoldására szólította a lakosságot. A tanácselnök, lelkifurdalástól gyötörve, csáklýákkal, áglehúzó kampókkal befogatta az elszabadult koporsókat. Az nem fordult meg senkinek a fejében, hogy a helyhiány miatt a temetői fák ágaira aggassák a halottakat átmeneti nyughely gyanánt, hogy a keselyűk és varjak végezzék el a piszkos munkát a férgek helyett, pedig a faluban néhány súlyos alkoholistá öngyilkos a faluszéli kiserdő fáira akasztotta fel magát, példát mutatva.

Azonban amikor idősb Gogolák épp hogy fellélegezhetett volna a sok haláleset után, a falu kedélyeit újabb ember- és harangozó-próbáló eseménysorozat borzolta fel. Egyetlen fogcsikorgatóan hideg január végi éjszakán egy harmincéves, kétgyermekes apuka huszonöt embert (és hét házőrző kutyát) ölt meg: hét barátját irtotta ki családotul. Majd a saját családjával és magával is végzett. Mivel az eset nemrég történt, és tartott a rendőrségi nyomozás, a falubeliek csak találgattak, mi lehetett az ok. Ahogy sok esetben lenni szokott, a gyilkos példás családapa hírében állott. Annyit tudni, hogy a sorozatgyilkosságot egy megmagyarázhatatlan eseménylánc előzte meg: a tettes egy tizenkét főből álló baráti társaság tagja volt, amelyből négy fő egymás után, két-három hét eltéréssel meghalt, mégpedig kivétel nélkül az előzőleg eltemetett barát halotti tora alatt, és kivétel nélkül a Fagolyó nevű kocsmában.

De mindegy is, mi volt az ok, a lényeg az, hogy Babódfalva lassan egy rémregény helyszínére kezdett hasonlítani. És ennek következtében a nyolcadik ikszét taposó Gogolák bácsi aszott nyakába elviselhetetlen teher szakadt. Két hete bele is halt a rengeteg munkába. Ha a faluvezetés úgy döntött volna már egy évtizede, hogy átáll a gépi harangozásra, idősb Gogolák szinte biztosan még ma is élne. De ő kézzel-lábbal és minden tekintélyével tiltakozott a váltás ellen, mondván, „hogyan nézne az ki, hogy a Teremtő izenetét egy gép közvetítse a jóembereknek?!”.

Őrá már a fia harangozott. A harangozót ugyanis hagyományosan Gogolákék adták, e nemes hivatás apáról fiúra szállt a régi kutyabőrrel rendelkező, de egyszerű gazdálkodó paraszttá deklasszálódott famíliában.

A fiú hamar berendezkedett apja helyén. Ismerte a hangulatos kis harangozószobácska minden zegét-zugát, hiszen az apja többször elvitte magával, amikor szolgálatban volt. Ifjabb Gogolák mindig is ábrándosabb lelkű volt, mint vele egykorú társai; legutóbb, amikor otthon, disznóvágáskor a töpörtyűnek valót kavargatta az üstben, elmélázott valamin, megállt a keze és benne a hatalmas keverőkanál. Úgy kellett a rokonoknak egy idő után rászólni, hogy ne hagyja már lesültni a töpörtyűt, az üst tartalma ugyanis akkor már úgy bugyogott és sercegett, akár egy pokolbéli üst egy elkárhozott testével, amint foszlik le róla a hús és fő ki belőle a zsír.

Március elején történt, hogy Gogolák Jancsi éjjeli szolgálatban a kristálytisza eget fürkészte. Az otthon talált régi kalendáriumokban olvasott már ezt-azt a csillagokról és a világmindenségről meg azokról az égitestekről is, amelyek néha nagyon közel jönnek, sőt nagy ritkán bele is csapódnak a Földbe. Hirtelen egy ilyen égitest villanását látta észak felé, amerre éppen nézett: az égi jelenés olyan közel volt, hogy látta, milyen hepehupás a felszíne, látta, hogy tényleg valami kódarab, hogy sárgás-zöldes fényben izzik, látta, hogy darabok válnak le belőle, majd végül azt, hogy amilyen gyorsan jött, olyan gyorsan ki is hunyt egy utolsó nagy lobbanás után, mintha soha nem is létezett volna. A látvány annyira megrémítette, hogy gondolkodás nélkül nekiesett a harangkötélnek, gyorsan kitekerte, ahogy békésen ott nyugodott összetekerve a padkán, és vad igyekezettel, de a megfelelő technikával félreverte a harangot. Jó sokáig, hogy mindenki fölébredjen. Persze, nem mindenki ébredt föl, csak a fél falu meg az összes kutya. A paraszt mélyebben és egészségesebben alszik a mezei munka után, mint az ideg-

feszültségtől szenvedő városi ember. A babódfalvi alkoholisták ugyan-
csak mélyen aludtak, bár nem olyan sokáig és nem olyan pihentetően,
mint józan atyafiaik. Tíz perc múlva a tanácselnök jött át a fűvön
a templomhoz nagykabátban, házi papucsban, elfeküdt ritkás hajjal, és
benyitott a helyiségbe.

– Mi történt, Jancsi, minek húzod éjnek idejin?

– Láttam egy hullócsillagot, de igen-igen közről! Nagyon meg-
ijedtem, aszittam, baj lösz.

– Belecsapott a földbe, oszt kigyulladt tán valami?

– Nem, csak aszittam, baj lösz.

Csanak Gábor klaffogó papucsában körbecsoszogta Isten házát,
és nézett mindenfelé a dombról, észrevesz-e valami szokatlant, lát-e
rőt fényt valahonnan. Amikor visszaért, így szólt:

– Na, jól van, Jancsi, fiatal vagy még, élénk a képzeletöd, pedig
nem is izsol. Vigyázz, máskor csak akkor húzd mög, ha igazából baj
van. Mék vissza alunni...

A harangozás nem volt gyakori ebben a majdnem teljesen reformá-
tus faluban. Sokkal kevesebbszer írta elő a püspök, mint a katolikusok-
nál, ahol jóval több egyházi ünnep alkalmából húzták meg, napjában
többször is. Visszont itt megengedőbb volt az egyházi hatóság: öngyil-
kosra is lehetett harangozni, meg olyannak a végső búcsúztatásakor
is, aki életében többet káromkodott, mint imádkozott. Babódfalván
kevesebb gyerek is született, mint a katolikus falvakban, tehát keve-
sebb keresztelő meg konfirmáció volt: ha nem kellett egy gyerek, itt
már régen is könnyen rászorították a kicsi fejére a párnát, és ráfogták,
hogy „hörtelen halál” vitte el.

Egy szó, mint száz, ifjabb Gogoláknak nem volt megerőltető a mun-
ka. S hogy még egyszer ne kövessen el hibát, kegyes irodalmat olvasott
inkább, nem kalendáriumot. S a legkegyesebb irodalom a Szent Biblia.

Amikor elérkezett nagy sokára, dermesztő böjti szelek és jéghideg
húsvét után a hűvös pünkösöd, Jancsi épp befejezte az Apostolok Cse-
lekedeteit. Nyugtalanság dolgozott a lelkében, rengeteg mindent nem
értett az evangéliumokban, Jézus példabeszédeiből nagyon keveset, és
azt sem értette, hogy micsoda a Szentlélek. Most akkor a Szentlélek is
Isten, vagy nem? Most akkor fehér galamb, szél vagy láng, netán egy-
szerre több láng, ami leszáll az égből? Mert egyáltalán nem mindegy.
És akkor ők most hárman vannak, külön-külön, vagy hárman egyek?
Sőt amikor imádkozni próbált, akkor is összezavarodott, mert nem
tudta eldönteni, hogy az Atyához vagy Jézushoz imádkozzon-e. Jézus

ember volt, őt jobban el tudta képzelni, az Atya viszont állandóan rejtőzködött, úgyhogy inkább Jézushoz fohászkodott.

Pünkösdhétfő estéjén, napnyugta előtt egészen vörös volt az ég alja, mert erős szél fújt egész nap. Olyan volt, mintha egybefüggő lángtenger nyaldosta volna a házak tetejét. Jancsi, bár fáradt volt, igyekezett éberséget erőltetni magára, nehogy ne vegye észre, ha valahol a faluban igazi tűz támadna. Mert így nem tudta megkülönböztetni a felhők vörösét az igazi lángoktól. Ráadásul, tisztában volt azzal is, hogy erős szélben milyen gyorsan képes terjedni a tűz.

A napnyugta körüli vörös égbolt nagyon sebesen tud változni. Egyik pillanatról a másikra egészen más alakzatokat vesznek föl a felhők, egyrészt mert a magaslati szelek őrült iramban száguldanak és hajtják őket, mint tébolyult kocsis a habzó szájú lovakat, másrészt mert a fényviszonyok igen hirtelen gyökeresen változhatnak. Tíz percig az égbolt bemutat egy szemet gyönyörködtető színekavalkádot, amely káprázatosabb, mint a budapesti tűzijáték – amit egyszer Jancsink élőben is láthatott –, aztán a végén a nézőre hirtelen teljes súlyával rászakad a feneketlen sötét éjszaka.

De előtte történt valami: hiába igyekezett a fiatalember különválasztani az igazit a hamistól, elbukott: egy helyütt, a Csabáék tanyája fölött a vörös felhők között megjelent egy ég felé törő kékesfekete alakzat, amely megtévesztésig olyan volt, mintha hatalmas füstoszlop szállna fölfelé. Ráadásul a szelek úgy hajlítgatták a formáját, hogy a gyakorlott szem is csakis valami nagy tűz sűrű füstjének vélhette. Jancsi ripszropsz fönn termett a harangtoronyban, és kémlelni kezdte a gyanús területet. A templomtól nyugat felé esett a tanya, így Jancsinak még nehezebb dolga volt, hiszen arrafelé nyugodott a nap is, ráadásul a Duna túloldalán ontották magukból a vörös fényt és a füstöt a pentelei vaskohók óriási kéményei. A lemenő nap szennyes pirosa és a kohók fénye szinte teljesen azonos színű volt, s mintha titokban összefogtak volna a fiú megtévesztésére. De ő bizony úgy látta, tűz támadt a tanyán, és nem is késlekedett. Félreverte a harangot. Inkább fölöslegesen tegye még egyszer, és kérjék számon a felettesei, de ne rajta múljon, hogy leég a fél falu.

Számon is kérték. Miután először csödület támadt, majd rövid nyomozás után kiderült, hogy téves riasztás történt, ezúttal a lelkész csoszogott át a templomba, rámás csizmában és palástban, amit nagyon szorosan fogott össze a nyaka körül. Látszott, hogy alatta valami otthoni gúnya van, és feltételezhető volt, hogy a csizmájában is csak a meztelen, kapcátlan lábfeje érintkezett a kikészített, merev bőrrrel.

Amikor megszólalt, rengett a hasán a háj, a palástja szétnyílt, és az ifjú harangozó fehér pamut felsőt és fehér jégeralsót pillantott meg.

– Szégyent hozol a református egyházra, fiam, hogy unos-untalan félrevered a harangot! Édesatyád hatvanéves működése alatt sohasem húzta meg fölöslegesen.

– De, tiszteletes úr, én csak nem akartam...

– Hát, ne is akarj – fojtotta bele a szót a pap – még egyszer ilyen szégyenbe hozni! – S azzal kiviharzott a szűk kis helyiségből, már amennyire hájas alakjára ráillett ez a kifejezés.

A harangozó fél óráig még árgus szemmel figyelte a hirtelen tinta-kékké estvélyedett égboltot, és minden idegszálával azon volt, hogy megállja a helyét, de a korábbi kudarc és leteremtés teljesen kimerítette. Miután végképp leszállt az este, és a szelek is végre elnyugodtak, bár szolgálatban volt még éjfélig, ledőlt egy kicsit pihenni a barátságos, báránybőrrel borított padkára. S azonnal mély álomba zuhant.

És Jancsi álmot látott. Állt fönt, a harangtoronyban, és nézett a pentelei huták felé. Négy volt belőlük, de nem kohókémény alakúak, hanem olyanok, mint négy hatalmas rézüst. Óriási pokolbéli üstök, de a földbe mélyeszelve, így nem látszott, hogy tüzelnek-e alattuk. Jancsi persze ezen nem lepődött meg. Ilyen messziről nézve mintha sáskahadak száguldoztak volna a kohóüstök körül, és ügyesen kerülgették őket, mert az üstökből időről időre forró kátrány fröccsent az égnek, és bizonyára nem szerettek volna megégni. Jancsi persze tudta róluk, hogy nem sáskák, hanem seregélyek, és pontosan úgy is viselkedtek röptükben, mint azok a seregélyrajok, amelyek nyaranta Jancsiék kicsi szőlejét többször az utolsó szemig letarolták. Annyian voltak a kohókerülgető seregélyek, hogy néha el is homályosították az izzó vörös fényt. Egyre vadabbul cikázott az irdatlan madárhad a kémények körül, aztán egyszer csak irányt változtatott, és a Dunán át egyenesen Babódfalva felé kezdte hasítani az eget. Jancsi tudta, hogy pontosan őfeléje tartanak, és előbb tudta, mintsem látta volna, hogy útközben a seregélyek megnőnek, és húsevő fehér galambokká változnak át. Azzal is tisztában volt, hogy ő a galambok célpontja. Megpróbált mihamarabb fedezékbe vonulni, vagyis lemenni a harangozószobába, ahol nem érhetik utol, de elkésett. A templomtorony felénél tartott a nyirkorgó falépcsőn, amikor vércsevijogással támadtak neki a galambok. Csípték-marták, ahol érték, kopogtattak éles és kampós húsevő csőrükkel a fején, és talán a koponyáját is betörték meg a szemét is kivájták volna, ha a rettenetes ijedelemtől verítékben úszva föl nem riadt volna.

Hirtelen azt sem tudta, hol van, és mi történt vele, míg egyszeriben – akárha a rémálom folytatása lenne –, kivágódott a kis helyiség ajtaja, és szélorkán zúdult be rajta. Szerencsére a galambok már eltűntek. Ekkor már kissé magához tért, és egészen biztosan tudta, hogy ébren van.

És akkor megcsapta az orrát az a bűz: kénköves, dögletes mocsárszag volt, soha nem szagolt még ilyet. S hirtelen olyan hideg lett a helyiségben, hogy az egyszerű kis faasztalkáján álló pohár víz eltörött, mert egy szempillantás alatt szétrepesztette a kitáguló jég. Majd a szélorkán, a bűz és a hideg éppoly sebesen el is tűnt, ahogyan jött.

Jancsi kábán és rettegeve fölkel, de mintha ólomból öntötték volna a tagjait. Odament az asztalhoz, és megnézte a szétört poharat: a jég lassan olvadozott.

Kibotorkált az ajtón, hogy körülnézzon. Nem kellett kinyitnia, az orkán elfelejtette betenni maga után. Kint kísérteties csend honolt. Még most is a szörnyű álom hatása alatt volt. Megnézte a karóráját: fél tizenegy. Gondolt egyet, biztosra akart menni, még egyszer nem szeretett volna hibázni. Nem akart szégyent hozni a felmenőire, kivált az édesapjára. Fürge fiatal lábain felszaladt a harangtoronyba, hogy körülnézzon, és megbizonyosodjon róla, minden rendben a faluban, és semmi rendkívüli esemény nem zavarja Babódfalva éji nyugalma.

Nyugatra a négy huta békésen árasztotta magából a vörös fényt és a mérgező füstöt. Amikor azonban északkelet felé fordult, Kunszentmiklós irányába, öt égő házat pillantott meg a falu szélén, a cigánysoron. Rőt lángok törtek az égnek, szinte a surrogásukat is hallotta, de persze csak képzeletben, mert azok a kis vakolatlan vályogépületek messze estek a faluközponttól. Nézte a lángokat, látta, mint terjed tovább a tűz házról házra. Meg akart győződni, hogy nem képzelődik, ezért öklével jól megdörzsölte mindkét szemét. És akkor rádöbbsent, hogy a tűzvész igazi.

Félreverte a harangot. Sokáig, nagyon sokáig.

A faluban senki nem mozdult. Egy teremtet lélek sem. Bezörgetett a tanácselnökhöz. Hosszan. Semmi válasz. Majd a paplakba. Semmi válasz. Még lámpát sem gyújtottak egyik helyen sem. Sőt, a környező házakban sem, sehol.

Csak pitymallatkor ébredezett a falu. De akkor már Babód egyharmada lángolt.

Az égő házakban mindenkit álmában ért a halál.

Hitel, 2019/6.

HOLDRA SZÁLLÁS

Éppen ötven éve került sor az emberiség egyik legjelentősebb sétájára, amikor is Neil Armstrong 1969. július 20-án a Holdra lépett. Ötven év telt el azóta, és maga a holdra szállás média- és technikatörténetté változott, sőt, nyugodtan állíthatjuk, hogy jelentős kulturális tényezővé formálódott. Azóta természetesen újabb célok ütötték fel a fejüket, mint például a Mars meghódítása, vagy éppen a fizetett űrséták bevezetése, azonban mindezek egyelőre még nem valósultak meg, így egyelőre a holdra szállás eseményként, tudományos tényként továbbra is tartja kiemelt helyét. Jelen összeállításunkban a Hold és a holdra szállás néprajzi vonatkozásai is megjelennek, továbbá ennek médiatörténeti jelensége is vizsgálat alá kerül, hiszen a leszállás közvetítése olyan televíziótörténeti esemény, mely közösségformáló tényezőnek is tekinthető. A holdra szállás eseményjellege mellett lényeges kiemelni azt a technikai környezetet, mely az egész projektet lehetővé tette, és jelenünk technikai eredményeinek ismeretében szinte csodaszámba megy, hogy a korabeli eszközök képesek voltak-e bonyolult művelet-sor kivitelezésére. És az sem mellékes, hogy a Hold és meghódítása korábban és azóta is számos irodalmi mű inspirálója volt, melyek néha izgalmasan gondolták tovább az emberiség űrbeli lehetőségeit.

Keszeg Vilmos

A MEGHÓDÍTOTT ÉS ELVESZÍTETT HOLD

A Hold célbavétele, majd a Holdra történt leereszkedés, a Holdon megtett néhány lépés hosszú ideje a legjelentősebb fegyvertény volt a több évezredes mitikus és vallásos, ezen belül a keresztény világképpel szemben. Az a folyamat, amelyben Neil Armstrong és társai holdra szállása, sétája és visszatérte illeszkedett, összebékíthetetlenné tette a két világképet, a „metafizika utáni” szemlélet érvényességének korát nyitotta meg, amelyben megnő az eljárási racionalitás szerepe (a megfigyelői perspektíva érvényesítése a hagyomány helyett, a módszer érvényesítése a tanítás tisztelete és átörökítése helyett), szemmel láthatóvá válik az ész és az általa működtetett technika szituálizálása, a tartalom mellett a figyelem nagyobb intenzitással fordul a beszélés kontextusa, aktusa felé. S mindaz, ami ezen a határon kívül szorul, a művészetben kontextualizálódik, szerveződik újra.¹

A Föld–Hold-távolság bemérése, megközelíthetőségének feltételezése, majd az utazás előkészítése és megvalósítása az emberi kalkulációk, posztulátumok kontextusába vonta a Holdat. A Hold emberi szándékok, kísérletek, terjeszkedés tárgyává vált. Akárcsak a házasított kutya, a felfedezett, térképre rajzolt földrészek. A holdra szállás megismételte a boszorkányperek alaphelyzetét. Anélkül azonban, hogy igénybe vette volna a törvényszéki rítus forгатókönyvét, s hogy perbe idézte volna a mitikus-mágikus-vallásos világkép használóit és forgalmazóit. Sokkal rafináltabban járt el, mint az inkvizítorok: látszólag nem vett tudomást róla, méltatlannak érezte vitába szállni vele. A kompromisszumoktól való elzárkózást tüntetően tette, az utazás történetében az ember által kezelt Technikát, az ember által megalkotott Gépet exponálta. Az űrutazásról igen, pszichológiájáról azonban a NASA nem adott ki közleményt. Az emblematikus képen a program végrehajtása előtt 15 nappal² Armstrong úgy áll előttünk 39 évesen, űrruhában, sisakját kezében tartva, mint akinek nincsenek emberi, metafizikai kételyei,

1 Jürgen HABERMAS, *A metafizika utáni gondolkodás motívumai*, ford. NYÍZSNYÁNSZKY Ferenc = Jürgen HABERMAS – Jean-François LYOTARD – Richard RORTY, *A posztmodern állapot*, Századvég, Budapest, 1993, 179–212.

2 A felvétel 1969. július 1-jén készült, az űrutazás 1969. július 16-án kezdődött.

PLĂTICĂ Mihai: Kollázs

dilemmái, nincs magánélete.³ Jóval humánusabb az a tradíció, amely nem róla, és csupán utólag szivárogtatta ki azt, hogy a 48 éves Ilán Rámón repülő ezredes, Izrael első asztronautája, az amerikai Columbia űrhajó utasa az űrbe magával vitte a Bibliát, és magával vitt néhány, szerencsét hozó kabalát is. Igaz, a katasztrófától nem mentették meg, 2003. február 1-jén az űrszerek együtt pusztultak el a védencükkel. Ilán Rámón gesztusa mégis példaértékű a kultúrának (a hiedelmek, a hit és a tudás, a technika) „teremtett” voltáról és az emberrel való (szoros, de nem elválaszthatatlan) kapcsolatáról.

A 20. század első nagy – legnagyobb? – médiarításának jelentéktelen okból nem lehettem szemtanúja. 1969-ben már lehetett egy-két televízió a szülőfalumban, én azonban nem követhettem a közvetítést. De a rítus hangulata engem is magával ragadott. A korabeli közhangulatot – az említett tudományos-technikai „boszorkánypert”, a hiedelem-val-lás versus tudomány-technika konfrontációját – jóval később rekonstruáltam. Kutatói pályám legkészségesebb, egyetlen teljesen analfabéta adatközlőjének tettem fel a kérdést. „– János bácsi, emlékszik, hogy

3 Középső gyermeke kétévesen, 1962-ben hunyt el, felesége 38 évi házasság után vált el tőle. Az űrutazást intenzív vita előzte meg azzal kapcsolatban, hogy ki lépjen elsőként a Holdra. A kiszállás pillanatában kimondott győzelmes aforizma, a földi civilizációt jelképező zászló kitűzése, az emléklapok elhelyezése az utazás előtt kialakított forgatókönyv epizódjai, amelyeket az utazók mindössze kiviteleztek.

a Holdra mentek fel emberek ezelőtt pár évvel? – Hallottam és néztem is a televízióba. Én azt gondoltam, s azt mondtam nekik má akko, hogy mé nem mennek a Napba, ha akarják, hogy fejlül legyenek az Istenen, me a Holdat is az Isten csinálto. S a Napat is. Mé nem mennek oda, ha olyan okosak. Valamennyire megközelítették, de a Holdba se tudtak bémenni. Nem is tudnak. Nem hiszek ezekben. Nem hiszek. Hiszek mindenbe, de ebbe nem. Mondam, ha akar tudós lenni, s nagyobb az Istenné, akko menjen fe a Napba.”⁴ Egy 76 éves férfi úgy emlékszik, hogy a felvételeket technikai trükként értelmezték a faluban: „Józsi bácsiékhoz mentünk [televíziót nézni], miko mentek fe az űrbe. A hód-ba. S mentünk, hogy lássuk. Azt mondta Feri bácsi, Szász, hagyjatak békét, te, abbó nem igaz semmi. Azak ementek egy hegy megé, s ott lefényképezték. [Nevet.]”⁵ Egy 85 éves férfi emlékezetében a következő párbeszéd őrződött meg a közvetítésről: „Székely Gyuri bácsinak mondam, Gyuri bácsi, lesz egy ládo, béteheti az ágy alá, a pincébe, ahova akarja, ásson gödret nekie, s meg fogja látni, hogy hogy beszél Ceaușescu a rádióba, vagy a másik. – A, én azonna lemondak a vallásomról. Két év múlva: – Na, Gyuri bácsi, hogy áll a vallásávo? – Nem tudom. Most se tudom elhinni. Na jó. Aztán felment Gagarin a világ-űrbe. – Olyan isten nincs. Vót más ember is, aki mondta, nem, nem. Én ezeket mind hittem, tudtam, hogy a tudomány fejlődik. S az élet előre megy, nem visszafelé. Még S. János bácsi is: – Há, fiam, nem tudam elképzelni. – Várták a világvégét. – Igen.”⁶

Falum kezdő írástudójaként közvetlen bizonyítékkal szerettem volna beleszólni a vitába. 12 évesen levelet írtam Neil Armstrongnak, és bedobtam a mezősegi falu, Detrethemtelep postaládájába. A levelet a posta kézbesítette, és Neil Armstrong válaszolt. Arra csupán most, sok évtizeddel később jövök rá, hogy igyekeztem mégsem bizonyult eredményesnek. A kolhozosítás ideológiával áthatott idején a falu a szovjet technika győzelmének tudta be a holdutazást, a vallás–technika oppozíciója mellé a szocialista világrend vs. kapitalista világrend, a Vosztok–Szojuz vs. Apollo oppozícióját is bevonta az értelmezésbe.⁷ Gagarin a főszereplője annak a kárörvendő történetnek is, amelyet

4 KESZEG Vilmos, *Történetek és történetmondás Detrethemtelepen*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2012, 72.

5 *Uo.*, 181.

6 *Uo.*, 181–182.

7 Az amerikai űrrepülés valójában elismerte Gagarin érdemeit. Az Apollo-11 űrutasai az alig egy évvel korábban elhunyt Gagarin egyik kitüntetését is magukkal vitték és elhelyezték a Holdon.

Zsigmond Győző kollégám rögzített a Szilágyságban: „Gagarin járt a Hódba, de az Isten lelökte, s ráengedte a szurkot a feleségire, me le akarta dobni a Jóistent az égből”.⁸ A két aktualitás (azaz a szövetkezete-sítés és az űrutazás) az alcsíki falvakban is összekapcsolódott: (a hold-ra szállás a) „kollektivizálás idején történt.”⁹ Nagy Matyi bácsinak mondták, hogy Gagarin felment a holdba. S erre ő: – Csinálják meg ott a kollektívet, hagyjanak nekünk békét!”¹⁰ Akárcsak Detrehe-mtelepen, a mezősegi Magyaroszovát egyik asszonya is a kamu és a Biblia mellett tette le a voksát: „Csak úgy körüljártak a levegőben. Azt nem hiszem, hogy felmentek a hódba. Az nem lehet. Én azt hiszem, ami a Bibliába van.”¹¹ Tordán Zsófi néni szintén dűlőre akarta vinni a kérdést: „– Annuska, maga hiszi, hogy felmentek a hódvilágba?” – szorította sarokba szomszédasszonyát.¹² Aranyosszéken a második világháború idején a német katonákról, tisztokról és haditechnikáról kialakult elismerő vélemény is megbicsaklik a holdra szállás narratívájában: „Nem hiszem, hogy jártak a Holdon. A németek fe akartak menni, de nem tudtak.”¹³ Egy szatmári adatközlő személyes értesülés hatására fogadta el a megingathatatlan tény: „Hogyne járt volna az ember a holdon, az űrbe. A sógorom Amerikában egy űrlaboratóriumban dolgozik.”¹⁴

A szájhagyomány más műfajban is bizonyította receptivitását. A falucsúfoló mondák (rátótiádák) a *ki járt először Amerikában?* típusú történetekben tréfásan jelenítették meg egy-egy helyi hagyomány ősi-ségét és primátusát. Amikor Kolumbusz Kristóf 1492-ben Amerikába érkezett, a parton a kiskundorozsmaiak várták, piócát (nadály) kínál-tak megvásárlásra. Az aranyosszékiek pedig vöröshagymát. Később igaz, hogy nem Neil Armstrongot és Edwin Aldrint, hanem szintén Gagarint a csomafalviak fogadták a Holdon, *málnaszedő kassal már ott voltak*, s nem tudni, hogy találkoztak-e a korondiakkal, akik akkor már szintén ott voltak valahol kerámiaportékájukkal.¹⁵

Mi volt az a hagyomány, amelyet a NASA keresztttűzbe állított?

A lunáris mitológia szerint a Hold és a Nap közeli kapcsolatban van egymással, vérrokonok (testvérek) vagy házastársak. A másik, a dua-lisztikus képzet szerint kiegészítik egymást vagy ellentétben állnak

8 ZSIGMOND Győző, *Égítést és néphagyomány*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1999, 177.

9 A Vosztok-1 1961. április 12-én ment ki az űrbe.

10 ZSIGMOND, I. m., 177.

11 Uo., 177.

12 Tordai adatközlés.

13 ZSIGMOND, I. m., 176.

14 Uo., 177.

15 Uo., 169.

egymással (férfi–nő, jó–gonosz).¹⁶ A keresztény világkép a Holdat a világtéremtés történetében és a világ rendjében helyezte el. Isteni szóval teremtetett világítótest, az ég és a föld, a világosság és a sötétség / a nappal és az éjszaka / a Nap és a Hold bináris, strukturális oppozíció része.

Az egyetemes fenyegetettség a létfeltételt jelentő égitestek elrablásának, a Nap, a Hold és a csillagok elrekesztésének motívumában történő megjelenítése a népmesékben őrződött meg. A nemzetközi mesekatalogusban AaTh 328A (H 333, BN 319) típusszámot viselő mesében az égitesteket sárkányok rabolják el, a mesehős visszaszerzi és visszabocsátja őket az égre.¹⁷ A hősmese változatait a 18. századtól kezdve a magyar nyelvterületen sokszor rögzítették. A történetnek van egy másik verziója is, amelyben két bolyongó félkolontos egy tó partjára érkezik, s a víz tükrén megpillantják a Holdat. – Né, elrabolták, a vízbe rekesztették a Holdat. Mentsük meg. Ahogy egy karóval hadonászni kezdenek a vízben, hanyatt vágódnak, s az égen megpillantják a Holdat. – Megmentettük – örvendeznek elégtétellel. Ez a bolond-mese a „varázsmesék történeti gyökereinek” meglazulását követően alakult ki, amikor a történetekben szereplő alapvető, egzisztenciális helyzetek eredeti jelentése teljesen átértelmeződött, fikcióvá alakult át. Esetünkben az éjszakai égitest megmentése – nevetségesség.¹⁸

Az eredetmondák (etiológiai mondák) a holdfoltok (valójában holdtengerek, -kráterek képi azonosítása) eredetére adnak választ. A világszerte legerterjedtebb képzet szerint emberi alak látható a Holdban, aki büntetését tölti.¹⁹ A szűzsékek a magyar nyelvterületen való elterjedtségét a diffúzió szemléletét követő kartográfiai módszer tárta fel.²⁰ A kutatások eredményeit legutóbb Zsigmond Győző összegezte. Az egyik szűzsé szerint a Holdon (telehold) pásztor látható, aki káromkodás, a Hold káromlása miatt került oda: csipkebokorra terített kapcáját szárítja / botjára támaszkodik / juhait őrzi. Kríza Ildikó Magyarórdon jegyezte le a következő változatot: „A Pakulár (pásztor) kitette szárítani

16 V. I., *Holdmítoszok = Mitológiai Enciklopédia I.*, főszerk. Sz. A. TOKAREV, Gondolat, Budapest, 1988, 92–94.

17 A. F. ANISIMOV, *Kosmologičeskie predstavleni ja narodov Severa*, Moszkva–Leningrád, 1959, 92–95.; DÖMÖTÖR Ákos, *A magyar tündérmesék típusai (AaTh 300–749)*. Magyar népmesekatalogus 2., MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 1988, 151–154.

18 A mesék eredeti történeteinek rekonstruálása: Vladimir J. PROPP, *Les racines historiques du conte merveilleux*, Gallimard, Paris, 1983. (Első kiadás: 1946).

19 NAGY Ilona, *Eredetmagyarázó monda = Magyar néprajz V. Magyar népköltészet*, főszerk. VARGYAS Lajos, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988, 118.

20 DIÓSZEGI Vilmos, *Holdfoltok = Mutatvány a magyar Néprajzi Atlasz anyagából*, A Néprajzi Múzeum füzetek 23., Budapest, 1967.

a kapcáját, de már akkor éccaka volt. A kapca hát nem akart megszáradni. A pakulár azt akarta, hogy a Hold szárítsa meg, de bizony a Holdnak nem volt annyi ereje. Szidta a pakulár a Holdat, kerekített olyat, hogy csak. A Hold bizony ezt nem tűrte, hogy őt egy semmi pakulár becsmérelje, mit tett, magába szitta a nyáját is, a pakulárt. Meg is lehet látni, még a bokrot is, amint a pakulár kitette a kapcáját. A sok juh – meg lehet látni – még ott is mozog egy kicsit.”²¹ A másik szüzsé szintén a vallásos normák megsértésével magyarázza a lények holdbéli jelenlétét.²² A főszereplő viszont ezúttal Dávid (király) és Cicelle, akik a templomi szertartás helyett a táncot választották: „Dávidot meg Cicellét kütte az anyyuk, hogy mennyenek a templomba, ők bementek a kocsmába. Mektutta az anyyuk, hogy kocsmába mentek, utánok ment, pirongatta őket, ők meg kilökték (az anyjokat). Akkó megátkozta őket, hogy se a menyország, se a pokol, se a csillag be ne vegye, mindent elszámolt, csa a hódát nem, osztán az Úristen oda rendelte őket.”²³ A két szüzsé elterjedtsége között jelentős vízválasztó húzódik: a magyar nyelvterület keleti részén, a történelmi Erdély és Moldva régiójában a pásztor-, a nyelvterület nyugati részén a táncolás-narratívum terjedt el.²⁴ A kép nyilván sokkal élénkebb. A Hold felszínén szórványosan szalmát / szénát / rőzsét / venyigét vívó / kaszáló / tuskét vágó ember, tüzet rakó pásztor, kapcát szárító pásztor, a fát hordó / a kapcáját szárító Dávid, ökrökkel szántó ember, továbbá Ádám és Éva / Szent Péter / Jézus látható.²⁵ A nem keresztény világ a holdfoltokban általában állatokat, közülük különösen a kutyát azonosítja.²⁶

A holdfogyatkozást a paraszti mitológia a közelmúltig égitestfaló lényeknek tulajdonította. A magyar nyelvterületen a palóc kirajzás vonzaskörzetében ilyen lény volt a markoláb.²⁷ Fiktív természetmagyarázó lény, alakjához, szerepköréhez nem tartoznak egyéb attribútumok.

21 Idézi NAGY, I. m., 118.

22 A tabusértés mint a Holdra kerülés motivációja általános európai narratív érv. Paul SÉBILLOT, *Le ciel, la nuit et les esprits de l'air*, Paris, 43. (Eredeti kiadás: 1904–106). Idézi ZSIGMOND, I. m., 113.

23 KÁLMÁNY Lajos, *Mytologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A Hold nyelv-hagyományainkban*, Szeged, 1887, 17. Idézi NAGY, I. m., 118.

24 ZSIGMOND, I. m., 111–113.

25 Uo., 112–113.; SÁRKÁNY Mihály, *Holdfoltok = Magyar Néprajzi Lexikon 2. F–Ka*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Akadémiai, Budapest, 1979, 568–569.

26 Vszelodov V. IVANOV, *Holdmítoszok = Mitológiai enciklopédia I.*, főszerk. Sz. A. TOKAREV, Gondolat, Budapest, 1988, 94, hivatkozza ZSIGMOND, I. m., 113.

27 DIÓSZEGI Vilmos, *A palóc etnokulturális csoport határa és kirajzásai. Az égitestet evő mitikus lény, a markoláb elterjedésének tanulságai*, Népi Kultúra – Népi Társadalom I., 1968, 217–251.

Elterjedt magyarázat szerint a keresztleletlenül elhunyt gyermekek szintén eszik a Holdat. A délszláv és a román mitológiában ennek a lénynek neve is van, várcolacnak hívják. „Több mint bizonyos, hogy a szláv (román) kölcsönhatásban kell keresnünk holdevő farkasaink és éllekeink magyarázatát” – írta Róheim Géza 1925-ben róla.²⁸ Szintén ő vette számba a többi, a magyar néphit szerint holdfogyatkozást okozó lényt. Ezek a következők: 1. madár, markoláb, kakas, 2. farkas, 3. keresztleletlenül elhunytak lelke, 4. sárkány és a nem magyar eredetű virkolák.²⁹ A román mitológia tudomása szerint a várcolac félig ember, félig farkas. Felmegy az égbe, ahol nap- vagy holdfogyatkozást okoz.³⁰

A legnagyobb izgalmat Daczó Árpád közlései ígérték, amikor a szocialista érában az utolsó kiadástörténeti lehetőséggel élve közzétette a Babba Máriával kapcsolatos gyimesi feljegyzéseit. A katolikus lelkész, ferences szerzetes 1973-ban szembesült a Holddal azonosított, Babba Máriának nevezett Szűz Mária kultuszával, a vele kapcsolatos laikus vallási gyakorlatgyűttessel. Este, a Hold feltűnésekor feléje fordulva imádkoztak, hozzá fohászkoztak reggel, szülés előtt, állatok ellésekor, útra induláskor, vihar előtt. Ha előrehaladás volt életükben, Babba Máriának adtak hálát. Babba Máriának nevezték a Holdat. „Babba Máriát inkább kérjük, mint a Jóistent. Többet kérjük őt. A Jóisten meghallgat, de a Babba Máriát hamarabb kérjük” – ismerte be a papi feddéstől tartva plébánosának egy 65 éves asszony.³¹ A Babba Máriával azonosított Hold lokális-regionális kultuszának egy eleme, a megjelenő Hold „új hold, új király” formulával és imával való köszöntése mint laikus vallási gyakorlat tágabb térbeli elterjedtséget mutat.

Habár a Hold mitológiája szertefoszlott az európai, a keresztény kultúrában, a mindennapi földműves (többnyire mágikus) gyakorlatokban meghatározó szerepe volt a 20. század közepéig. A holdciklusok, a holdváltozások, a Hold fel- és eltűnése alapját képezték az élővilág gyarapodásának, növekedésének, az állattenyésztés és növénytermesztés, a testápolás és a gyógyítás, az átmeneti rítusok gyakorlatainak. Meghatározták a gyarapodás ritmusát, időszakait, az élővilágra irányuló emberi cselekvések elvégzésének idejét. Következésképpen, a Hold első-sorban a földműves és állattartó réteg, a parasztság munkavégzésére

28 RÓHEIM Géza, *Magyar néphit és népszokások*, Athenaeum, Budapest, 1925, 132.

29 *Uo.*, 130.

30 Romulus VULCĂNESCU, *Mitologia română*, Editura Academiei, București, 1987, 303–304.

31 DACZÓ Árpád, *A gyimesi Babba Mária = Népmeseri dolgozatok 1980*, szerk. dr. Kós Károly – dr. FARAGÓ József, Kriterion, Bukarest, 1980, 231–239.

volt kihatással, a testgondozás esetén pedig foglalkozástól függetlenül mindenkinek számolnia kellett a Hold állapotaival. A gyakorlatok, cselekvések az analógia – a mágia egyik alap- – elvét érvényesítették. E szerint újholdtól holdtöltéig (telehold) a Hold növekedőben van, ezért hatással van az újholdkor elindított folyamatokra. A holdtölte utáni holdfogyta pedig visszafogja a gyarapodást.

Az analógia elvét a különböző lokális-regionális kultúrák sajátosan, a munkavégzés több-kevesebb területén, különböző formában érvényesítették. A szakirodalomból összegyűjtött előírások különböző helyi cselekvési és motivációs rendszerekből származnak.³²

Mi mindenre volt befolyása a Holdnak?

Újholdtól növekedni kezd a Hold, ezért az újhold és a holdtölte közötti időszakban ajánlatos nyiratkozni, hogy dúsan, tömötten nőjön a haj; újhold péntekén kell először megnyírni az újszülöttet, a nagylány pedig minden újhold péntekén vágjon a hajából. Ugyanezt kell tenni a szakállal és a körömmel is.

Holdújságkor (újhold) és holdváztozáskor nem ajánlatos veteményt vetni, a növény Hold hatására ugyanis a vetemény föld feletti része növekszik. A holdtöltekor ültetett virágok csokrosan virágoznak. Veteményezni, krumplit ültetni viszont holdfogyatkozáskor ajánlatos, mert a Hold fogyatkozása a föld alatti részt, a gyökeret növeli. Holdfogytán ezért nem szabad gabonát vetni, káposztát ültetni. Az újhold idején vetett gabona virágzik, de nem magzik. Ajánlatos még aratást kezdeni, fát oltani.³³ Az újholdkor kötött házasság gyarapodást hoz az ifjú pár életébe. Újholdkor ajánlatos festőnövényt szedni, tűzifát vágni, tilos viszont a vessző és a szerszámfa vágása. Újholdkor kell libát berekeszteni, disznót herélni, tilos viszont disznót és récét vágni, majorságot ültetni. Az újholdkor a zsebbe tett pénz gyarapodni fog. Szerencsés az újholdkor történő szülés, szerencsés, ha a kis szárnyasok újholdkor bújnak elő a tojásból. Ugyanekkor ajánlatos a szopó gyerek elválasztása. Újholdkor nem szabad meszelést kezdeni, újhold péntekén kenyeret sütni.

Telehold után fogyatkozás kezdődik, ezért a telehold idején történt szülés nem szerencsés, a holdtöltekor kivágott fa nem újul ki.

32 Az analógia elvének a helyi értelmezései közötti ellentmondást Róheim Géza példázza: „Mikor a holdsarló egyik hegye a Föld felé áll, azaz a Hold »csorgóra« áll, úgy tartják Szilágy megyében, eső lesz. Domoszlón, Heves megyében azt hiszik, ha újholdkor a Hold szarva felfelé áll, akkor abban a hónapban eső lesz. Szegeden esőre számítanak, ha a Hold szarva lefelé áll, de Pécskán az oláhok jó időt várnak, mivel szerintük az eső már kicsorgott a Hold szarvából. A tordamegyei magyarság szerint, ha a holdsarló tompán áll felfelé, akkor önt, azaz eső lesz, tehát a Hold maga önti az esőt.” RÓHEIM, I. m., 138.

33 Uo., 134–143.

A hold fogyásának idején nem szabad haját, körmöt vágni, mert a haj elhull, nem nő újra. Ajánlatos viszont betegséget gyógyítani, szemölcsöt elkötni, önt vetni. A szülést késleltetni kell, mert agos (angolkóros, torz alakú) gyermek jön világra. Bukovinai szóhasználatlalt a szerencse kegyvesztettjére ezt mondták: holdfogytán született. Az asszonyok ilyenkor nem ültetnek kotlót. Sóvidéki meggyőződés, hogy a gyilkosságokat holdfogyta idején követik el.³⁴

A mágikus-kozmosz, a természeti erőteret figyelembe vevő gyógyászat számolt a Hold állásával, hatásával. A „növekedést szabályozó” Hold az „óvó-tápláló anya” szerepkörébe illeszkedik.³⁵ A pusztai kutyatej „újságon talált gyökere” hólyaghúzó hatású volt. A szemölcs eltüntetésének egyik módja a Holdra való átruházása, olyan szövegformulákkal, mint „Újhold, újhold, / Tiéd a betegség, / Enyém az egészség (Kórogy), Újhold, új király! Apró marhácskáim vannak, istenuccse, eladom! (Szeged környéke),³⁶ Én a szümöcsömet mindig elvittem. Ha újság van, köszönök neki: Jós estét. Azután mondom: »Újság engem bálba hívtak, / de én nem megyek el, / A szümöcsöt küldöm el«. (Közben az óramutató járásával megegyezően kilencszer elkeríti, minden kerítés után keresztet rajzol rá.) De el is múlik.”³⁷

A Holdnak az emberre gyakorolt hatását azonban a legmeggyőzőbben a holdbetegség szemlélteti. A szomnambulizmusnak a köztudatban a leggyakoribb kiváltója a Hold, a holdkóros (a lunatikus) holdérzékeny ember. A paraszti mitológiában a holdbeteg lény az ember és a kutya alakot váltó prikolics / prikulics.

Mielőtt a figyelmem elfordult volna a mezősi hiedelmekről, 2001 őszén hallottam utoljára friss prikulicsjárásról. Egy holdtölte idején Aranyosgyéresen egy 40 éves férfi kutyává alakult. A település nagy ipari egységének kerítése körül ólálkodott, fel-felugrott a kerítésre. A gyár közelében barakkokban lakó romák figyeltek fel rá. Körülvették, s egy késsel könnyedén hátba szúrták. A seb vérzeni kezdett, s a kutya visszavedlett emberré.

Az alakot változtató werwolf (emberfarkas) hiedelme indoeurópai, mai formájában szláv, germán és román eredetű.³⁸ A kutyává alakulás

34 ZSIGMOND Győző, *I. m.*, 118–123.

35 Az apai szereppel azonosított Napnak az európai folklórban nincs mitológiája. RÓHEIM Géza, *I. m.*, 128.

36 OLÁH Andor, „Új Hold, új király!” *A magyar népi orvoslás életrajza*, Gondolat, Budapest, 1986, 182–183.

37 Vésztő, Grynaeus Tamás gyűjtése, idézi OLÁH Andor, *I. m.*, 185.

38 Az emberfarkas hiedelmkörének összefoglalása: Pócs Éva, *Népből = Magyar néprajz VII.*, főszerk. DÖMÖTÖR Tekla, Akadémiai, Budapest, 1990, 527–692, 577–579. Az Erdélyi

okát, valamint a kutya alakban való ténykedést az utóbbi évtizedekben sajátos magyarázat értelmezi.³⁹ A betegséggel születés oka a fogantatás vagy a születés valamilyen rendellenessége, sajátos körülménye; kedvezőtlen a holdtöltekor történő születés. A betegség holdváltozaskor, újholdkor, holdfogytán, holdtöltén hatalmasodott el, szabályos időközönként (három, hat, kilenc hónap). A prikulics félrevonult s kutyává változott. Az átváltozást esetleg bukfencsel hajtotta végre. Kutya alakban bejárta a falu utcáit, a falu határát, embert, kutyát keresve. Áldozatával csupán annyira küzdött meg, hogy valamelyikükből vér serkenjen. A vér látványára vissza tudott változni emberré. Ha nem talált áldozatra, a kóborlástól kimerülten összerogyott s esetleg elpusztult.

A feltételezés szerint testi jegye, fölös testrésze volt: egy 10 cm-es, ritka szőrzettel borított farokcsőkevény. A rendellenes testi jegyet palástolták.

A Mezőségen prikulicsok ma aligha vannak. Ugyanis rendre-rendre eltűntek a diskurzus éltetői, megszűntek azok a beszédhelyzetek, amelyekben az állatokra vagy a feleségére támadó prikulics beszédtema volt. Ha mégis vannak, a maguk törvényei szerint élő, jövő-menő, deviáns, ártalmatlan emberek, akiket a közvélemény sajnálkozással követ, sőt egyre gyakrabban észre sem vesz, azaz szóra sem méltat. Ha a köznyelvben a neve el is hangzik, a nem éppen daliás alkatú személyt illetik vele: „Hogyha alacsony, hogyha kisebb növésű, akkor úgy mondták, hogy prikolics.”⁴⁰ Vagy pedig – tréfásan-kedélyesen, de még mindig a kulturális emlékezet utolsó morzsáit morzsolgatva – az izgága gyereket: „A gyermekre is mondják, úgy szólítsák meg a nagyak, hogy te prikulics.”⁴¹

Az úrutasok teljesítették küldetésüket, hazatértek, a Hold a helyén maradt az égen, s jelentősen a természetét sem változtatta meg. Az időszámításban, -tagolásban változatlanul megmaradt a szerepe. Mégis elvesztettük a Holdat, kizártuk az életünkől, valahogy olyanképpen,

Mezősége jellemző parasztmitológia bemutatása és értelmezése: KESZEG Vilmos, *Mezőségi biedelmek*, Mentor, Marosvásárhely, 1999, 25–34, 186–197.; KESZEG Vilmos, *Átváltozás változó kontextusokban*, Korunk 28. (2017/7.), 66–73.

39 A farkaskoldussal kapcsolatos képzetek a közép- és az újkor során tevődtek át a kutyára is. Pócs Éva, *I. m.*, 577.

40 CZÉGENYI Dóra, *A biedelemtudat újratermelődése és továbbélése. Szilágysági biedelmek és biedelemszövegek az ezredfordulón*, Doktori disszertáció, Kolozsvár, 2012, II., 34.

41 KESZEG, *Mezőségi*, 186.

mint a földet a kollektivizálást követően, a természeti környezetet a tömbházlakásba költözésünkkor, vagy akkor, amikor nagyapáink-
apáink a szekérről átültek a kocsiba. Amióta egészségünk követését háziorvosunkra bíztuk, a gyógynövényeket szaküzletből szerezzük be, a zöldségtermesztés önrendszerű fóliaházban történik, a markoláb és a prikulics hiedelemkörét az emberi butaság kultúrtörténetébe helyeztük át, esti meseként az űrutazás történetét olvassuk, másként tekintünk a Holdra. Az időjárás alakulásának a Hold udvarából való kikövetkeztetése, a „Hold elejti, Nap felkapja” találós alakzattá változott át, amelynek megértése kulturális archeológia alapján lehetséges.

Nyilván ezt a következtetést sem szabad általánosítanunk. Mert valójában ki-ki más jellegű kapcsolatban, más-más médiumokon keresztül áll kapcsolatban a Holddal, a párhuzamos különidejűségek elve alapján.

Dunai Tamás

A HOLDRA SZÁLLÁS MINT MÉDIAESEMÉNY

1969. július 20-án ember lépett a holdra. Neil Armstrong és Buzz Aldrin történelmi jelentőségű tettét félmilliárd ember követte élőben világszerte, így a Holdra szállás egyben fontos médiatörténeti pillanat is: az első globális médiaesemény.

Marshall McLuhan (a korszak legnagyobb médiatudósa) élőben szerepelt az Apollo-11 küldetéséhez kapcsolódó ABC-közvetítésben. McLuhan a torontói médiumelméleti iskola képviselőjeként azt vallotta, hogy a médiumok átformálják az emberek világtapasztalási módját. Egy új technológia, egy új médium mindig átalakítja a társadalomban élők mindennapjait is. Mágis él a bon motjánál – „a médium maga az üzenet”¹ (egyes értelmezésekben a médium maga is üzenet) – pedig nem is lehetne jobban leírni a kísérőműsort és benne McLuhan szerepét, hiszen nem az az izgalmas, hogy milyen gondolatokat osztott meg beszélgetőtársaival az adásban, hanem az, hogy jelen lehetett annál az eseménynél, amely több korábbi elméletének is fontos igazolásául szolgált. 1969 júliusában nemcsak a Hold meghódítása történt meg, hanem egy technológia főpróbája is lezajlott, így lényegében a világszintű élő televíziós közvetítés is üzenetté vált: a műsor nemcsak azt üzenté, hogy az emberiség eljutott a Holdra, hanem azt is, hogy olyan szatellittechnológiával rendelkezik, amely révén képes a világon egyszerre mindenkihez eljuttatni az űrből érkező képeket. A televízió képei hitelesítették az eseményeket, enélkül sokan nem hitték volna el a történeteket (bár ma is akadnak holdra szállás szkeptikusok, valamint olyan összeesküvés-elméletek, amelyek kétségbe vonják a közvetítés hitelességét). A holdséta az élő képek híján nem válhatott volna az emberiség kollektív emlékezetének részévé: aki aznap odafért a televíziókészülékek elé, saját szemével láthatta, hogy ember lépett a Holdra. Az esemény és az arról való tájékoztatás nem vált szét, sőt a közvetítés adta meg annak valódi jelentőségét: globális médiaeseménnyé tette, amelyet egyszerre 500 millióan követtek élőben a világ számos pontján. És ezzel elérkeztünk McLuhan másik meghatározó elméletéhez: a globális fa-

1 Marshall McLuhan, *Understanding media – The Extensions of Man*, McGraw-Hill, New York, 1964.

luhoz.² Az elmélet magjában található globális falu metafora arra utal, hogy a kommunikációs technológia fejlődésével egyre inkább eltűnnek a távolságok, a kommunikáció felgyorsul, az emberek azonnal értesülnek a hírekről, akár csak egy faluban. A tér és az idő áthidalható problémává válik a kommunikációban. McLuhan jól látta, hogy az elektronikus média térnyerése (a rádiós és a televíziós műsorszórás) ebbe az irányba mutat. A műholdhálózat kiépítése révén megvalósított világ-szintű sugárzás McLuhan elképzelésének igazát harsogta: a globális falu nem a jövő, hanem itt van (McLuhan 1980-ban elhunyt, így a World Wide Web létrejöttét, amely tovább csökkentette a távolságokat, már nem érhetette meg).

A holdra szállás mint hódítás

Az általam is használt médiaesemény kifejezést Daniel Dayan és Elihu Katz alkották meg, akik azt a média által közvetített releváns, kiemelkedő ceremoniális eseményként írják le.³ A nagy médiaeseményeket olyan médiarítusokként⁴ ragadják meg, amelyek egyes csoportok, nemzetek integrációját végzik el, vagy nemzetek feletti társadalmi integrációt visznek véghez: ezek megtekintése által a közönség egy adott csoport részének érezheti magát, megerősítheti identitását és csoporthoz tartozását. Dayan és Katz a ceremoniális médiaesemények három típusát írja le. Ezek a verseny (ahol a felek szabályozott keretek közt mérkőznek meg egymással, mint az olimpiák vagy a világbajnokságok, illetve a politikai választások), a hódítás (ahol az emberek olyan dolgokat visznek véghez, amelyeket korábban senkinek sem sikerült, ilyen a holdra szállás vagy a berlini fal leomlása) és a koronázás (valamilyen tradíció szerinti ünneplés, ahol előtérbe kerül a múlthoz való viszony, legyen az tényleges koronázás, hercegi házasság, temetés vagy évfordulás nemzeti ünnep).⁵ A holdra szállás hódítás típusú médiarítus,

2 Uo.

3 Daniel DAYAN – Elihu KATZ, *Television Ceremonial Events*, Society 1985. május–június, 60–66.

4 A médiarítus-elméletekkel kapcsolatban bővebben lásd Császi Lajos monográfiáját: Császi Lajos, *A média rítusai*, Osiris – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 2002.

5 Elihu KATZ – Daniel DAYAN, *Media Events: On the experience of not being there*, Religion 15. (1985), 305–314., illetve Daniel DAYAN – Elihu KATZ, *Media Events – The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts–London, 1994, 33–37.

amely az egész emberiség integrálását végezte el, ezt jól illusztrálja Neil Armstrong gyakran idézett mondata is: „kis lépés egy embernek, de hatalmas ugrás az emberiségnek”.

A hódítás típusú médiaesemények egyszeri, megismételhetetlen alkalmak, amelyek felrúgják az addigi világrendet, újraírják a szabályokat. A hős legyőzi a természetet, kitör a társadalmi keretek közül. Bár az esélyei csekélyek, hiszen korábban senkinek sem sikerült az, amire vállalkozik, mégis győzedelmeskedik. A hősök hódítók, felfedezők, akik korábban leküzdhetetlen akadályokat lépnek át. A hódítás típusú médiaesemény fókuszába így a határátlépés kerül. Az esemény a jövőbe tekint, míg a versenyek jelen-, a koronázások pedig múltorientáltak. Ezek a tettek többnyire globális integrációt végeznek, jellemző rájuk a politikai oldalak (és nemzetek) felettsége – bár a hidegháború idején az űrversenynek köszönhetően (a globális sugárzás ellenére) ez nem valósult meg maradéktalanul a holdra szállás esetében a vasfüggöny felénk eső oldalán. A médiaesemények hőseit a média pozitívan mutatja be, a közönség karizmatikusnak találja, a műsorvezető általában tiszteletteljesen viselkedik a közvetítés során. A médiaesemény azt üzeni: nagy emberek élnek köztünk, mi pedig részesei lehetünk a történelemnek, láthatjuk, amint nagyot lép előre az emberiség.⁶

A holdra szállás tehát egy társadalmi integrációt végző szimbolikus győzelem, hiszen lényegében az eredményt, a hódítás pillanatát közvetítette. De ki a győztes? Ez nemcsak az asztronauták egyéni győzelme, hanem a NASA-é, a közvetítést lehetővé tevő Intelsat-é, a televíziózásé, az amerikai katonai-ipari szektoré, az amerikaiaké, sőt, egyúttal az egész emberiségé. A győzelemből mindenki részesülhetett. Bár a kitűzött zászló amerikai, Armstrong szavait az emberiséghez intézi. Az integráció így legalább kettős: egyszerre amerikai és globális.

A holdra szállás mint hódítás típusú médiaesemény fontos, a nyugati kultúrkörben mélyen gyökerező ideológiákat is felelevenített és töltött fel új jelentéssel. A nyugati határvidék (frontier) meghódítását idézte fel az amerikaiak, a felfedezéseket és a gyarmatosítást az európaiak számára. A Hold (vagy az egész űr) vált az új határvidékké,⁷ amelyet az emberek a későbbiekben uralmuk alá hajthatnak.

6 Uo.

7 A sci-fiben már korábban megjelent az űr mint új határvidék elképzelés, ez szolgáltatta az első Star Trek-sorozat (1966–69) alapkoncepcióját is („space: the final frontier”). Dayan és Katz is használja a „new American frontier” kifejezést a holdra szállással kapcsolatban. Lásd: DAYAN-KATZ, *Media Events*, 12.

Médiatörténeti mérföldkő

A holdra szállás jelentősége akkor érthető meg igazán, ha megismerjük azt a médiakörnyezetet, amelyben megvalósult. Minden médium változik a története során, így a televízió sem egy statikus médium. A holdra szállás több szempontból is lényeges állomás a médium története során. Egyrészt technológiai mérföldkő: a holdra szállás közvetítése lényegében egy kísérlet volt arra, hogy megmutassa, a műsorszórási technológia elég fejlett ahhoz, hogy élőben az űrből is eljuttathasson képeket az otthonokba a világ minden pontjára. A közvetítések fekete-fehér képanyaga a NASA-é volt. A NASA azokat a képeket juttatta el a televíziókhoz, amelyek segítették az utazás felügyeletét, illetve az Apollo-11 legénységével való kapcsolattartást. Az otthoni képernyőkön tehát lényegében a houstoni NASA-irányítóközpont képeit láthatta a közönség, amelyeket aztán a televíziós tudósítók láttak el magyarázatokkal.⁸ Az addigi legnagyobb televíziós vállalkozás a szatellitok segítségével (olykor kisebb időbeli csúszásokkal, de mégis) élőben a Föld lakosságának jelentős részét elérte. A globális műsorszórás megvalósításához az Intelsat alig kicsivel több mint egy héttel a holdra szállás előtt állította üzembe az utolsó műholdját.⁹ A globális élő adás révén a televízió rádió felett aratott győzelme (ha azt még bárki is kétségbe vonta volna a Nixon–Kennedy-vita¹⁰ után) végérvényessé vált. És – ahogy láttuk – mindez McLuhan globális falu koncepciójának érvényességét is visszaigazolta.

Másrészt a holdra szállás közvetítése abból a szempontból is mérföldkő (és egyben fontos kísérlet), hogy az adás címzettje nem egy

8 Judith KEILBACH – Markus STAUFF, *When old media never stopped being new – Television's history as an ongoing experiment = After the break – Television theory today*, szerk. Marijke DE VALCK – Jan TEURLINGS, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2013, 88.

9 Joseph N. PELTON, *Satellites as Worldwide Change Agents = Communications Satellites – Global Change Agents*, szerk. Joseph N. PELTON – Robert J. OSLUND – Peter MARSHALL, Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah–London, 2004, 8.

10 A televízió térnyerését illusztráló eset lényege röviden, hogy az 1960-as első elnökválasztási vitát a televízió és a rádió is közvetítette. Richard Nixon a vita előtt nem sokkal hagyta el a kórházat, sápadt volt, és az öltönye is beleolvadt a stúdió hátterébe, így a tévénézők megnyerőbbnek találták a sármos és napbarnította John F. Kennedyt, és őt tartották a vita győztesének. Ezzel szemben a rádióhallgatók Nixont vélték győztesnek, hiszen jóval felkészültebb volt, valamint összeszedettebben érvelt Kennedynél. A többi vita kiegyensúlyozottabb eredményt hozott, de Kennedy az első vitával akkora előnyre tett szert, melyet végül Nixon nem tudott behozni, így végül őt választották meg az Egyesült Államok következő elnökének. Az amerikai űrprogram fellendítése is Kennedy nevéhez fűződik, hiszen 1961-ben – egyik első intézkedéseként – azt tűzte ki célul, hogy egy évtizeden belül embert küldjenek a Holdra.

nemzet volt, hanem az egész emberiség, a bolygó lakossága,¹¹ amire korábban nem volt példa. Ennek hatását némiképp mérsékli az, hogy bár a közönség mindenhol ugyanazt láthatta, a műsorok kommentárjai nem egyeztek meg: a globális eseménynek helyi változatai jöttek létre, ugyanis a közvetítés két lépcsőben, a nemzeti televíziók kapuőrein keresztül jutott el az egyes országok lakosságához (a lokális különbségekre később még visszatérek). Így – ha (talán) nem is az egész emberiség, de – a nyugati világ integrációját biztosan elvégezte.

Harmadrészt, ha a televízióra nem kizárólag technomédiumként tekintünk, a holdra szállás akkor is szignifikáns média- és kultúrtörténeti mérföldkő. A televíziós műsorok mindenkit a holdra szállás megtekintésére invitáltak. A korabeli közönség készülhetett az alkalomra (bár Magyarországon viszonylag későn döntöttek róla, hogy közvetítik), hiszen az érdeklődőket napokig lekötötték kísérőprogramokkal. Végignézhettek az Apollo–11 fellövését, NASA-kapcsolásokat láthattak, beszélgetős és ismeretterjesztő műsorok igazították el őket (arról, hogy miként működik az űrhajó, hogyan zajlik az irányítóközpont és az űrhajósok közti kommunikáció, milyen a Hold felszíne stb.). Sőt, az adás során arra kérték a közönséget, hogy állítsák be az ébresztőiket, ha részesei akarnak lenni a történelemnek. 1969. július 20-án aztán mind a három nagy amerikai kereskedelmi csatorna (ABC, CBS, NBC) ugyanazokat a képeket mutatta. Az, hogy mindenhol ugyanazt láthatták a nézők, szintén kihangsúlyozta az esemény történelmi jelentőségét. Az adók még a reklámoktól is eltekintettek, mert az megtörte volna az esemény „szentségét”.¹² A holdra szállás átalakította az emberek világképét. Bár addig is élt a koncepció, hogy a Föld nem a teljes univerzum, a holdra szállás ezt az elképzelést megtapasztalhatóvá, valóságossá tette, miközben a Föld úgymond összezsugorodott (McLuhan nyomán faluméretűre ment össze).

A közvetítés a holdra szállást lényegében történelmi momentumként keretezte. Egy olyan eseményt mutatott be, amelyet a modern technológia nélkül semmilyen közönség nem élhetett volna át, semmiképpen sem tudott volna megfigyelni vagy tudott volna rajta részt venni. A másként megtapasztalhatatlan spektákulum, az ismeretlen láthatóvá tétele pedig a képernyők elé szögezte a nézőket. A holdra szállás a televíziós közvetítés nélkül nem kaphatta volna meg azt a figyelmet, amelyet elért. A közönség nem egyszerűen néző volt ebben az

11 KEILBACH–STAUFF, *I. m.*, 88.

12 DAYAN–KATZ, *Media Events*, 124.

esetben, hanem tanú. A műsor révén (egy mediatizált) élménnyel, tapasztalattal gazdagodott, amelyet aztán tovább is adhatott. A holdra szállás mindezeknek köszönhetően a televízió napirend-kijelölő hatását is jól illusztrálta, a holdséta mindenütt közbeszéd tárgyát képezte.

A holdra szállás közvetítése lényegében az esemény elektronikus emlékművévé¹³ vált. Az adás ugyanis nemcsak dokumentálta, hanem meg is őrizte azt, amely így nemcsak a kollektív emlékezetben maradt meg, hanem ma is megtekinthető, így egyfajta mediatizált emlékműként szolgál.

A médiaesemény mellett, hogy megragadta az emberek képzeletét, nagy hatással volt azokra az intézményekre és szereplőkre, amelyek megvalósították: a holdra szállás megerősítette Amerikában a NASA és a katonai-ipari szektor pozícióját, világszinten pedig bizonyította Amerika technológiai felsőbbrendűségét – bár ezt a vasfüggöny túloldalán sokan kétségbe vonták.

Globális esemény – nemzeti keretek

Mint utaltam rá, a közvetítés nem egyszerűen bemutatta a holdra szállást, hanem keretezte is azt. Ez a keret azonban országonként eltért: bár a képanyag megegyezett, a kommentárok egyéni nemzeti értelmezést adtak az eseménynek. Daniel Dayan és Elihu Katz sokat foglalkozott a holdra szállással, ám nem vette figyelembe az eltérő keretezéseket, és valójában csak az amerikai adást vizsgálta behatóan, elsősorban ez alapján beszélt annak jelentőségéről és ceremóniális jellegéről.¹⁴

Nemzeti szinten azonban megjelentek a kapuőrök, a helyi televíziók saját kommentárokkal látták el az eseményt, önálló olvasatokat gyártottak róla. A nemzeti szűrőkön keresztül a globális közvetítésnek lokális változatai jöttek létre. A nemzetközi híreket saját keretezésben tárták a közönség elé. Ingrid Volkmer például arra hívja fel a figyelmet, hogy az algériai televízió azért, hogy a történelemeket az iszlám közönség számára domesztikálja, az élő adásban olyan kommentárral látta el a holdra szállást, amelyben az is elhangzott, hogy Armstrong az első

13 Dayan és Katz használja a médiaeseményekre az „electronic monuments” kifejezést. *Uo.*, 211.

14 Ezt a kritikát Julia Sonnevend fogalmazza meg. Sonnevend kiemeli azt, hogy a szovjet olvasat egyáltalán nem jelent meg Dayan és Katz munkáiban. Lásd: Julia SONNEVEND, *The lasting charm of Media Events*, Media, Culture & Society 40. (2008/1.), 122–126.

lépések megtételekor egy műezzin hangját hallotta. Ezzel az elért tudományos eredmény egyfajta vallásos színezetet kapott.¹⁵

A vasfüggöny két oldalán egészen más volt az esemény relevanciája. Göran Bolin a svéd és az észtek kollektív emlékezet bemutatásakor¹⁶ utal arra, hogy az űrversennyel kapcsolatban a svédek a holdra szállást idézték fel mint kiemelkedő momentumot, az észtek pedig azt, hogy Gagarin volt az első ember az űrben. A kollektív emlékezetre nagy hatást gyakorolhatott a kulturális és ideológiai közeg, illetve az, hogy a médiában mekkora hangsúlyt kap(hat)tak az események: az észtek a Szovjetunió tagállamként értesültek ugyan a holdra szállásról, ám kevés információval rendelkeztek róla (a szovjet propaganda minimálisra szorította az ezzel kapcsolatos közlések számát¹⁷), így nem is tulajdonítottak neki akkora jelentőséget.¹⁸ A Szovjetunióban (ahol eleve nem mutatták előben a holdra szállást, de hírt adtak róla a lapok¹⁹) és a kommunista országokban szinte azonnal megkezdődött az esemény horderejének relativizálása. Sőt, a kínaiak el is hallgatták a holdra szállást.²⁰

Magyarországon – a közvetítésben részt vevő Almár Iván csillagász-űrkutató szerint – nagy volt a bizonytalanság, hogy egyáltalán lehozzák-e az élő közvetítést, de mivel a nyugat-magyarországi területeken fogható volt az osztrák adás, és tudták, hogy ott előben közvetíteni fogják, ezért a politikai vezetés végül engedélyezte azt. A hazai műsor résztvevőinek (Almár mellett Echter Tibor orvosszedresnek és Szőnyi János televíziós riporternek) több nehézséggel is meg kellett küzdeniük: a stúdióban ülők kevésbé értettek angolul, és az adás is rossz minőségű volt (a stúdió világosítása pedig tovább rontott a helyzeten), így a közvetítés nem működött korábban nem tapasztalt látványosságként. Végül hazánkban csak a landolást közvetítették, a műsorvezető és beszélgetőpartnerei este hazamentek, így a helyi idő szerint hajnalban zajló holdsetét már csak felvételtől mutatták be a közönségnek másnap reggel.²¹

15 Ingrid VOLKMER, *News in the global public space = Journalism: critical issues*, szerk. Stuart ALLAN, Open University Press, Maidenhead, 2005, 360.

16 Göran BOLIN, *The Rhythm of Ages: Analyzing Mediatization Through the Lens of Generations Across Cultures*, International Journal of Communication 10. (2016), 5252–5269.

17 Saswato R. DAS, *The Moon Landing through Soviet Eyes: A Q&A with Sergei Khrushchev, son of former premier Nikita Khrushchev*, Scientific American 2009. július 16., <https://www.scientificamerican.com/article/apollo-moon-khrushchev/>.

18 BOLIN, I. m., 5259–5260.

19 DAS, I. m.

20 KERESZTÚRI Ákos, *A holdraszállás közvetítése csak az utolsó pillanatban dőlt el itthon*, Origo 2009. július. 16., <https://www.origo.hu/tudomany/20090706-holdraszallas-az-mtv-studiojabol-almar-ivant-kerdeztuk.html>.

21 Uo.

Ez is azt igazolja, hogy az esemény jelentősége közel sem volt akkora mindenütt, mint a nyugati világban.²² A relativizálás pedig hamarosan a hazai (főként nyomtatott) sajtóban is megindult.²³

A holdra szállás keretezése és fontossága tehát országonként (főként a hidegháborús geopolitikai körülmények miatt) eltért, de a globális médiaesemény történelmi, média-, illetve kultúrtörténeti relevanciájából ez mit sem von le. 1969. július 20-án két korábban elképzelhetetlen esemény is lezajlott: asztronauták léptek a Holdra, és ezt a világ minden táján élőben követhette a közönség. A NASA és a televízió történelmet írt félmilliárd tanú szeme láttára. McLuhan globális falujában a kerítések ugyan még magasak voltak, a szomszédok sem mindig szívlelték egymást, és olykor a pletyka is felütötte a fejét, de az információk csaknem mindenkihez eljutottak.

22 Dayan és Katz médiaeseményekkel foglalkozó könyvében egy 1988-as francia kutatásra alapozva azt állítja, hogy a holdra szállás azon események között található, amelyek a legélénkebben élnek a franciák kollektív emlékezetében. DAYAN-KATZ, *Media Events*, 274.

23 Erről lásd bővebben: VAJNA Tamás, *A Holdra szállás magyar tálalása*, Hvg.hu 2009. július 18., https://hvg.hu/tudomany/200929_A_HoLDRA_SZALLAS_MAGYAR_TALALASA_Fanyalgasp.

Képes Gábor

LUNAR LANDER

Ahogy a tudomány leszáll a hétköznapi világába

Tárgyak a holdra szállás korából

Maga az Apollo-program, melynek köszönhetően, előtte és azóta is példátlan módon, egy rövidke időszakban több emberi lény is érintette egy Földön kívüli égitest – kísérőnk, a Hold – felszínét, előkészítésével együtt mintegy tíz évig tartott, ember pedig egy hároméves periódusban, 1969 és 1972 között járt a Holdon.

1969. július 20-án, az Apollo-11 küldetése keretében történt az első holdra szállás, majd néhány órával később, magyar idő szerint július 21-én lépett ki Neil Armstrong a Holdra – és mondta emblematikussá vált szavait: „Kis lépés egy embernek, de hatalmas ugrás az emberiségnek.” (Az ember előtti névelő határozott vagy határozatlan voltán azóta is vitatkoznak. Pedig szerintem mindannyian értjük, a maga egyszerűségében miért költőien gyönyörű ez a mondat. Szeretjük az ilyen lépéseket – még az a nemzedék is csodálja a haladást és fejlődést, amely retteg tőle és harcosan tagadja.)

Ahogy körülnézek a lakásomban (egy hetvenes években épült, tetszetős garzonház, amolyan modern, emberi galambdúc egyik fészékben), meg kell állapítanom: kár tagadnom, kötődöm ezekhez az évekhez. Bár én később, 1980-ban születtem, néhány nappal Farkas Bertalan úrutazása után, s úgy nőttem fel, hogy Édesanyám sokszor emlegette, persze tréfálkozva, hogy a szülési fájdalmai talán azért indultak el, mert rettenetesen izgult a mi Bercinkért. Az űrhajós épségben hazaérkezett, én pedig most körülveszem magam az űrkorszak tárgyaival – és reménykedem, hogy egyszer még átélhetem szüleim nemzedékének nagy élményét: például láthatom a tudósítást az első emberről a Marson (kamaszként, kicsit bátrabban, úgy fogalmaztam volna: én is járhatok ott.)

Talán a lépések és az ugrások miatt van ez így. Például két személyes kedvenc tárgyam is az 1960-as, 70-es évek fordulójáról származik.

Az egyik az Olivetti Valentine táskairógép 1969-ből. Ettore Sottsass igazi kultusztárgyat alkotott: formaterve tökéletes, letisztult, ugyan-

akkor a maga módján magakellettő is. A rendszerint – de nem kizárólag – piros színben forgalmazott írógép egy akkor már közel évszázados sztori tökéletesre csiszolása: a mechanikus írógépé. Maga a mérnöki szerkezet tehát – bár nagyon derék munka – különösebben nem korszakos, a dizájn és a marketing annál inkább. Mind a tokja, amely révén kompakt táskairógéppé válik, mind billentyűzete és teljes burkolata tökéletesen megfelel a funkciónak, valóban élmény rajta írni – és lenyűgöző, milyen légies és milyen egyszerű mégis. A kiváló formatervezőhöz hasonlatos – feltehetően annak megelőlegezője – egy magyar formatervező, Stefan Lengyel munkája, a Monpti írógép (1968), amely valami hasonló piros csoda, még kerekdedebb és futurisztikusabb – ha úgy jobban tetszik, sci-fisebb – megjelenéssel. Erről mondja azt Szentpéteri Márton, a neves dizájnteoretikus, hogy „Látványos és innovatív: Lengyel a fiatalok számára alkotott olyan írógépet, amelyik egy életstílust fejez ki, újrapozicionálja az írógépet, ami immár nemcsak az aktakukac bürokraták státuszszimbóluma.”¹

Ez az újrapozicionálás Olivettiéknél nagyon emlékezetesre sikerült: a gusztusos Valentinét reklámfilmekkel adták el, ezen a gépen írták szerelmes leveleiket és verseiket a hippy lányok, ezzel szaladt munkába a japán üzletember. Évszázados tárgy, a mechanikus írógép kapott egy utolsó lendületet, amely aztán a 70-es évek második felétől megjelenő számítógépek gyártóit és eladóit is inspirálta.

Másik kedvenc tárgyam a korból – sok publikációmban emlegetem² – a Hewlett-Packard cég HP-9100-as modellje 1968-ból. Egy programozható számológép, alapvetően műszaki, matematikai számítások elvégzésére, melynek billentyűkiosztása még alig-alig hasonlít a későbbi, otthoni és irodai teendőkre optimalizált személyi számítógépekére. Mégis a PC őse. Inkább számítógép, mint számológép, hiszen nemcsak műveleteket végez, de azok sorozatát, a programot is beletáplálhatjuk. A negyvenes évektől létező elektronikus számítógépek a kor embere számára is közismerten teremnyi monstrumok voltak: a 9100-as modell azonban ráfér egy asztalra. Lyukkártyás, lyukszalagos eszközök, adat-előkészítők, sornyomtatók sehol – no meg légkondicionálást sem igényel. Billentyűzet, kis képernyő, a mai bankkártyákra emlékeztető mágneskártyát fogadó író-olvasó egység egy dobozban. A bil-

1 KÉPES Gábor, *Kultuszírógép és élménykórház*, *Interjú Szentpéteri Márton designkritikus-sal*, Mandarchiv.hu 2015. 06. 27., http://mandarchiv.hu/cikk/4287/Kultuszirogep_es_elmenykorhaz.

2 Például KÉPES Gábor, *Julika, a PC őse*, Ajovomultja.hu 2018. 09. 20., <https://ajovomultja.hu/news/julika-pc-k-ose>.

lentyűzet alatt kihúzható „puska”, tömör kezelési leírás a billentyűkiosztásról.

E remek ergonómiájú készülék bámulatba ejtette az akkor még „névtelen”, ifjú Steve Jobsot is – látta, hogy az asztali gépeké lesz a jövő – és az 1968-as sikerfilm, a *2001. Űrodüsszeia* íróját, Arthur C. Clarke-ot is, a holdra szállást is elsőik között kommentáló, hard science fiction szerzőt és tudóst, aki a kis HP-t HAL Juniornak nevezte el, utalva a *2001. Űrodüsszeia* mesterséges intelligenciának beillő fedélzeti számítógépére. (Hogy a holdra szállás előtt egy évvel hogyan tudott Stanley Kubrick és Arthur C. Clarke olyan hátborzongatóan tökéletes űrfilmet alkotni, az lerágott csont, amely aztán valódi űrjárműnek adja át a helyét a Kék Duna keringő dallamára.)

A HP-9100 megelőlegezője egyébként egy Olivetti-gyártmány, a Programma 101,³ amely szintén „desktop computer” már és 1966 körül kezdték gyártani, mágneskártyás tárolója, mint megoldás, beépült a HP modelljébe, míg a kijelző helyett szolgáló blokknyomtató révén még inkább emlékeztetett egy könyvelőgépre, mint egy későbbi PC-re.

Természetesen Olivetti⁴ és HP⁵ programozható számológépek is szerepet kaptak a korszak amerikai intézeteiben az űrkutatással kapcsolatos programokban, fejlesztésekben.

Fentebb említett, szubjektíven kiragadott kedvenc tárgyaim csak a jéghegy csúcsát jelentik a „lépések és ugrások” korának újdonságaiból és régiségeiből. Az első zsebszámológép prototípusa⁶ 1967-ben készült el a Texas Instrumentsnél, egyik tervezője az a Jack Kilby, aki 2000-ben fizikai Nobel-díjat kapott az integrált áramkör feltalálásáért.

Természetesen az integrált áramkört a legjelentősebb „nagyfogyasztója” az űrkutatás volt. Ez a technika az 50-es évek végén jelent meg, de a 60-as évek második felétől kezdte leváltani a tranzisztorokat a számítástechnikában (az első, Magyarországon gyártott számítógépek, az 1968 körül megjelent EMG-830 és TPA-1001 típusok még tranzisztorosak) – az átlag felhasználó pedig a 70-es évek elejétől élvez-

3 Riccardo BIANCHINI, *Olivetti Programma 101*, Inexhibit.com 2018. 08. 04., <https://www.inexhibit.com/case-studies/olivetti-programma-101-at-the-origins-of-the-personal-computer/>.

4 Elisabetta MORI, *The Calculator That Helped Land Men on the Moon*, Spectrum.ieee.org 2019. 05. 21., <https://spectrum.ieee.org/tech-history/silicon-revolution/the-calculator-that-helped-land-men-on-the-moon>.

5 Lásd http://hpmemoryproject.org/news/apollo/apollo_11.htm, <https://hpin.space.wordpress.com/>.

6 Lásd https://americanhistory.si.edu/collections/search/object/nmah_1329686.

hette a zsebszámológép áldásait – hogy ez milyen, addig ismeretlen igényeket indukált, az megtudható Örkény István *A fogyasztói társadalom lélektani anatómiája* című egyperceséből.

A hetvenes évek elején jelent meg a világ első mikroprocesszora – Intel-4004 –, a személyi számítógépeket megalapozó technika kimunkálásában magyar emigránsok is jeleskednek: Gróf András és Vadász László is az Intelnél alkotott.

A hetvenes évek elején bukkantak fel az első pénzbedobós videojáték (Arcade) automaták, jellemző módon az űrrel kapcsolatos tematikájú játékokkal (Computer Space, Galaxy Game), és nem sokkal később az első otthoni videojáték-konzol, a Magnavox Odyssey, melynek prototípusán a televíziózást megszállottan interaktívvá tenni akaró Ralph Baer már a 60-as évek közepétől dolgozott.

S míg új tárgytípusok jelentek meg a holdprogram éveiben, más tárgyak búcsúztak: a 70-es évek elején futott ki a több mint fél évszázadig gyártott Otis King-féle logarhenger – és ekkoriban álltak le az Original Odhner mechanikus számológépek gyártásával is. Az idősebb korosztály számára a hatvanas-hetvenes évek fordulója egy óriási ugrás a tárgyi kultúrában, különösen a számítástechnikával összefüggő területeken. Természetesen ezt az ugrást a kor embere csak kis lépésekben érezte: nyugaton inkább, keleten több év késéssel.

Nem játék a holdra szállás

A holdra szállás nem játék – óriási kutatói teljesítmény van mögötte. A küldetéssorozat a Szovjetunióval folytatott űrverseny részeként értelmezhető, s a sokak által lenézett Szovjetunió teljesítménye sem leértékelendő, hiszen az emberiség első műholdja (Szputnyik, 1957) és az első űrhajósa (Jurij Gagarin, 1961) is a szovjet űrkutatás hozzáadott értéke az emberi civilizációhoz.

Az atomháborús apokalipszistól való félelem a hidegháború teljes korszakát beárnyékolja, mégis elmondható, hogy a hatvanas években a fegyverkezési és űrverseny nemcsak fenyegetést, de a felfedezés élményét is elhozta.

A világűr meghódítása összemberi projekt lett, melyhez nélkülözhetetlen volt a rakéatechnika és a számítástechnika új tudományainak kimunkálása. Mindkettőnek van magyar származású úttörője – az anekdotikus és korfestő kifejezéssel „Marslakónak” nevezett emigráns

tudószenik közül –, hiszen a rakéatechnikának és a szuperszonikus repülőgépeknek az 1963-ban elhunyt Kármán Tódor, a modern számítógépek működési elveinek pedig a sok más mellett az atombomba-kutatásokban és a numerikus meteorológiában is úttörő, 1957-ben elhunyt Neumann János volt a kimunkálója.

Az űrhajózás és a számítástechnika fejlődése elválaszthatatlan egymástól.⁷ A mai okostelefonok mellett eltörpülő kapacitású, de a maga idején csúcstechnikának számító komputereket – köztük IBM 360-at⁸ és Honeywell számítógépeket – használtak az előkészítéshez. Az Apollo AGC⁹ típusú, saját kis fedélzeti számítógépe 16 bites szóhosszúságú, 2048 szavas kapacitású ferritgyűrűs RAM és 36864 szóból álló ROM memóriát tartalmazott.

A viszonylag kicsinek tűnő memóriaméret ellenére a holdra szállással kapcsolatos feladatokat kiválóan megoldotta. A parancsnoki modulban és a holdra szálló egységben használt vezérlési és navigációs rendszer nélkül a feladat teljesíthetetlen lett volna.

Eddig megépített berendezésekről, hardverről beszéltünk, de a történetben legalább ilyen fontos szerepet kaptak a számítógépes programok, a szoftver fejlesztői. Az Apollo-programban kiemelkedő Margaret Hamilton munkája¹⁰ – akinek Barack Obama 2016-ban az USA legnagyobb civil kitüntetését adományozta, és ez a nők informatikában betöltött szerepét is reflektorfénybe helyezte –, az űrkorszak egyik emblemikus képe a törekeny, fiatal nő az embermagas papírhegy mellett, amely a másfél százezer soros program lapjaiból áll. A repülés előtti szimuláció és a küldetés sikeres volt, hála a software engineering úttörőjének, Margaret Hamiltonnak és munkatársainak.

7 Ahogy egy humoros blogbejegyzés szellemesen fogalmaz: „Az űrhajózás és a számítózás olyan elválaszthatatlanok, mint a magyar ember és a panaszkodás. Ezt tuti a NASA-nál is így gondolták, mert amikor Kennedy híres 1962-es beszédével rácsibésztette az egész amerikai nemzetet a holdutazásra, az első megrendelés tárgya, amire szerződést kötöttek az a navigációs komputer + software volt – minden más előtt, beleértve a rakétákat is.” Kovács NÉGY Zoli, *A holdon maradt memóriaszöttek és a számítósok hajnala*, Napivaganyblog.hu 2019. 07. 19., https://napivaganyblog.hu/2019/07/19/a_holdon_maradt_memoriaszottes_es_a_szamitosok_hajnala.

8 Az IBM szerepe a holdra szállásban: *The Apollo Mission*, IBM.com, <https://www.ibm.com/ibm/history/ibm100/us/en/icons/apollo/>.

9 Pálinkás Tibor cikksorozata a gépről: PÁLINKÁS Tibor, *A holdutazás fedélzeti számítógépe*, Urvilag.hu 2012. 09. 21., http://www.urvilag.hu/az_apollo_holdprogram/20120921_a_holdutazas_fedelzeti_szamitogepe_1resz.

10 KÖMLÖDI Ferenc, *Margaret Hamilton, a modern programozás anyja*, Gyartastrend.hu 2017. 02. 24., http://gyartastrend.hu/muveltmernok/cikk/margaret_hamilton_a_modern_programozas_anya.

A holdra szállás: játék

A holdra szállás szimulációja – leegyszerűsítve az, hogy a Hold felszínére úgy tegyünk le egy leszállóegységet, hogy nem fogy el idő előtt az üzemanyagunk, viszont nem is csapódunk be, kráttersírrá változtatva a landolás pontját – az űrkutatás egy ifjú rajongójának köszönhetően már néhány hónappal az első valódi holdra szállás után, 1969 őszén megjelent játékprogram formájában is.

A 17 éves Jim Storer a Lexington High School diákja volt Massachusetts államban. Az iskola már rendelkezett egy PDP-8 számítógéppel. A Digital Equipment Corporation (DEC) PDP-számítógépcsaládja számos amerikai iskolában megjelent, ezzel úttörő jelentőséget kapott az informatikaoktatásban. (Egyébként a DEC PDP-számítógépek klónozásán alapult a magyar Központi Fizikai Kutatóintézet TPA-gépcsaládja / Tárolt Programú Analizátor/, amely a 60-as évek végétől a 80-as évek végéig rendkívül fontos szerepet kapott a magyar számítógépes kultúra terjesztésében, az ezen nevelkedett kutatók pedig a Digital cég által is elismert szakemberként a rendszerváltás után is méltón tudtak érvényesülni az informatika világában.)

Természetesen a gép még nem személyi számítógép volt. A gépteremben elhelyezett konfigurációval nyolc darab Teletype távgépírón keresztül lehet érintkezni. A felhasználók 4 KB memóriát tudtak igénybe venni.¹¹

Jim Storer¹² – aki később a Cornell Egyetemen szerzett diplomát matematikából és számítógép-tudományból, majd a legendás Princeton Egyetemen PhD-fokozatot számítógép-tudományból – FOCAL programozási nyelven alkotta meg a Lunar Landing Game-et, azaz a Holdra szállás játékot. A szöveges alapú játékban körönként kellett megadni, hogy mennyi üzemanyagot égetünk el, s ettől függött az, hogy a megadott pontról az ideális landolási hely felé haladó leszállóegység megfelelően földet (azaz: Holdat) ér-e.

A játékprogramot Jim Storer eljuttatta a DEC céghez, ahol a vállalat egyik munkatársa, David H. Ahl elkészítette az átiratot a korszak legnépszerűbb és oktatási célokra a legjobban használható programozási nyelvére, a BASIC-re (melynek eredetijének egyik alkotója

11 Benj EDWARDS, *Forty Years of Lunar Lander*, Technologizer.com 2009. 07. 19., <https://www.technologizer.com/2009/07/19/lunar-lander/>.

12 Saját honlapja a játékról: Jim STORER, *Lunar Landing Game Related Documents*, Cs. brandeis.edu, <https://www.cs.brandeis.edu/~storer/LunarLander/LunarLander.html>.

egyébként a magyar származású John Kemeny, azaz Kemény János volt). David H. Ahlnak köszönhetően a Holdra szállás játék bekerült a DEC EDU című, oktatási célú hírlevelébe, amely rendszeresen közölt a számítógépek technikájának és a programozásnak a népszerűsítése céljából játéktípusokat. Ennek kapcsán megjegyzem, hogy Beregi Tamás idézi¹³ Chris Crawfordot, aki már 1984-ben kísérletet tett a játéktípusok átfogó tipológiájának kidolgozására. Ebben a Holdra szállás az Oktató- és Gyerekjátékok (Educational and Children Games) sorában szerepel, például a Hangman mellett, mert az oktató funkció és a játék összekapcsolódik benne.

David H. Ahl – aki később, az 1974-től 1985-ig megjelent Creative Computing magazin alapító szerkesztőjeként az otthoni számítógépek mozgalmának egyik úttörője lett – beválogatta a játékot a DEC 101 BASIC Computer Games című könyvébe is.

A játéktípus ennek megfelelően szélesebben terjedni kezdett – és kedvet csinált az informatikához. Egyrészt azért, mert a kor emberét izgató témát és lényegében egy történelmi eseményt szimulált, másrészt pedig közelbe hozta, átélhetővé tette az űrkutatás világát. Az ilyen típusú játékok, amelyek közül Jim Storer játéka feltétlenül a koraiak közé tartozik, katalizáltak az igényt a számítógépekhez való hozzáféréshez, épp ezért hatalmas a jelentőségük az informatika forradalmában.

A játéktípus mutációi többféle utat jártak be, lényegében a technikatörténetben megjelenő gépkategóriák evolúciójának megfelelően. A szöveges játék egy még egyszerűbb, numerikus változata megjelent programozható számológépeken. Tudvalevő, hogy a Holdra szállás játék játszható az első programozható számológépeken, az Olivetti Programma 101-en és a HP-9100-on is, ám egyértelmű adat nem áll rendelkezésemre, hogy ezek az átiratok már a gépek „újkorában” megjelentek-e.

Az nagyon valószínű, hogy amint egy programozásra alkalmas gép viszonylag nagyobb emberi közösség rendelkezésére állt, azon a játék mint emberi alaptevékenység megjelent. De lehetséges, hogy a nosztalgia jegyében későbbi programokat is átiráltak utólag a régi platformokra a lelkes hobbisták.¹⁴

13 BEREGI Tamás, *Néhány eddigi tipológiai kísérlet*, Jatekmuseum.hu, http://www.jatekmuseum.hu/tart_elmelet_tipologia.php.

14 Az 1975-ös HP-25 játék adaptációját – Moon Landing Simulator – Dave Hicks készítette el HP9100-ra, lásd: <https://www.hpmuseum.org/software/91moonld.htm>.

HP67 programozható zsebszámológép, 1970-es évek közepe

Az első programozható zsebszámológépek 1974-től jelentek meg, ezek közül a legelső a HP-65¹⁵ volt. A numerikus Holdra szállás ezeken egész biztosan újonnan megjelent, mégpedig nemcsak programlistaként, de hivatalosan kiadott játékként is. Erre példa a HP-67-es zsebszámológépre megjelent Moon Rocket Lander mágneskártya.

Mivel a HP-zsebszámológépeket asztronauták is használták,¹⁶ a cég PR-ja szempontjából is értéket képviselt egy űrhajózásra utaló játék. Az, hogy műszaki, statisztikai, mérnöki feladatokra optimalizált zsebszámológépekre játékprogramok egyáltalán megjelentek, egy példája annak, hogy egy tárgyat az eredeti, kézenfekvő funkcióján túl is használunk¹⁷ – ugyanakkor természetes következménye annak, hogy a játékprogram a kezdetektől a „kapudrog” az informatika

15 A Lunar Lander játék HP65-re, lásd: <https://www.rskey.org/gene/calcmuseum/65lunar.htm>.

16 Múzeumi példányt lásd: <https://airandspace.si.edu/collection-objects/calculator-hand-held-hp-41>.

17 Köszönöm Karakas Alexandra dizájnteoretikusnak, aki felhívta a figyelmem az eredeti funkciótól eltérő funkcióra való használat kérdéskörére. A programozható számológép „játéggépként” való használata alapvetően alighanem ilyen jelenség, bár a gyártó cégek tudatában voltak ennek a lehetőségnek.

és a programozás világába. Sokan kizárólag azért vásároltak informatikai eszközt, hogy egy vagy több játékot játsszanak rajta – vagy a játékok programozásának fortélyait elsajátítsák. Egy közembernek egy HP, vagy akár Texas Instruments zsebszámológép megvásárlása csak ebből a célból persze luxus lett volna, de azért nem elhanyagolható motiváció ez sem.

Az olcsó és miniatűr elektronikai eszközök zsenije, Clive Sinclair a cége által gyártott Sinclair Cambridge Programmable (1977) zsebszámológéphez nem biztosította a drága mágneskártyás technológiát, viszont egy pompás kis könyvet adott ki hozzá. A könnyen tanulható, olvasmányos, jól felépített dokumentáció volt a 80-as évektől már milliós sorozatú házi számítógépeket is gyártó Sinclair cég sikerének egyik kulcsa.

A Program Library¹⁸ több száz programcska listáját tartalmazza, melyben külön alfejezetet alkotnak a játékok, így a kockadobás és a „gyufaszálás” NIM játék mellett a két kis programcskára (Getting out of orbit, Vertical descent) osztott Moon Landing Game.

A 70-es években a számítóközpontokban, gépteremekben használt számítógépeket is egyre inkább grafikus, képernyős terminálokkal használták. A DEC PDP-10 és PDP-11 számítógépekhez és az azokhoz használt GT40 grafikus terminálhoz 1973-ban Jack Burness elkészítette a játék grafikus verzióját. 1979-ben pedig az Atari készült el a Lunar Lander pénzbedobós játékautomatával, amely vektorgrafikus stílusban mutatta be a Holdra szállást.

A hetvenes évek második felétől elterjedő személyi számítógépeken, otthoni mikroszámítógépeken szinte minden platformon megjelenik a Holdra szállás (Lunar Lander) valamilyen mutációja, szöveges és/vagy grafikus verzióban. A grafikus változatoknál persze a matematika helyett vagy mellett az ügyességnek is egyre több szerepe van a játékmenetben, ahol már változatos felszínre kell lerakni kis leszállóegységünket. A legkorábbi otthoni számítógépekre (pl. TRS-80, Commodore PET) éppúgy megjelentek ezek a játékok, mint a 80-as évek házi számítógépeire (Commodore VIC-20, Sinclair ZX-81, Commodore-64), csak utóbbiaknál esetleg a Hold felszíne helyett már a Jupiter lett a célpont, az űrkutatás, űrszondák aktualitásaira is rezonálva.

A holdra szállás informatikai problémája alászállt a játékok világába: egy Jim Storer nevű kamasz fiúnak köszönhetően játékká vált. Majd

18 Program Library, Sinclair Radionics Ltd., 1977.

eleve játékokra fejlesztett eszközökön éppúgy megjelent, mint eredetileg más célra tervezett, professzionális eszközökön. A számítóközpontok és az átlagemberek számára elérhetetlen fedélzeti számítógépek eszköz kultúrája pedig felbukkant a hétköznapiakban is. A számítógépes játékok katalizálták a személyi számítógépek gyors elterjedését, mert mindenki vágyott rá, hogy az első emberek közé tartozhasson, aki a jövő felé vezető lépést megteszi. A holdra szállás korában új tárgytípusok jelentek meg – és régiék érték el fénykorukat, vagy épp tűntek el – a tudományos fejlődés ígézetében. A 70-es években egy nagy ugrást tett az emberiség az informatika világában, amelyhez a mesterséges intelligencia és robotika forradalma lesz hasonlatos – egy újabb, óriási lépcsőfok – napjainkban.

Utóirat

Akit érdekel az 1960-as, 1970-es évek eszköz kultúrája, Magyarországon is talál ennek dedikált informatikai múzeumot, ahol eredetiben láthatja a legfontosabb készülékkategóriákat jelző műtárgyakat (köztük IBM360-at, HP9100-at, PDP- és TPA-számítógépeket).

Az 1968-ban alapított Neumann János Számítógép-tudományi Társaság által létrehozott és fejlesztett Informatika Történeti Kiállítás (NJSZT ITK) a Jövő múltját mutatja be¹⁹ a 2013-ban, Neumann János lánya, Marina von Neumann Whitman által megnyitott, nagyon izgalmas állandó kiállításán, melynek rendezésében e sorok írója is részt vett.

19 Honlapja: ajovomultja.hu, a bemutatott műtárgyakról az NJSZT bőséges Adattárában is található leírás: <https://itf.njszt.hu/hardver-termekek>.

Pintér Bence

HOLDRA SZÁLLÁS, AVAGY A SCIENCE FICTION DIADALA

Ez sci-fi – ezt a fordulatot leggyakrabban akkor használja az ember, ha valami olyasmire utal, ami nem reális, nem megvalósítható. A mondas jól jelzi, hogy hol helyezkedik el a tudományos fantasztikum egy képzeletbeli skálán, ahol a különféle irodalmi hagyományok komolyan vehetőségét mérjük: a sci-fi fiatalok, gyógyíthatatlan fantaszták, fiatalokiban ragadt gecek irodalma, semmi komoly, semmi olyan, amivel foglalkozni kellene. Jól ráerősít erre a képre az is, ahogy pár éven te egy-egy mainstream író igyekszik magát eltávolítani a tudományos fantasztikum (de ugyanígy: a fantasy, a krimi, romantika stb.) címkéjétől. Hiszen az ő művük – hiába van benne robot, űrhajó vagy bármilyen egyéb spekulatív ötlet – nem sci-fi, mivel a műfaj tételezett sekélyességével szemben kifejezetten mély dolgokra próbál rávilágítani.

Mindeközben, aki veszi a fáradságot, és megismeri mélységében a science fiction ezen a néven legalább százéves kánonját, az látni fogja: ahogy bármilyen más területen az irodalomban, itt is sokféle művel találkozunk: vannak jobbak, vannak rosszabbak, vannak egyértelműen szórakoztatásra szánt művek és vannak kifejezetten súlyos darabok. Ami általában összeköti ezeket a műveket, az, hogy a lényegük egy spekulatív ötlet, és a sci-fi esetében tovább szűkítve: egy racionális spekulatív ötlet. A neves sci-fi-kutató S. Sárdi Margit megfogalmazásában: „A tudományos-fantasztikus irodalom az elbeszélő szépprózáának az ága, amely ma még nem létező vagy föl nem ismert problémákkal foglalkozik, s azokra racionális megoldást kínál, vagy fordítva, létező, fölismert problémákkal foglalkozik, s azokra nem létező, de racionális megoldást kínál.”¹

Ez a meghatározás is természetesen csak egy a sok közül, és fontos észben tartani azt is, hogy a sci-fi történetének különböző korszakaiban egészen más dolgok foglalkoztatták az írókat: a kezdeti természettudományos elkötelezettség mellé lassan bekúsztak a társadalomtudományok is például, de a fent leírt spekulatív ötlet ugyanígy megjelenhet egy találmány, mint egy társadalmi jelenség formájában.

1 S. SÁRDI Margit, *Mit nevezhetünk sci-finek?*, Masfitt.hu, <https://sites.google.com/site/scifitort/sci-fi/mi-a-sci-fi>.

Egy sci-fi izgalmasságát, érdekességét tehát leginkább az abban foglalt spekulatív ötlet(ek) újszerűsége, újszerű vagy érdekes tálalása, izgalmas kombinálása, szubverzív jellege határozza meg. Az igazán izgalmas az egészben persze az, hogy a sci-fi általában a jövőről szól, és mint ahogy azt az elmúlt évtizedek igazolták, nem feltétlenül jósolni, vagy tudományosabb vonalon: futurológiai megállapításokat próbál tenni, hanem – és itt elérkezünk a tyúk és a tojás kérdéséhez – inspirál is.

A mostanában inkább furcsa viselkedésével a hírekbe kerülő milliárdos, Elon Musk például nagyon sok sci-fit olvasott kiskorában, ezért többek között az a mániája, hogy a Marson akar telepet alapítani, ennek érdekében pedig rengeteg pénzt ölt már űrkutató cégébe – és az sem kizárt, hogy végül ennek köszönhetően lesz emberi kolónia a Marson.

Egy sor cég versenyzik azon jelenleg is, hogy ki fejleszti ki először a városi közlekedésben is használható repülő autót, egy olyan tárgyat, amire a saját megítélésem szerint valójában senkinek nincs szüksége, de nagyon sok repülő autót láttunk már sci-fikben, ezért kollektíven elhitettük magunkkal, hogy ez jelenti a nagybetűs Jövőt. (Persze ki tudja, lehet, hogy húsz-harminc év múlva nekem is repülő autóm lesz.)

Nem minden spekulatív ötletből lesz valóság, sőt, ha egészen őszinték akarunk lenni, akkor az elmúlt száz évben a sci-fiben megjelent, sci-fi írók által megálmodott spekulatív ötleteknek csak nagyon kis százalékból lett valami. Van azonban egy elég nagy dolog, aminek most ünnepeltük az ötvenedik évfordulóját, és amit majdnem teljes mértékben egy spekulatív ötlet újszerű tálalásának köszönhetünk.

Az ötlet: menjünk el a Holdra!

Az emberiség évezredek óta álmodozik a Holdról. A szamoszatai filozófus, Lukianosz már az időszámításunk szerinti második században írt egy Holdon játszódó szatirikus történetet. *A bambuszgyűjtő öregember meséi* című tizedik századi japán népmesében egy Holdról jött, gyönyörű hercegnő körül bonyolódik a cselekmény.

1609 novemberében Galileo Galilei olasz csillagász teleszkópját a Hold felé fordítva felismerte, hogy kísérőnk nem tökéletes gömb, ahogy azt az antik tudósok elképzelték: hegyek, kráterek szabdalják felületét. Galilei megfigyelései nyomán a 17. században járt a Holdon Francis Godwin püspök hőse egy hattyúszerű madarak által vontatott eszközön, illetve saját könyvében Cyrano de Bergerac, akit egyfajta ra-

kéta repített a Holdra, és aki ugyanúgy a szatírához használta az utazást, mint Lukianosz. És sorolhatnánk még: a Hold a tizenhetedik századtól kezdve gyakran lesz szatírák és tanmesék helyszíne tehetséges és kevésbé tehetséges szerzők tollán. A történetek közös jellemzője, hogy általában nem céljuk azt tárgyalni: *hogyan* jut el az ember a Holdra.

Nem úgy Edgar Allan Poe-nál, akinek az 1835-ben megjelent, *Hans Pfaall páratlan kalandja* című elbeszélésében² a címszereplő Hans Pfaall egy hőlégballonon száll fel a Holdra, és itt a szerző egy olyan gépet is részletez, amivel a felszálló ballonban egyre ritkább levegő kérését oldja meg a tudós. Poe ezt a szösszenetet hoaxnak szánta, vagyis azt szerette volna, ha az emberek komolyan veszik a tudósítást.

A show-t azonban ellopta tőle a New York-i The Sun című napilap: alig pár hónappal később közölt egy szenzációs, hatrészes elbeszélést, amely alapötletében kísértetiesen hasonlított Poe sztorijára, és amiről pár héttel később kiderült, hogy kamu, bár ezt az újság sosem ismerte el hivatalosan. (Mellékszál, de Poe 1844-ben írt egy hasonló kamu-cikk-sorozatot az Atlanti-óceán léghajóval való átszeléséről, ami 1919-ben aztán a valóságban is megtörtént.)

Ezen művek esetében általában nem feltétlenül beszélhetünk még csak korai science fictionról sem, hiszen a Hold inkább csupán egy kényelmes színtér volt, amely szerepet valójában betölthette volna akármi más is. A főhősök az elején valamilyen módon gyorsan a Holdra kerülnek, ahol kalandokba bonyolódnak, a nyilvánvaló párhuzamokat a földi társadalommal pedig mindenki levonhatta magának.

A század második felében azonban megszületett egy mű, mely annyira nem csak a szatírához akarta használni a Holdat, hogy az égitest lakatlan, az űrhajósok (merthogy itt már erről van szó!) pedig a mű legvégéig még csak közelébe sem kerülnek a Holdnak, tekintve, hogy a könyv nagy része arról szól, egyáltalán hogyan és milyen pénzből jutnak el hőseink az űrbe. Ez a hozzáállás jelentős fordulópont a korábbiakhoz képest.

És a megvalósítás: Jules Verne és a rakétatudósok

Kévs olyan fikciós könyvet tudunk mondani a világirodalom történetéből, aminek következményeire egészen konkrétan rá tudunk mutatni

2 Edgar Allan Poe, *Hans Pfaall páratlan kalandja* = Uő., *Mellonta tauta*, ford. BARTOS Tibor et al., Szukits, Szeged, 1998, 62–111.

a való világban. Ilyen talán a Biblia és más fontos szent írások. Esetleg a *Tamás bátya kunyhója*, melynek megjelenése fontos állomás volt a rab-szolgaság eltörlése felé vezető úton az USA-ban. És ilyen Jules Verne francia író 1865-ben megjelent könyve, az *Utazás a Holdba*.

A történet szerint a baltimore-i tűzérklub a polgárháború utáni pangás közepette új vállalkozás elindításáról dönt: építenek egy böhöm nagy ágyút Floridába (meglepően közel oda, ahonnan manapság lövik fel a rakétákat), hogy kilőjenek egy csapatot az űrbe, akik aztán a folytatásban meg is kerülnek a Holdat.

A két klasszikus Verne-regény – amit már joggal nevezhetünk korai science fictionnek – nem csak olvasók százazezeit nyűgözte le az elmúlt 150 évben, de valójában egészen konkrétan felelőssé tehető azért, hogy az emberiség a huszadik században kijutott az űrbe és meghódította a Holdat.

Hogy merész kijelentésemet tényekkel is megtámogassam: Vernére mint elsődleges inspirációs forrásra hivatkozott az autodidakta orosz matematikus–fizikus, Konsztantyin Eduardovics Ciolkovszkij, aki hamar megállapította, hogy a Verne által javasolt metódus nem működik, helyette pedig megalkotta az egyenletet, amivel azt lehet kiszámolni, hogy miként érhetjük el rakétákkal a szökési sebességet.

Az erdélyi szász Hermann Oberth, a náci V-2-es rakétájának egyik atyja, tizenegy éves korában, skarlátból lábadozva olvasta Verne könyveit – nem is egyszer, hanem annyiszor, hogy életrajzírói szerint kívülről tudta őket. Tizennégy éves korától kezdve konkrétan nekiállt, hogy megvalósítson egy folyékony üzemanyaggal működő rakétát.

(Apró mellékszál, de Oberth tanácsadóként dolgozott Fritz Lang 1929-es, *Asszony a Holdon* című filmjén, mely Thea from Harbou könyvén alapult, és amelyben többfázisú rakétával mennek a Holdra. A filmet később Adolf Hitler betiltotta, mert túl sokat mutatott meg a rakétatechnológiából.)

De ugyanígy fontos hatásként hivatkozott Verne könyveire több, a rakétatudomány szempontjából fontos tudós, így a náciaktól az amerikaiakhoz igazoló, az űrversenyben kulcsfontosságú szerepet betöltő Wernher von Braun vagy Robert H. Goddard is. Utóbbi még egy fontos hatást is említett: egy másik korai science fiction író, H. G. Wells könyveit.

A kijutás az űrbe persze máshogy valósult meg, mint ahogy azt Verne elképzelte, de mint Ciolkovszkij kapcsán láttuk: kijavítandó tévedései ugyanúgy hozzájárultak a vállalkozás későbbi sikeréhez, mint

az, hogy a francia kalandregényíró egyáltalán reálisan próbálta megközelíteni a fantasztikus utazás kérdését.

A végeredményt ismerjük: a Szovjetunió és az USA között kibontakozó űrverseny eredményeképp 1969. július 16-án felszállt az Apollo-11, amelynek parancsnoki modulját Verne regénye nyomán Columbiának, holdkompját pedig Eagle-nak keresztelték el – ez utóbbi július 20-án le is szállt a Holdra.

A Hold durva szerető

Vernét tehát egyáltalán nem érdekli az, hogy valamiféle szatírához vagy társadalomkritikához használja a Holdat és a Holdon élő embereket. Az ő könyvében az utazók nem jutnak el a Holdra, és ott nem találkoznak senkivel, mi több: Hold körüli pályáról megfigyeléseket végezve megállapítják, hogy az égitest lakatlan.

A valódi űrutazásra ezután ugyan közel száz évet várni kell, de közben a science fiction önálló műfajjá növi ki magát, amelyben természetesen újra és újra előkerül a Hold kérdése – illetve az, hogy miként is élhetne az ember a Holdon.

Az ezzel foglalkozó művek ugyanakkor megőrzik a korai, Holdat szatírák, utópiák és társadalomkritikák háttéréül használó művek bizonyos vonásait: tehát miközben elmesélik a reális holdi kolóniák működési mechanizmusait, illetve felrajzolnak egy-egy történetet, általában arra használják a szettinget, hogy a társadalomszervezés alternatív módjait is felvillantsák.

Ez egyben azt is jelenti, hogy alig találni olyan művet, amiben a Holdon (vagy egy adott, másik bolygó holdján) élő emberek nincsenek konfliktusban a központi bolygóval. A motívum egyik első felbukkanása Philip K. Dickhez köthető: a *Truman Show* című filmet is inspiráló *Kizökkent idő* című könyvének végén (vigyázat, spoiler!) kiderül, hogy a Hold hadban áll a Földdel.

Ezt a gondolatot fejtegeti tovább a Hold kolonizációjáról szóló fantasztikus irodalom egyik legjobb és mindenképpen legnagyobb hatású műve, Robert A. Heinlein 1966-os, *A Hold börtönében* című könyve, amelynek sokkal találóbb az eredeti címe: *The Moon Is a Harsh Mistress*, avagy: *A Hold durva szerető*.

Heinlein nem először foglalkozott a Holddal, 1947-ben már írt egy ifjúsági regényt *Rocket Ship Galileo* címmel, amelyben három közép-

iskolás és egy tudós megy Hold körüli túrára, ahol felfedeznek egy titkos náci bázist. (Mielőtt ásítanánk: valószínűleg a „nácik a Holdon” kliséét éppen Heinlein találta fel ezzel a regénnyel.)

Az 1967-ben a sci-fi Oscar-díjának számító Hugo-díjat elnyerő *A Hold börtönében* egészen más irányba mozdul: 2075-ben járunk, hárommillió ember él a Holdon, többnyire elítéltek, politikai menekültek és az ő leszármazottaik. A Hold tehát nem szuverén ország, de a kolónia Földről delegált vezetőjének valójában nem sok mindenre van befolyása, a társadalom viszonylag szabadon él. A Hold társadalma markánsan eltér a Földétől: egyrészt a durva környezeti tényezők, másrészt a nők viszonylag alacsony száma miatt. Ez utóbbi az oka annak, hogy a Holdon a Földétől eltérő családmodellek alakultak ki, ahol egy nőhöz több férfi is tartozhat, és mindenféle csoportos házassági formák is léteznek. Ebben a társadalomban a nőknek nagyobb hatalma van, mint Heinlein korának amerikai társadalmában.

Ahogy a legtöbb igazán jó science fiction regény, *A Hold börtönében* is több spekulatív ötletet vegyít: a holdi kolónia gépeit ugyanis egy mesterséges intelligencia irányítja, a HOLMES-IV, amelyet főhősünk, a számítógép-szerelő Mannie tart karban, és amelyről kiderül, hogy öntudatára ébredt – ám erről csak Mannie tud, aki el is kereszteli Mike-nak a gépet. Mike segítségével Mannie és politikával foglalkozó barátai hamarosan rájönnek, hogy ha ilyen ütemben exportálják tovább a túlnépesedő Földre a gabonát, akkor hamar el fog fogyni a vizük, plusz egy évtizeden belül éhezni fognak a Holdon. Láthatóan ez a földi hatalmat nem zavarja, ezért Mike segítségével titkos szervezkedésbe kezdenek, ami végül libertárius-anarchista forradalomba torkollik. A nagy kérdés az, hogy ez sikerül-e, illetve ami még nagyobb kérdés, hogy van-e értelme egyáltalán az egésznek.

Ha egy pillanatra eltávolodunk a Naprendszerből és a Föld holdjától, szintén találhatunk olyan történeteket, amelyek magvában egy bolygó és holdjának konfliktusa van. Remek példa erre a magyarul tavaly megjelent, egyébként 2012 óta futó sci-fi/fantasy képregény, a *Saga*, amelyben a bolygón és holdján két egymástól elütő civilizáció (az egyik technológiai, a másik mágikus) él, illetve áll háborúban évezredek óta.

Ugyanezt a témát variálja Ursula K. Le Guin *A kisemmiszettek* című regényében, amelyben a hidegháború korának Földjére hasonlító bolygóról, Urrasról egy csapat anarchistát száműztek másfél évszázaddal korábban annak ikerbolygójára, a kietlen Anarresre, ahol azóta ez az egalitárius társadalom kemény munkával próbál túlélni.

Újra izgalmas lett a Hold

Heinlein könyve után jó darabig nem is készült olyan fontosabb sci-fi könyv, mely a Holdat helyezte volna középpontba, bár más fókuszú történetekben gyakran felbukkantak holdi bázisok és települések. Ehhez képest érdekes fejlemény, hogy az elmúlt évtizedben jó pár Holddal foglalkozó regény jelent meg.

Ezzel párhuzamosan a való világban is ismét a Hold felé fordult az emberiség: India, Kína és Izrael is szondát küldött a felszínre (bár az izraeli küldetés nem sikerült, az indiai pedig lapzártáig nem fejeződött be) – a hetvenes évek óta nem volt példa ilyesmire. A jövőben pedig tervben van a következő évtizedre, hogy az amerikaiak is asztronautákkal térnek vissza a Holdra, és az oroszok, a kínaiak és a japánok is megpróbálják ott megvetni a lábukat.

De mit mondanak a Holdról manapság a sci-fi írók?

Neal Stephenson 2016-os regénye, a méretes *Seveneves* – *A hét Éva* annyiban foglalkozik a Holddal, hogy az gyakorlatilag a regény első oldalain megsemmisül. Emiatt azonban hamarosan a Föld is lakhatatlanná fog válni, a regény pedig arról szól, hogyan küzd meg az emberiség ezzel a helyzettel. (A Hold maradványaiból később csinos gyűrű lesz a Föld körül.)

A *Seveneves*-re rímel Mary Robinette Kowal Nebula-díjas regénye 2018-ból, a *The Calculating Stars*, mely még nem jelent meg magyarul. Itt a Földbe csapódik egy meteor az ötvenes évek elején, ami olyan éghajlatváltozást indít be, hogy az USA-ban egy évtizeddel korábban elkezdik megvalósítani az űrprogramot, hogy kolóniákat tudjanak létrehozni a Holdon és a Marson. A történet fókuszában az áll, hogy ezen az alternatív idővonalon miként küzdenek meg a nők azért, hogy ők is űrhajósok lehessenek.

Artemis címmel Holdon játszódó regénnyel jelentkezett aztán Andy Weir, a rendkívül népszerű *A marsi* szerzője is 2017-ben. Itt most nem egy asztronauta életéért folyik a harc, hanem az Artemis nevű holdi városban járunk, ahol egy állandóan bajba keveredő, tehetséges csempésznő, Jazz Bashara keveredik egy elég komoly balhéba, aminek tétje végül Artemis léte lesz.

Aztán Kim Stanley Robinson tett egy kirándulást a kínaiak által gyarmatosított Holdra. *Vörös hold* című könyve talán az ebben az évtizedben megjelent művei (*2312*, *Aurora*, *New York 2140*) közül a legkevésbé nyűgözte le a közönséget és a kritikusokat, annyiban mégis

izgalmas, hogy végre nem az USA, hanem az emelkedőben lévő Kína belső problémáit és jövőjét vizsgálja.

A Heinleinhez leginkább méltó történetet azonban a veterán brit író, Ian McDonald vitte végig az évtized második felében. 2015-ben indult Luna-trilógiájában a Hold az új határvidék, ahol a kapitalizmus legkeményebb verziója működik. A Hold meghódításának elején négy cég vágott bele a gazdasági lehetőségek kiaknázásába, és megkésve csatlakozott hozzájuk a brazil Corta família, akik aztán a héliumki-termelés királyai, ezzel a Föld energiaszükségletének elsődleges kiszolgálói lettek. Persze hamarosan véres polgárháború tör ki a családok között, ami felborítja a kényes egyensúlyt. McDonald *A keresztapa*, a *Trónok harca* és a *Dallas* legjobb pillanatait idéző szövevényes történetet arra használja, hogy megfesse a Hold társadalmának egészen részletes és ötletgazdag, összességébe lélegzetelállító képét. Ez a világ pedig kegyetlen: törvényt nem, csak újra- és újratárgyalható, támadható szerződéseket ismer, ahol az egyszeri dolgozóknak gyakran azért is küzdeniük kell, hogy levegőt vegyenek.

Mit inspirál legközelebb a sci-fi? Talán semmit

A Hold-regények rövid seregszemléje után térjünk vissza oda, ahonnan elindultunk: miért tud több lenni a sci-fi, mint egyszerű szórakozás? És tud-e az lenni ma is? Hogy ezt elmagyarázzuk, hozzunk egy példát. Aki követi a friss megjelenéseket, annak feltűnhet, hogy a holdas regények felsorolásából feltűnően hiányzik egy friss, ráadásul magyar cím, Egressy Zoltán *Hold on* című regénye, mely – ahogy az címéből is látszik – részben a Holdon játszódik.

Az ok nagyon egyszerű: Egressy regénye ugyanis a legjobb példa arra, hogyan *ne* lépünk be abba a párbeszédbe, amit science fictionnek hívnak. Más kérdés, hogy szerzője nem akarja sci-fiként kategorizálni a könyvet, mely még mindig a szimpatikusabb verzió, általában ugyanis a szépírók ugyebár felemelni kívánnak a porból egy-egy kommersznek tartott műfajt. „Ez krimi, de nem úgy!” A *Hold on* ugyanakkor nagyjából minden kritériumnak megfelel, ami alapján egy művet sci-finek szoktunk tekinteni, nem lehet tehát annyival elintézni a dolgot, hogy nem is lép be a fent említett párbeszédbe.

Mint arról a szerző egy beszélgetésen beszámolt, az egyik alapvető inspirációt a regényhez a neves sci-fi író, Arthur C. Clarke 1962-es

futrológiai könyve, a *Profiles of the Future; an Inquiry into the Limits of the Possible* adta. A tehát több mint ötven éve elavult jövővízió és Egressy saját hozzátoldásai nyomán a regényben találmányok és elképzelt jövőbeli csodák egész tárházával találkozunk, igazából csak úgy mellékesen.

A Holdon kolónia van, az autók repülnek és magukat vezetik, van hologram, 3D-nyomtatás, mozgójárda, emlékmanipuláció, androidok, klónozás, hibernálás, mesterséges intelligencia. Négy-öt sci-fi könyvre való, többször lejárt szavatosságú, vagy már napjainkban is létező/működő spekulatív ötlet halmozódik fel a narratívában mindenféle cél és átgondoltság nélkül, l'art pour l'art.

Nem menti a könyvet, hogy ez az ötlethalmozásnak álcázott ötletelenség valójában nem is rossz párhuzam arra, ahol 2019-ben a sci-fi tart. Amíg Verne korától kezdve nagyjából az internet feltalálásáig egy olyan lázas korban éltünk, ahol minden és mindennek az ellenkezője is elképzelhetőnek tűnt, addig az elmúlt 20–30 évben mintha helyben járnánk.

Amikor az év egyik nagy technológiai bejelentése az, hogy az új iPhone-okon immár animált kakijei is lesz, az önmagában kétségbeejtő; de amikor azt látjuk, hogy a jövő elképzelését mindig is a feladatának tekintő science fiction is – kevés kivétellel – bajban van a jövőt illetően, akkor kezdetünk el igazán aggódni.

A klímakatasztrófák, szoft disztópiák és az elmúlt években megjelenő, ezeket ellensúlyozó, optimista hangvételű hopepunk irányzat elszórt darabjai mellett a sci-fi elmúlt években sokat emlegetett válságát az adja, hogy néhány éve megállt az idő, és még az egykori látnokok sem igazán látják, hogy innen pontosan merre lehet vagy merre érdemes továbbmenni.

A Hold-regények újbóli megjelenése talán azt sejteti, hogy némi szünet után az emberiség ismét a világűrben, a Holdon és a Marson látja a jövőjét, legalább részben. És ki tudja: vajon nem éppen most születik valahol egy olyan mű, aminek elképzelése száz év múlva az egész emberi történelmet megrengető valóság lesz?

ORÁLIS
SZEX?

HOLDRA SZÁLLÁS

rajzolta: BRAZIL

1942,
WAPAKOTENA,
OHIO

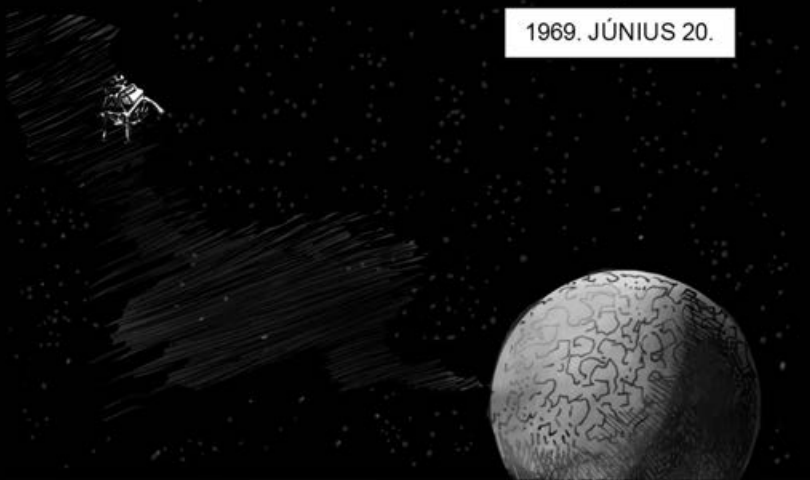
ORÁLIS
SZEXET
AKARSZ?

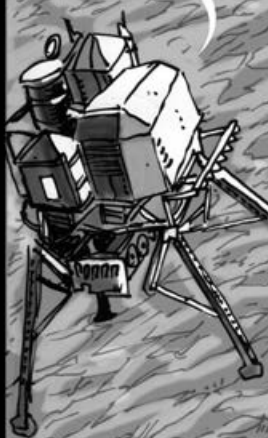

1969. JÚNIUS 20.

HOUSTON, ITT
A NYUGALOM
BÁZIS.

A SAS
LESZÁLLT!

KIS LÉPÉS EZ
EGY EMBERNEK,
...

...DE HATALMAS
UGRÁS AZ
EMBERISÉGNEK.

JA ÉS SOK
SZERENCSET,
MR. GORSKY!

?

?

?

GORSKY?
HÍVJA A
KGB-T!

JÓL MONDTA?
BIZTOSAN Y
A VÉGE?

AZONNAL
NÉZZENEK
UTÁNA!

PARANCSÁRA,
ELVÁRS!

MEGMAGYA-
RÁZNÁ EZT
NEKEM
VALAKI?

IGEN,
URAM!

1969.
WAPAKOTENA,
OHIO

Gabriela Tucan

OTTHONOK A HATÁRON A CHICANO/A IRODALOMBAN

Borderlands/La Frontera [Határvidékek] című művében Gloria Anzaldúa a fizikai és képzeletbeli határokon átkelő „hosszú séták hagyományá”-ról¹ ír, egy olyan tradícióról, amely népének, a mexikói–amerikaiaknak, avagy chicanóknak a sajátja. Első vagy második generációs, az Egyesült Államokban felnőtt mexikói származású egyének ők, akik közül sokan már amerikai állampolgárok vagy állandó amerikai lakosok. A chicano vagy chicana azonban gyakran a Mexikó–Texas-határt belakó marginalizált nép, az idegenek vagy törvényszegők leírására alkalmazott sértő terminus. Mivel oly hosszú ideig éltek Mexikó és az Egyesült Államok közös határán, a chicanókat két kultúra tartja fogva: mexikói őshazájuk és az amerikai. Több chicana íróhoz hasonlóan, Anzaldúa a *La Frontera*-ban a chicano népcsoport történelmi gyökereihez próbál visszatérni, feltérképezve annak indián és spanyol származását a ma Mexikóként és Közép–Amerikaként ismert területeken. Ez a mesztic (*mestizo*) ősökkel rendelkező kevert faj már a 16. században felderítette a mai Egyesült Államok délnyugati részét és letelepedett ott; északi területeik nagy részét elveszítették a 19. század közepén, amikor Mexikó területének egyharmadát az Egyesült Államokhoz csatolták, beleértve a mai Texas, Kalifornia, Új-Mexikó, Arizona és Colorado államokat. Annak következtében, hogy az Amerikai Egyesült Államok legyőzték a mexikói erőket a mexikói–amerikai háborúban, ami a mexikói nép számára az őshazát² jelentette, az határvidékké vált;

1 Gloria ANZALDÚA, *Borderlands/ La Frontera. The New Mestiza*, Aunt Lute Books, San Francisco, 1987, 11.

2 Az azték mitológiában az aztékok őshazája Aztlán, innen indultak délre és alapították meg az Azték Birodalmat. Bár pontos elhelyezkedése vitatott, szimbolikus jelentősége megnőtt az 1960-as évek chicano mozgalma során: a mexikóiak őshazájának tekintett föld a chicanók számára azokat a mexikói területeket jelenti, amelyeket az Egyesült Államokhoz csatoltak az 1846–1848-as mexikói–amerikai háború következtében. [A ford. megj.]

s miközben ők már nem voltak részei annak az országnak, ahonnan származtak, még nem is asszimilálta őket az amerikai társadalom. A chicanók és chicanák tehát arra kényszerültek, hogy elhagyják saját kultúrájukat, kisemmizve és otthonaiktól erőszakosan elválasztva, ami magyarázatként szolgál szülőföldjük felé tartó további folyamatos, legális vagy illegális vándorlásaikhoz.

Ákárcsak egy mitológiai odüsszeiában, az ígélet földjére való visszatérésük annak egy módja, hogy újra kapcsolatba lépjenek ősi kultúrájukkal, és valamelyest megértsék, kik ők és honnan származnak. A paradoxon azonban az, hogy hazatérésük nem egy biztonságos utazás: az a furcsa félelem fertőzi meg, hogy migránsok lesznek egy olyan őshazában, amely többé nem látja őket szívesen és nem hozzáférhető a számukra. Bármennyire nehéz is ez az utazás, az otthon megtalálását tulajdonképpen a valódi önmagukra találás szükséges aktusaként látják. Őshazájuk elérése előtt a chicanók és chicanák egy harmadik országot laknak be, az ún. „határvidék országot” („borderland country”), ahogy Gloria Anzaldúa nevezi. A határvidék fogalma rámutat, miként határozza meg a chicano/a identitást és kultúrát az, ami valamikor egy képlékeny határ volt Mexikó és az Egyesült Államok között, s ez ugyanakkor felveti azt a kérdést, hogy ki lakja be kinek a földjét. Ebben a sokat vitatott határvidék országban a chicanók egy keskeny földszávet laknak be, és két olyan terület és kultúra szélén élnek, amelyek között a távolság a túl nagy közvetlenség hatására összezsugorodott. A határvidéken lévő otthonok újraalapítása (regrounding) úgy is tekinthető, mint az Egyesült Államok rögzített határainak a kiszakítása (uprooting), miután a chicanók és chicanák maguk is a történelmi kiszakítottság (historical uprooting), erőszakos elmozdítás (forced displacement) és előírt migráció (imposed migration) hosszú folyamatainak mentek keresztül.

A korlátozott határvidéknek ezen a hibrid területén élő chicanóknak és chicanáknak keskeny és szórványos terekhez kell alkalmazkodniuk, ahol megalapítják (új) otthonaikat. Evidens, hogy a chicano/a irodalom általában miért foglalkozik kevésbé a tágas tájak bemutatásával, sokkal érdekeltőbb lévén a kis domesztikus terek konstruálásában. A nyílt terek, legyenek azok hegyek, vízpartok vagy sivatagok, csak amiatt vésődtek bele különösképpen a belső természetükbe, mert a chicanók nem utazhattak és nem láthattak világot: „sóvárgunk látni a bensőnkben élő formákat és kilátásokat”.³ Ehelyett olyan kisméretű

3 Pat MORA, *House of Houses*, Beacon Press, Boston, 1997, 25.

házakba kényszerülnek, mint az a Mango utcai épület, ahol Sandra Cisneros meglehetősen boldogtalan életet élt, sok kulturális korlátozással: „kicsi és piros, elől keskeny lépcsőkkel, és olyan pici ablakokkal, hogy azt gondolnád, visszatartják lélegzetüket. [...] Kint hátul egy kis garázs áll a kocsik számára, ami még nincs, és egy kis udvar, ami még kisebbnek tűnik a két oldalán lévő épületek között.”⁴ A háznak ez a helyiségek keskenységét és zártságát hangsúlyozó leírása azt sugallja, hogy még az ablakok is „visszatartják lélegzetüket”, miközben lakói pszichikailag és érzelmileg fuldokolnak.

Mivel szorosan kötődnek a térhez, a chicanók és chicanák identitásukat elsősorban a domesztikus tér viszonylatában konstruálják meg. Pontosabban, belső realitásukat az otthon alapos rekonfigurációja és a hazatérés fogalmának abszolút újragondolása alkotja. Először is az otthon konvencionális felfogása kérdőjeleződik meg, hisz az többé már nem egy stabil és befogadó helyszín, hanem nagyon kevés kényelmet biztosító kis lakhelyek és dűledező házak sorozata szégyenletes és depresszív lakónegyedekben. Sandra Cisneros *The House on Mango Street* [A Mango utcai ház] című regényének főszereplője, Esperanza visszamedlékszik a sorozatos költözésekre, amíg családja letelepedett egy omladozó házban a Mango utcai *barrió*-ban.⁵ A családi ház ezúttal is egy álmház fordítottja, egy újabb ideiglenes lakóhely, egyetlen hálószobával a hatszemélyes család számára. A Mango-ház fojtogató légkörében Esperanza lemond a tévében látott álmházáról, elveszítve annak reményét, hogy családja valaha is beköltözhet egy „valódi házba”, ahol van vízvezeték és működő csőrendszer, házon belüli „igazi” lépcsők. Egy nagy udvarról ábrándozik, amelyet nem vesz körül kerítés. Ez a látványlag jelentéktelen részlet, a kerítés nélküli udvar, a migráns lázas küldetését tárja fel, hogy szabad és nyílt helyszínen éljen, távol a határkerítés és a szögesdrót által kiszabott fizikai korlátoktól. Anzaldúa szintén hangot ad a határkerítés által körülzárt létezésről való félelemnek: „Ez az otthonom / ez a vékony, szögesdrót- / szegély”.⁶ Azokban a házakban, amelyeknek rendeltetése a familiaritás és a szívélyes fogadtatás légkörének megteremtése lenne, a két chicana író azt a furcsa érzést tapasztalja, hogy „nincs otthon” bennük, ami a helyenkívülség (out-of-placeness) és akár az elmozdítottság (displacement) egy nagyon közvet-

4 Sandra CISNEROS, *The House on Mango Street*, Vintage Contemporaries, New York, 1991, 4.

5 Spanyolul a *barrio* egyszerűen városrészt, negyedet jelent. Az Egyesült Államokban azonban a *barrio* szót leggyakrabban a spanyol nyelvűek lakta, általában elszegényedett városrészek megnevezésére használják. [A ford. megj.]

6 ANZALDÚA, I. m., 13.

len tapasztalatából származik. Nyugtalanító narratíváik nemcsak újragondolják az otthonhoz való individuális viszonyukat, de ugyanakkor a teljes chicano közösség nevében beszélnek és az ő kollektív hazatérésükről. Az otthon tehát a hasonló lakhatási tapasztalatok pluralitásának viszonylatában elgondolt. Az olyan mexikói menekültekről szóló történetek, akiknek nem sikerült túljutni a határőrségen és akiket viszsza küldtek a határon, a mindennapi realitás részei, miközben a szerencsésebbek végre elérik a düledező chicano barriót. Miközben a hazatérés az előbbiektől megtagadtatik, az utóbbiaknak sikerül biztonságban hazatérniük, de ez a hazatérés továbbra sem szívesen látott.

Ezek a chicano házak akár valóságosak, mint Sandra Cisneros *The House on Mango Street*-jében, akár képzeletbeliek, mint Gloria Anzaldúa *Borderlands/La Frontera* és Pat Mora *House of Houses* [Házak háza] című művében, egy dinamikus folyamat eredményei mind, amely folyamatnak része az otthonok elvesztése, újraalapítása és újralátogatása. Az élet itt akkor válik lehetségessé, amikor ezeknek a rozoga házaknak a terét függőleges vagy vízszintes irányban szimbolikusan kitágítják. Ezekben a migrációról és hazatérésről szóló autobiografikus beszámolókban Cisneros, Mora és Anzaldúa egy új hovatartozás-tudatot (sense of belonging) alkotnak meg azáltal, hogy újraméretezik migránsházukat a vertikális és horizontális tengelyek mentén. A fizikai tér hiánya ellenére a függőleges és vízszintes irányban újraméretezett migránsházak nemcsak szimbolikusan magasabbak és nagyobbak, hanem képesek is befogadni a chicano és chicana migráns bővülő lelkét és képlékeny identitását.

Anzaldúa mellett érvel, hogy népének rugalmasnak kell maradnia, ha szeretné „pszichéjét horizontálisan és vertikálisan kitágítani”,⁷ és hogy végül sikerül majd levetkőznie a hazatérés félelmét. Annak ellenére, hogy testének minden inát és porcát átítató otthonát mindig a hátán hordja, akár egy teknős,⁸ Gloria Anzaldúának folyamatosan követelnie és újrakövetelnie kell a saját terét, amelyből egy új kultúra lép elő: „una cultura mestiza”.⁹ Tulajdonképpen *la mestiza* lakja be ezt az új teret. Ő az a sötétbőrű nő, akit „elhallgattattak, elnémítottak, ketrerbe zártak, házasság által szolgáskorra köteleztek, 300 éven keresztül vertek”,¹⁰ akinek új otthona immár a határvidék, ami új öntudattal

7 Uo., 79.

8 Uo., 21.

9 Uo., 22.

10 Uo., 22.

ruházza őt fel: a *mestizáéval*, amely „*una conciencia de mujer*”.¹¹ Itt a chicánák többé nem láthatatlanok és hangtalanok, hanem elmondhatják véleményüket, maguktól cselekedhetnek és nyíltan tiltakozhatnak. Ugyanakkor mindig ott az újrapcsolódás ősi gyökereikhez: „*la cultura Chicana* inkább az anyával (az indiánnal) azonosul, mint az apával (a spanyollal)”¹² – érvel Anzaldúa feminista hangján. Képzeletében újraalkotja az otthont, és egy olyan tágasabb helyé alakítja át, amely a duális identitást és a két kultúrából álló, a mexikóiság és angolság különböző fokozatait hordozó hibridet harmonikusan beilleszti, de semmi olyat, ami „meghatározott vagy végleges; egy határtalan, lebegő bizonytalanság”.¹³ A hibrid határzónában való létezés befolyásolja a *mestiza* identitását, amely még nem teljesen befejezett, még mindig küzd az önmeghatározásért, ahogyan a határokért folytatott küzdelem is a mai napig tart.

Hasonlóképpen Pat Mora kötetében a „házak háza” szimbolikusan reprezentálja ezt a képlekeny, a család múltbeli és jelen generációi között kialakult identitást. Élők és holtak egy időben lebegnek a sárból és zárt belső udvar köré épült, valahol a Rio Grande közelében lévő sivatagi tájban, El Paso és Santa Fe között elhelyezkedő, hagyományos mexikói házban: „Megalkottam egy helyet, amely szívesen látja szellemeinket; a lelki közösség és az újraegyesülés helyét, ahová meghívó nem szükséges; egy teret, mely olyan, mint minden más tér, annyira valóságos, amennyire csak azzá tesszük, eléggé tágas a családi szellemek számára, akik múlt időben fognak ránk hivatkozni, akik hozzánk fordulhatnak és megalkothatják velünk együtt azt, amire szükségük van”.¹⁴ *House of Houses* című művében Mora a chicano identitásról egy olyan hovatarozás-tudat viszonylatában beszél, amelyet a leginkább akkor lehet megfogalmazni, ha ezek a családján belüli generációk együtt élnek egy közös domesztikus térben. Pat Mora lehetővé teszi a családjá számára, hogy elképzelt házában a „lelki közösség és újraegyesülés” olyan helyére leljen, amelyet egy hosszú és zaklatott migráció története után megérdemel: „Mora megalkotta az emlékezet házát, amelyben a hovatarozás (*pertenecer a un lugar*) beíródott a történelembe, a migrációba és a domesztikusba.”¹⁵ Az emlékezetnek ebbe a házába a lelkek úgy

11 *Uo.*, 77.

12 *Uo.*, 30.

13 *Uo.*, 72.

14 MORA, *I. m.*, 272–3.

15 Diana Tey REBOLLEDO, *Landscaping a Poetics of Belonging: Maps of the Imagination in Chicana/o Literature* = *Landscapes of Writing in Chicano Literature*, szerk. Imelda MARTÍN-JUNQUERA, Palgrave Macmillan, London, 2013, 132.

térnek vissza, ahogyan „mi térünk vissza régi otthonainkba és bolyongjuk be a szobákat, érintjük meg egy kedvenc ablak párkányát, bámuljuk meg egyik kedvenc boltívet, nyújtózunk ki azon az ágyon, ahol álmodtunk, nyitunk ki szekrényajtókat és nézzük, hogy miket hordtunk, kik voltunk, az ént, aki bennünk folytatódik, ahogy a halottaink is”.¹⁶ Halott anyai nagynénje, Lobo kényelmesen mozog a házban, beszélget Pat anyai nagymamájával, aki 1962-ben halt meg, és a többi itt lakóval együtt egy ajándékokkal, „életreceptekkel”, nyelvekkel és történetekkel teli családi teret alkot. A korábbi otthonok, akár elveszítették vagy elhagyták őket, továbbra is a családba „bevésettek” és „beíródtak” maradnak,¹⁷ miközben ennek a háznak a szobái létfontosságúvá válnak a szíveikben.

Mora álomháza, amely annyi generáció és annyi más elveszített otthon képét fogadja be, tulajdonképpen egy szimbolikusan kibővített otthon képzeletbeli térképe. Anzaldúa határvidéki házával szemben, amely szimbolikusan egy függőleges tengely mentén épült, Pat Mora vízszintesen terjeszti ki a házát azáltal, hogy felderíti a közvetlenül hozzá csatolt kertet. A kertet gyakran látogatják a halottak szellemei, akik lassú beszélgetésekbe kezdenek, és megosztják emlékeiket hagyományos gyógynövényekről és gyógymódokról. A hovatartozás kollektív tudata nemcsak az emlékezetnek eme közös házára redukálódik, hanem egyúttal továbbfejlődik a privát térként funkcionáló kertben, amelyet ismerős figurák és hangok elevenítenek meg, „elvegyül[ve] a kút, a papagáj, a seprű, a szél hangjával – *voces del jardín*”.¹⁸

Anzaldúa végül egy új határvidéki otthont képzel el, miközben Mora újrálátogatja emlékezetházát, de mindketten újraalkotnak korábban barátságtalan és klausztrofób tereket két fő térbeli irány, a vertikális és a horizontális mentén. Miközben keresi azt a „darab földet, amin állni lehet, ahonnan a világot látni lehet – egy perspektívát, egy otthoni talajt, ahol a gazdag ősi gyökereket beleeresztheti tágas *mes-tiza* szívébe”,¹⁹ Anzaldúa arra vágyik, hogy felemelkedjen és elérje azt a csúcst, ahonnan egy tágasabb perspektívának örvendhet. Tulajdonképpen a függőleges tengely menti mozgás a „határátlépő” emberekkel – „a különböző fajú nők, homoszexuálisok, a sötétbőrűek, a száműzöttek, az üldözöttek, a marginalizáltak, az idegenek”²⁰ – szembeni

16 MORA, *I. m.*, 263.

17 *Uo.*, 15.

18 *Uo.*, 7.

19 ANZALDÚA, *I. m.*, 23.

20 *Uo.*, 38.

ellenállás legyőzéséért folytatott küzdelmét mutatja. Míg Anzaldúa a határvidéki otthont a függőleges mentén bővíti, befogadva a mestiza kultúrát, Pat Mora háza vízszintes irányba tágul a sok családtagja által lakott házhoz csatolt kert bejárása révén. A kerti térhez, egy biztonságos természeti világhoz fűződő különleges kapcsolata által Mora szimbolikusan térképezi fel képzeletének táját, amely életben tartja a kapcsolatot múlt és jelen között. Cisneros Mango utcai háza esetében azonban a női alanyok és a tér közötti kapcsolat problematikusabbá válik. Itt a rendelkezésre álló tér a házon belül rendkívül kicsi, illetve nagyon keskeny a chicano negyed vízszintes utcájában. Esperanza át akarja lépni az ilyen leszűkített domesztikus terek határait, ahova nyilvánvalóan nem kíván tartozni, de távozását zárt ajtók és csukott ablakok gátolják. Abban az állandó zavaros állapotban, hogy úgy tartozik egy helyhez, hogy közben nem kíván odatartozni („a ház, amelyhez tartozom, de nem tartozom”),²¹ majdnem lehetetlen számára bármilyen módosítást végrehajtani itt, ahol a külvilág által csapdába ejtettnek és marginalizáltnak érzi magát. Nyilvánvaló, hogy nem hajlandó ebben az otthonban élni, amely se nem privát, se nem otthonos, és amely nagyon kevés kilátást és lehetőséget nyújt számára és a többi chicana számára, főképp csekély jövedelmük és etnikumuk miatt.

Mégis, a *The House on Mango Street* történeteinek tétje leginkább a nem. E nők számára a belső terek az elkülönítés helyei, miközben közülük megtagadatik a városnegyed felderítésének lehetősége. Tulajdonképpen a ház elszigetelő tere még veszélyesebbé válik a nők számára, mint a kinti düledező barrio, mivel a domesztikus hely folyamatosan szigorú patriarchális kontroll alatt áll. A chicanák nemcsak fajalapú előítéletek áldozatai, hanem a patriarchális korlátozásoké is. Fogvartottak saját házaikban, visszahúzódnak kényszerülnek elracsolt ablakok és zárt ajtók mögé. Például Esperanza dédnagyanyja egész életét az ablakon kifele bámulva töltötte, „ahogyan annyi sok asszony üli könyökén a szomorúságát”.²² A *Rafaela Who Drinks Coconut & Papaya Juice on Tuesdays* [Rafaela, aki kókuszos-papayás üdítőt iszik keddenként] című fejezetben Rafaela egy fiatal feleség, akit bezártak egy házba, amelyet nem szabad elhagynia, mivel a férje tart a nő szökésétől. Kontrolláló férje által bebörtönzötten, Rafaela számára csak az ablakon való kihajolás marad, miközben a szabadság után vágyakozik, és a kis ablakot egy jobb és szabadabb életről szóló álmainak projektálására

21 CISNEROS, *I. m.*, 110.

22 *Uo.*, 11.

használja: „Keddenként Rafaela férje későn jön haza, mivel aznap éjszaka szokott dominózni. És ilyenkor Rafaela, aki még mindig fiatal, de a sok ablakon való kihajolgatástól öregszik, be van zárva, mert férje attól tart, Rafaela meg fog szökni, hisz túl szép ahhoz, hogy rá lehessen nézni.”²³ Ahelyett, hogy az utcabeli táncteremben szórakozna, a negyedbeli gyermekeket kell megkérnie, hogy hozzanak neki kókuszos-papayás üdítőt. A pénzt egy kötél segítségével eresztí le, majd a kötelet felhúzza a kért dolgokkal. Ez a börtön-ház „egy nemi csapda, amelyet megerősít a szegénység körforgása, amelytől a nők és a gyermekek a férfiaktól való gazdasági függésükben szenvednek”.²⁴ Más nőkhöz képest, akik képesek „otthonukat kulccsal kinyitni”,²⁵ a *Linoleum Roses* [Linóleumrózsák] Sallyjét Rafaelánál is többet bántalmaznak. Erőszakos férje nemcsak bezárva tartja a házbán, de a nőnek nem is szabad kihajolnia az ablakon vagy rokonaival telefonon beszélgetnie. Annak ellenére, hogy már nyolcadikos kora előtt férjhez ment, úgy tűnt, hogy Sally eleinte élvezte házasságát, mivel megengedhette magának, hogy mindenfélét vásároljon a házába, de később ő maga is objektummá válik: „Otthon ül, mert fél kimenni a férfi engedélye nélkül. Végignézi a tárgyait: a törülközőket és a kenyérpírtót, az ébresztőórát és a függönyöket. Szereti a falakat nézni, ahogy sarkaik elegánsan találkoznak, a linóleumrózsákat a padlón, a mennyezetet, mely egyenletes, mint az esküvői torta.”²⁶ Valóban, Sallyt „fogva tartják a határok, amelyeket áthágni próbált”,²⁷ tekintete rászorog a falakra, melyek elállják előle a látványt, figyeli a mennyezetet, a padlót és a sarkokat, de nem talál semmilyen nyílást. Ekkor jön rá, hogy nem lépheti át az otthona és a városnegyed közötti határokat zsarnoki férje és erőszakos apja miatt. Ugyanezen hatalmi dinamikák keretében az *Alicia & I Talking on Edna's Steps* [Alicia-ával beszélgetünk Edna lépcsőin] Aliciája fél apjától, aki arra kényszeríti, hogy a háztartás összes feladatát ellássa anyja halála után, annak ellenére, hogy a nő egyetemre jár. Bár Esperanza és Alicia sem szereti Mango utcai életét, utóbbi ragaszkodik ahhoz, hogy visszatérjenek ide: „Ha tetszik, ha nem, a Mango utca vagy, és egy

23 Uo., 79.

24 Darlene PAGÁN, *Common Symbols in The House on Mango Street = Harold Bloom's Guides. Sandra Cisneros's The House on Mango Street*, szerk. Harold BLOOM, Infobase Publishing, New York, 2010, 97.

25 CISNEROS, I. m., 80.

26 Uo., 102.

27 Elisabeta CARERI, *Home, Streets, Nature: Esperanza's Itineraries in Sandra Cisneros' The House on Mango Street = Landscapes of Writing in Chicano Literature*, szerk. Imelda MARTÍN-JUNQUERA, Palgrave Macmillan, London, 2013, 17.

nap te is visszatérsz”.²⁸ Ezalatt azt érti, hogy közös erőfeszítés révén újra kell alkotniuk a teret újonnan szerzett identitásukkal összhangban: „A chicano írók hangsúlyozzák az épített környezetben betöltött helyüket, és ugyanilyen határozottan állnak ellen az elmozdításnak szívóosságuk, valamint egy erős táj- és emlékezzetérkép révén.”²⁹

Szemben azzal, ahogyan Anzaldúa és Mora függőleges és vízszintes irányban alakítják a domesztikus teret, Cisneros Mango utcájában csak kevés jelzés van arra vonatkozólag, hogy a nő szereplők a függőleges tengelyen való felfele mozgásra vágnak. Amint beköltözik családjával a Mango utcai házba, Esperanza észreveszi, hogy nincs udvar a ház előtt, csupán „négy kis szilfa”.³⁰ Ha a fákat a függőleges pozícióval asszociáljuk, akkor a figyelemnek a magas törzsükre és ég felé nyúló ágaikra való irányulása egy olyan vágyra utal, amelyet Esperanza már eleve magában táplálhat: annak reményére – amint spanyol neve sugallja –, hogy az ideális teret „csak a realitás elleni állandó küzdelem útján lehet elérni, az összeegyeztethetetlennek tűnő ellentétes irányok közötti feszültségből, a sokféle vágy és identitás közötti bonyolult egyeztetésből”.³¹ A *Meme Ortiz* című történetben szintén fa nő egy koszos hátsó udvaron, beszorítva „egy valamikor garázsként szolgáló halom zsíros deszka”³² közé. Az, hogy Esperanza emlékszik „erre a hatalmas fára, kövér karjaival és tekintélyes mókuscsládokkal a magasabb ágakon”,³³ a függőleges dimenzióhoz való vonzódását jelzi, ami aktív mozgássá és törekvéssé válhat, minek következtében egy nap képes lesz maga mögött hagyni rossz emlékeit erről a lepusztult házról és elhanyagolt városrészről. Azonban ezek nem olyan helyek, ahova Esperanza önkéntelenül jut el, hanem inkább elkötelezetten és elszántan.³⁴ Az elnyomó hely sosem nyílik meg, tehát az ég felé nyújtózás és a horizont bámulása világos kísérletek a Mango utca klausztrófó atmoszférájának elhagyására. Darius a *Darius & The Clouds*-ból [Darius és a felhők], aki általában zaklatja a többieket, egy nap valami teljesen mást tesz: az égre mutat, és azt mondja Esperanzának a többi gyerek meglepetésére: „Az ott Isten”, „Isten? Kérdezte egyik kicsi. Isten, és egyszerűvé tette.”³⁵ E fenti világ komplexitásáról való hirtelen reflexió követ-

28 CISNEROS, *I. m.*, 107.

29 REBOLLEDO, *I. m.*, 135.

30 CISNEROS, *I. m.*, 4.

31 CARERI, *I. m.*, 20.

32 CISNEROS, *I. m.*, 22.

33 *Uo.*, 22.

34 CARERI, *I. m.*, 20.

35 CISNEROS, *I. m.*, 34.

keztében Esperanza hasonló hangnemben jut el a következtetéshez: „Sosem lehet elég sok eged. Elaludhatsz és felébredhetsz az égtől rézszen, és az ég biztonságban tarthat, amikor szomorú vagy. Itt túl sok a szomorúság, és nincs elegendő ég.”³⁶ Miközben kint játszanak, a chicano városrész gyermekei felfelé tekintenek, nézik a felhőket és elnevezik azokat: „a felhőknek legalább tíz különféle nevük van”,³⁷ ami kreatív elmére utal, de ugyanakkor világos jele annak, hogy vágyaik a városrészen túlra mutatnak.

A tér függőleges kiterjesztésének e néhány kivételével Cisneros azt mutatja meg, hogy a városnegyede egy olyan határnak tűnik, amelyet női szubjektumainak nehéz átlépniük, hisz akárhányszor bemelegszkednek a nyilvános térbe, azt kockáztatják, hogy bántalmazzák, zaklatják és bántják őket. A barrio a kockázat helye Esperanza és a vele egyidős lányok számára. Például amikor első munkahelyére jelentkezik, nemcsak hazudnia kell az életkorát illetően, hanem ki is lesz téve a maszkulin világ teljes brutalitásának: egyik férfi a munkahelyéről csókra kényszeríti a lányt, arra hivatkozva, hogy születésnapja van (*The First Job* [Az első munkahely]).

Az otthonokra és a privát terekre való fókuszálás a chicana irodalomban arra mutat rá, ahogyan ezek a női írók szituálják önmagukat a saját univerzumaikon belül, amelyek nagyon fontos szerepet játszanak abban, hogy a realitást úgy fogalmazzák meg, amilyennek megtapasztalják, amikor elhagyják otthonaikat és városnegyedeiket. Otthonaik leírásai képzeletgazdag öndefiníciókként működnek, és a kulturális örökségükről beszélő lényegi elemek. A három elemzett narratívában a női chicana írók identitásukat olyan helyekhez való tartozás tudata által érvényesítik, amelyeket az írásban módosítani törekcszenek. Amit ezáltal elérnek, az a privát földrajzok rekonstrukciója és chicana identitásuk újradefiniálása.

Fordította Codău Annamária

36 Uo., 33.

37 Uo., 36.

Hanzelik Gábor

A KOCSMA SZEREPE A CSEH PRÓZÁBAN

A hatvanas évek végén, amikor még nem teljesen nyilvánvaló, hogy a cseh irodalomban milyen karriert fut majd be a cseh söröző, Bohumil Hrabal kiad egy kötetet, melyben a kedvenc írói néhány rövid történetét gyűjti össze.¹ Ő maga nagyon keveset ír a neve alatt megjelenő kötetbe, éppen csak a legszükségesebb pár sort a bevezetőben, néhány gondolatot a kedvenc szerzőiről, Erbenről, Kafkáról, Hašekről, Demlről, majd közöl egy anekdotát, ezt próbálom most röviden összefoglalni: a két háború között Édouard Herriot francia miniszterelnök egy magas beosztású cseh külügyminisztériumi alkalmazott kíséretében meglátogatta az Arany Tigrist. Herriot észrevette egyik ismerősét a kocsmában, és odaszólt kísérlőjének: „Az ott Malypetr házelnök, de a mellette ülő urat nem ismerem.” Erre a cseh kísérlő kisegítette: „Az egy festőmester.” Herriot akkor megint észrevett valakit, és ismét a kísérlőjéhez fordult: „Az ott a közigazgatási bíróság elnöke, de aki mellette ül, azt nem ismerem.” Ezt már a kísérlő sem tudta. Ekkor odahajolt Herriot másik szomszédja, és azt mondta: „Az egy gyertyaöntő.” – Herriot meglepődve fordult az addig ismeretlen szomszédhoz: „És maga kicsoda?” Az felemelte a korsóját, és annyit mondott: „Én kérem egy házmester vagyok.” Ekkor Herriot ünnepélyesen kijelenti: „Uraim, tévedés! A demokrácia nem Franciaországban van, hanem itt!” Az igazság az, hogy ezt a rövid történetet most nem is Hrabaltól idéztem, hanem az Arany Tigris honlapjáról,² ott pedig Karel Hulata fogadós osztotta meg. De ez így tökéletes.

A cseh „kocsmafilozófia”, ami még a legutóbbi időkben is felüti a fejét, a magyarul kiadott cseh szépirodalmi művek aposztrofálásaként, többé-kevésbé leleplezhető ebben a történetben. Először a körülményekre hívnám fel a figyelmet, amelyeket szándékosan teremtettem meg így. Ebben az anekdotában találkozhat Bohumil Hrabal, a „nagy ember”, és Karel Hulata, a „kis ember”,³ (nem vonom kétségbe persze,

1 Bohumil HRABAL, *Bohumil Hrabal uvádí*, Mladá fronta, Praha, 1967.

2 U Zlatého tygra, <http://www.uzlatehotygra.cz/cs/historie>.

3 A „kis ember”, „nagy ember” megkülönböztetést egyébként Hrabal maga is használja, ráadásul saját magát, legalábbis konnotatív, „nagy embernek” aposztrofálva, pl.: „[...] hétköznapi emberekkel éltem, akik [...] Bohuskának neveztek, néhányuk ugyan doktornak szólított”. Bohumil HRABAL, *Zsebszelek*, Kalligram, Pozsony, 2004, 65.

hogy a vendégei számára valószínűleg elég nagy ember ő is). Úgy, ahogy az anekdotán belül is találkozhat Herriot, a „Nagy ember”, és a gyertyaöntő, a mázoló, a házmester, mindezek a prágai kisemberek. Egy huszárvágással elmondhatnánk, hogy végső soron ennyi lenne a cseh kocsmafilozófus művészete: összehozza a kisembereket a nagyokkal, a hétköznapiak megszokottságát az irodalom rendkívüliségével, anélkül, hogy valamilyen jól leírható realizmust követne. Ugyanakkor persze már ebben is egy hagyományra épül, mind a kocsmafilozófia, mind a cseh kocsmá, vagy legalábbis egy meglévő gondolattal próbálja igazolni óvatos duhajkodását: Ami lent van, az van fent is. Másképp, Jakob Böhme igazgyöngyeit meg lehet találni a mélyben is, Hrabal, az egyik legismertebb „kocsmafilozófus” éppen ezzel a parafrázissal kezdi az írói életművét.

Ebben az elemzésben megkísérlem bemutatni, hogy különféle, magyar nyelven is megjelent cseh prózai szövegekben hogyan jelenik meg a kocsmá, milyen célt szolgál a történetben, és hogy ennek milyen aspektusait használták ki a cseh írók Jan Nerudától Jaroslav Rudiszig, a teljesség igénye nélkül.⁴

I.

A cseh kocsmá, vagy cseh nevén *hospoda*, egy kultúrjelenség. Egyáltalán nem csak viccből lehet azt mondani, hogy egy intézmény. Azt elképzelni, hogy Csehszlovákia ötlete és későbbi, kézzelfogható valósága kocsmáasztal mellett született meg, nagyon vonzó elképzelés, és egyáltalán nem áll távol a valóságtól. Természetesen kétségtelen, hogy azoknak, akik jobban szeretnék ápolni a pátozzsal telített nemzeteszmet, egy kicsit sem imponál. Ezért aztán nekünk, nem cseheknek a csehek kocsmaszeretete nagyon kedvesnek tűnik, az a körülmény, hogy kocsmában találják ki az államukat, pedig szellemes és szimpatikus, de valószínűleg csak azért, mert nem a saját nemzetünkről kell ezt elmondani.

Ahhoz, hogy megértsük, mitől cseh intézmény egy cseh söröző, meg kell értenünk azt a bonyolult történelmi helyzetet is, amivel a csehek találkoztak a 19. században. Vörös István cseh irodalomtörténetéről

4 Nem említem például Ladislav Klímát, pedig valószínűleg rá illik leginkább a „kocsmafilozófus” kifejezés. Munkássága azonban éppen a kocsmáélmények szépirodalmi feldolgozását nem hangsúlyozza eléggé ahhoz, hogy egyértelműen helye legyen az itt említett szerzők között.

szóló előadásait kezdte egy nagyon éleslátó hasonlattal: a csehek, mint nemzet, Münchhausen báróként húzták ki saját magukat a mocsárból a 19. században. Ez a hasonlat több ponton is megállja a helyét, mert kicsit úgy tűnhet, mintha a 19. század első felében csehek nem is lettek volna, hanem úgy kellett kitalálniuk magukat. Valójában azonban voltak, csak nem látszottak a mocsártól. Ez a mocsár a csehek esetében abból a helyzetből eredt, hogy az Osztrák Császárság örökös tartományában éltek, és ennek megfelelően általában németül érintkeztek. Nem vidéken és nem a közemberek, de a hivatali és a városi élet zömmel németül folyt. Ekkor jelent meg Josef Dobrovský, aki kizárólag tudományos érdeklődésből írta le azt a nyelvet, amit a közemberek beszéltek. Dobrovský számára ez még tudományos érdeklődés volt – ő maga talán meg is volt győződve arról, hogy amíg a német a hivatalos érintkezés nyelveként jól tud funkcionálni, addig felesleges a csehre másként tekinteni, mint nyelvészeti-tudományos érdeklődés tárgyára. Úgy tűnik, Dobrovskýt alig érdekelték azok a gondolatok és attitűdök, amelyek egy generációval később már szinte alapvetőnek minősültek abban a cseh nemzeti mozgalomban, amelynek ő maga rakta le a karátját is az alapkövét. Ez annyiban igaz, amennyiben nyelvében él a nemzet, problémát csak az jelentett, hogy ez a nemzet a körülményei miatt akkor még csak „virtuálisan” tudott élni a nyelvében, hogy Vladimír Macura cseh irodalomtörténész fogalmát használjam.⁵ Macura a „virtuális” alatt azt érti, hogy Josef Jungmann – a fiatal nemzetébresztők egyik legjelentősebbike – idejében a cseh nyelv már készen állt a használatra, azonban nem igazán volt olyan közeg, ahol használni lehetett volna, tehát ennek a nyelvnek intézményekre volt szüksége. A cseh városokban – legalábbis Macura szerint – szinte udvariatlanul hatott ismeretleneket csehül leszólítani, vagy hangosan csehül beszélgetni az utcán.⁶ A nyelv ugyan létezett, mégis alacsonyabb rendűnek tekintették. Ez a virtualitás éppen a városok kocsmasztalai mellett találta meg a bejáratot a realitás világába. Itt lehetett beszélgetni csehül, ezért aztán a cseh nemzetébresztők nem ritka esetben éppen kocsmákban, egy korsó sör mellett tárgyaltak. Némi fanyar humorral elmondható, hogy a cseh írásbeliség bölcsője a 19. századi cseh kocsmákban ringatózott. Mivel a csehek saját nemzetükről alkotott képe már akkor sem csak a nyelvére, hanem annál sokkal többre tartott

5 Vladimír MACURA, *Hospoda v české vlastenecké kultuře = Hospody a pivo v české společnosti*, szerk. Vladimír Novotný, Academia, Praha, 1997, 29.

6 Uo.

igényt, ezért több okból is érthető volt, hogy a későbbiekben nem helyezték előtérbe azt a körülményt, hogy minden a sörözők asztalainál kezdődött. Elsősorban azért, mert a sörözők nem elég emelkedettek ahhoz, hogy egy egész nemzet alapjait adják. Kétes alakok, iszákosok gyűjtőhelyei mindenhol a világon, ezért ez valahol érthető is.⁷ Másodszor, a söröző, mint közösségi tér, még nem is sokban tért el a német kultúrkör lehetőségeitől. A cseh söröző talán éppen annak köszönhetően kapott magasabb státuszt, hogy a nagyon sikeres nemzeti újjáéledésnek volt bölcsője és bábája egyszerre, némi fanyar iróniával megjegyezhetjük, hogy ezzel együtt a „német söröző” egyetlen olyan válfaját képezi, amely minden szempontból, hosszú távon is sikeres politikai mozgalom elindítója volt – már amennyiben érthető, hogy mi az, hogy „német söröző”, ha a vendégei nem németül beszélgetnek egymással. Ez a kérdés persze messzire, máshova vezet.

Van egy szempont, ami miatt érdemes megemlíteni, hogy a német elemtől való elhatárolódás miért és hogyan történt a cseh sörözőkben. Ez a tanulmány végső soron a cseh irodalomról szól, ennek pedig egyik ismérve, hogy sok műve csehül íródott. Egy másik részük pedig németül, de azok, talán éppen a fent említett okok miatt, nem kötődtek annyira kocsmákhoz, mint a csehül írott művek. Franz Kafka valahol ott mozog a mérleg nyelvén, *Naplói*ban leír egy történetet: „Emlékszem az első éjszakára. Akkoriban a Zeltnergassén laktunk egy ruhaneműkereskedéssel szemben, az ajtóban mindig ott állt egy kiszolgálólány, fent a szobában én járkáltam föl-alá szakadatlanul, nem sokkal múltam húszéves, és az első államvizsgára magoltam a számomra idegtépően értelmetlen dolgokat. Nyár volt, nagy forróság, elviselhetetlen idő, az utálatos római jogtörténetet mormolva, mindig megálltam az ablaknál, végül jelekkel megegyezésre jutottunk. Este nyolckor kellett érte mennem, de amikor este leértem, már egy másik férfi volt ott, nos hát, ez nem változtatott sokat a dolgon, az egész világtól féltem, tehát ettől a férfitől is; ha nem lett volna jelen, akkor is féltem volna tőle. A lány belékarolt ugyan, de jelekkel felszólított, hogy kövessem őket. Így érkezünk el a Schützeninselnre, sört ittunk, én a szomszéd asztalnál, aztán lassan megindultunk, én lemaradva, a lány lakása felé, valahová

7 Uo., 38. Macura felidézi azt a 19. századból származó anekdotát, amely szerint Jungmann egyszer egy fogadó asztalánál észrevette, hogy a mozgalom minden kulcsfontosságú alakja ott ül, és megjegyezte, hogy ha rájuk szakadna a mennyezet, akkor az az egész cseh nemzet végét jelentené. Macura hozzáteszi, hogy a huszadik század hatvanas éveiben ez a szűzsé úgy terjedt, hogy nem egy kocsmában ültek a nemzetébresztők, hanem a Sternberg-palotában történt ugyanez, mivel az mégiscsak emelkedettebb közeg.

a Fleischmarkt közelébe, a férfi ott elbúcsúzott, a lány hazaszaladt, vártam egy kis ideig, míg ismét kijött hozzám, és aztán elmentünk egy szállodába a Kleinseitére.”⁸ A szövegben a részlet előtt Kafka egyébként két cseh szót, a „*strach*”-ot (félelem) és a „*touhát*” (vágy) említi, és az előbbi jelentését próbálja magyarázni ezzel a kis történettel. De lám, a Max Brod által mártíriumig⁹ magasztalt Franz Kafka sört iszik! Mikor Kafka megjelenik a cseh kultúrtörténet horizontján, akkor a nemzetiségi vita már nem új keletű, de még mindig sokszor a tettelességig fajulhat.¹⁰ A sör, mint a prágaiak életének része, Kafka életének is része, bár tény, hogy nem hangsúlyozza túl. Viszont legalább kiderülhet, hogy mennyire része a prágai mindennapoknak, ha kissasszonyokkal is lehet a Lövész-szigeten sörözni, hogy aztán átkísérjük őket a Kleinseitére. A kocsmafilozófia szempontjából nem egy jelentős említés, mégis legalább a Kisoldalon végződik, ahol valamivel Kafka előtt a cseh „kocsmairódalom” elkezdődött.

1.

Ugyan azt tényleg nehéz lenne megmondani, hogy a cseh irodalom, amely – jelentős túlzással – a kocsmában ápolt cseh kultúrélet része, mikor jön rá, hogy tisztelgynie kell a kocsmá előtt, személy szerint nekem soha nem sikerült Jan Neruda előtti, egyértelmű, koherens szöveget találni, amelyben a cseh sörözőnek ez a specifikus szerep jutna. Neruda idejére, a 19. század második felére, a cseh söröző valószínűleg már bevonzza a nemzetépítők holdudvarát is: azokat az embereket, akik a még csak virtuálisan létező cseh társadalom krémjét adják.

Az irodalomtörténet léte vitás kérdés, de legalább egy pillanatig, csak a gondolatkísérlet kedvéért fogadjuk el, hogy a kocsmákról szóló irodalmi beszédmódnak Csehországban van története. Ha ilyen van, akkor ennek Jan Neruda *Kisoldali történetek*¹¹ című kötete az első kézzelfogható nyoma. Úgy tűnhet, ez szinte olyan, mint egy villámcsapás, ami számtalan lehetőséget nyit meg a cseh írók előtt, hogy a kocsmák-

8 Franz KAFKA, *Naplók, levelek*, vál., szerk., s. a. r. GYÖRFFY Miklós, Európa, Budapest, 1981, 644–645.

9 Milan Kundera egy kiváló esszéjét szentel ennek a problémának. Itt ugyan éppen nem Brodtól, hanem a szintén „kafkológus” Roman Karsttől foglalja ezt így össze: „Franz Kafka értünk élt és szenvedett.” Milan KUNDERA, *Szent Garta kasztráló árnya*, Beszélő 1996/4., 96.

10 Klaus WAGENBACH, *Kafka Prágája – Irodalmi útikalauz*, Atlantisz, Budapest, 2006, 18.

11 Az elbeszéléseket, illetve Neruda válogatott műveit magyarul többször, különböző címeken adták ki: *Moldvnaparti históriák* (1951), *Régi Prága, régi Pest* (1955), *Történetek a régi Prágából* (1951, 1957), *Prágai történetek* (2009). A cseh cím viszont 'Kisoldali történeteket' jelent, és a mai napig gyakran hivatkoznak a kötetre így.

ról ilyen vagy olyan formában írjanak. Neruda kötete második novellájaként szerepelteti a *Rysánek úr és Schlegel úr* című szöveget.¹² Ez már mindjárt azzal kezdődik, hogy „Nevetséges volna azt feltételeznem, hogy olvasóim közül valaki nem ismeri a Štajnic-féle kisoldali vendéglőt”.¹³ Neruda így kezdi egy olyan kisoldali vendéglő leírását, ahova „magas rangú hivatalnokok, professzorok és tisztek járnak”,¹⁴ vagy azt írja, hogy „itt volt a kisoldali Olümposz”.¹⁵ Ezt a fejtegetést viszi tovább, amikor azt írja, hogy „bennünk, szlávokban pedig nem volt annyi alkotóerő, amennyi egy nagy állam felépítéséhez kell, sem pedig annyi, amennyi saját istenek megalkotásához szükséges”.¹⁶ Az 1891-ben elhunyt Nerudának még hétköznapiinak számított, amire valamilyen formában utaltam már ezen írás elején, történetesen, hogy a cseheknek volt valamiféle kisebbségi komplexusuk, amit talán az olyan intézmények hiánya is okozott, mint például a saját klasszikus kultúra. Neruda persze megcsilllogtatja a zsenijét, amikor a klasszikus kultúra részévé teszi a cseh sörözőt, úgy, hogy azt sem hagyja reflektálatlanul, hogy azért foghíjas eljárás ez. De az irodalom megengedi, hogy erről ilyen formában beszéljen.

Neruda ezután némileg elmerengve, felsorolja a Štajnic törzsvendégeit. A Hrabal-olvasóknak ezek a portrék jellegüknél fogva nem lehetnek teljesen ismeretlenek, ahogy az sem, hogy Neruda magát is elhelyezi a tablón, igaz, csak a háttérben: „Élvezettel gondolok vissza azokra a büszke pillanatokra, amikor közöttük időztem, örömmel gondolok az önállóságnak, a férfiaságnak, sőt igen, a nagyságnak arra az érzésére, amely akkor fogott el, amikor – mint egyetemi hallgató, professzoraim szeme láttára – első ízben léptem be rettegés nélkül a Štajnicba, e fennkölt lények közé.”¹⁷ Innen tér át Neruda arra, hogy már a kocsmaszatnál ülve megfigyeli a kocsmá törzsvendégeit, és így kerül a fókuszba a hármasszék, Rysánek és Schlegel úr törzshelye. A két vendég, akik arról híresek, hogy régen valamin összevesztek, azóta pedig ugyan egy asztalnál ülnek, de egymásról tudomást sem vesznek.

12 A cseh kiadásokban – például Jan NERUDA, *Povídky Malostranské*, Československý spisovatel, Praha, 1978.; vagy Jan NERUDA, *Povídky Malostranské*, Státní nakladatelství dětské knihy, Praha 1956 – a novella a második helyen szerepel. Én a Neruda szerzői szándékait kissé furán értelmező magyar Jan NERUDA, *Prágai történetek*, Alinea, Budapest, 2009 kiadásból idézek, melyben a novella az első helyre kerül.

13 Jan NERUDA, *Prágai történetek*, Alinea, Budapest, 2009, 9.

14 Uo.

15 Uo.

16 Uo., 10.

17 Uo., 12.

Egyszer aztán Ryšánek úr tüdőgyulladást kap, és hosszú betegeskedés után visszatér az asztalához, ahol Schlegl úr némi gondolkodás után dohánnyal kínálja:

„Ízlik? – mordult egyet Schlegl úr százszor érdesebb hangon, mint szokása.

– Ízlik, Istennek hála.

– No, hála az Istennek – ismételte Schlegl úr. ... – Itt már aggódunk magáért.”¹⁸

Neruda azzal fejezi be a történetet, hogy a két idős úr innentől kezdve beszélgetett egymással.

Ha létezik cseh „kocsmafilozófus”, és van a cseh kocsmának irodalma, akkor feltételezhetjük, hogy ennek a jelenségnek ez a Neruda-novella az őseredete. Nerudának a kocsmáiban azonban – ha nem a kocsmát túlesztétizáló Hrabal szemüvegén keresztül látjuk – egy prágai adottság. Ebben a történetben még inkább ott van a gyermeki rácsodálkozás arra a tényre, hogy a kocsmában események történnek, amelyek nem kevésbé alkalmasak arra, hogy irodalmi művé gyúrja őket az író, mint az egy évszázaddal későbbi Hrabal-művekben. Nerudának a kocsmáiban nem szent hely, hanem a Kisoldal egyik eleme. Ugyan félig-meddig humorosan kisoldali Olümposznak írja le a Štajnic-fogadót, de valószínűleg azért ír a vendégeiről, mert azok ott élnek a közösségi, így mindenki számára hozzáférhető életüket. Ez a szöveg ugyan a kocsmából származik, mégis benne van az a prűdéria, ami különbséget tesz kocsmá és otthon, nyilvánosság és intimitás között. Habár nem ez a megkülönböztetés a cseh kocsmafilozófia megértésének a kulcsa – talán csak az egyik a sok közül –, de Neruda még ezt is egészen más-hogy kezeli, mint egy évszázaddal később Hrabal.

Ennek az lehet az oka, hogy abban az egy évszázadban sok minden történik, Hrabal sem közvetlenül Nerudától veszi át a kocsmafilozófia iskoláját, hiszen ott van még közöttük legalább Hašek is. Hašek emlékezetes jeleneteket épít az előbb említett „nyilvános” és az „intim” közötti határ elmosódására. Ebből is a Švejk első néhány oldalán kapunk ízelítőt, amikor a „Kehelyben”¹⁹ csak Palivec és Bretschneider ücsörög, utóbbiról Hašek azonnal felfedi, hogy az „államrendőrség detektívje”, egy olyan kényes helyzetben, mint a szarajevói merényletet követő néhány nap. Hašek itt egy olyan abszurd helyzetet állít fel, ami

¹⁸ *Uo.*, 20.

¹⁹ A történetnek eleve politikai élt ad, hogy a sörözőt Kehelynek nevezik, ami lehet utalás a huszita jelképre is.

úgy tűnhet, homlokegyenest szembemegy Radko Pytlík „prágai íróniáról” szóló fejtegetésének társadalmi-politikai alapjaival,²⁰ de azzal a kényelmes helyzettel is, amit Macura ír le, azaz hogy az államellenes megnyilvánulások a kocsmákban bizonyos fokig megengedettek voltak.²¹ Igaz, Pytlík ironikus köntösbe csomagolt politikai kirohanásokra gondol, Macura pedig olyan ártatlan tettekre is, mint a nemzeti nyelven folytatott párbeszéd.

Hašek regényében még éppen Palivec fogadás viselkedik kifejezetten a „nyilvános” etikett szabályai szerint,²² amikor Brettschneider mindenáron ki akar csikarni belőle valamiféle államellenes elszólást, valami olyasmit, ami a magánlakások intimitásában még megtűrhető lenne.

De az intimitás-nyilvánosság felosztás, ha nem is kulcs, akkor is csak egy a sokféle metódus közül, amit a cseh kocsmairódalom alkalmazhat. Hašek egy másik, kevésbé ismert szöveggyűjteménye viszont éppen a kocsmá és a politika – legyen ez most a filozófia egyik ága, hiszen a „kocsmafilozófia” körüljárása volna a cél – viszonyáról beszél. *A Szemelvények a törvény keretein belül mérsékeltén haladó párt történetéből* című Hašek-kötet is fel van töltve a fajta maró gúnnyal, ami miatt Hašek ismertté vált. A magyarokról írja, hogy a borozókban „[...] adig keresik az igazságot, míg le nem esnek az asztal alá”,²³ sőt, még az asztal alól is politizálnak. Hašek az említett két szövegrészletben politikai élt ad a kocsmái jeleneteknek, és, az igazat megvallva, mint író erről lett ismert. A részegség és a politizálás mint részegség és őszinteség van összekapcsolva itt is, ezt jól példázza a Švejk első fejezetének ebben a részletében: „– Milyen felségsértést követnek el az emberek részeg állapotban? – kérdi Švejk. – Különfélét, kérem. Rúgjon be például és muzsikáltassa el magának a Gotterhaltét. Aztán meg fogja hallani, hogy miket beszélnek az emberek. Annyi mindent gondolnak ki ilyenkor az emberek őfelségére, hogy ha ennek csak a fele igaz volna,

20 Radko PYTLÍK, *Bobuřil Hrabal*, Československý spisovatel, Praha, 1990, 11.

21 Vladimír MACURA, *Hospoda v české vlastenecké kultuře, Hospody a pivo v české společnosti*, Academia, Praha, 1997, 30–31., valójában Macura is említ olyan eseteket, amikor a rendőrség avatkozott be a kocsmái szervezkedésekbe.

22 „– Én nem avatkozom ilyen dolgokba, kérem, a rosszab ott egye őket – mondja udvariasan Palivec, miközben pipára gyújt. – Manapság könnyen rájta vesztetheti az ember a fejét az efféle marhaságon. Én üzletember vagyok. Ha bejön valaki és kér egy pohár sört, akkor ereszték neki egy pohár pilzenit, ez az én dolgom, kérem. De ilyen szarajevói politika, vagy a kegyes főherceg úr kérdése, ez nem tartozik rám. Könnyen a Pankrácba kerül az ember ilyesmiért.” Jaroslav HAŠEK, *Osudy dobrého vojáka Švejka I–IV*, Naše vojsko, Praha, 1981, 14.

23 Jaroslav HAŠEK, *Szemelvények...*, Glória – Magyarországi Szejktársaság, Budapest, 2002, 76.

elég lenne arra, hogy az embereknek örök életükre különböző kellemetlenségeik legyenek. Pedig az öregúr tényleg nem szolgált rá minderre.”²⁴

Ha Hašek kocsmája kap is olyan tulajdonságokat, amelyeneket Neruda kocsmái – például hogy prágai városnegyedek Olümposzához lenne hasonlatos –, akkor is inkább csak egy olyan hiteles közegként használja ezeket, mint ahova mindenki betérhet, és némi szabadságot élvezve beszélgethet másokkal. Hašek igazából nem is cáfolja annyira Pytlík szavait, mint amennyire kihasználja azt a körülményt, amit Pytlík később észrevesz. Ez a motívum Hašeket mindenképp összeköti Nerudával, csak hogy miként az utóbbinál, úgy Hašeknél is, a kocsmák még csak cseh (vagy magyar) adottság, egy hely, ahol találkozhat azzal a társadalmi réteggel, akik között otthonosabban mozog, mint Bretschneider, a törvény embere.

2.

Hašekről nem kell igazán nagyot ugrani, hogy eljussunk Hrabalig – persze feltéve, hogy tényleg csak azokra a szerzőkre szorítkozunk, akiket a szélesebb magyar olvasóközönség is ismerhet. Egyszer volt szerencsém az Arany Tigrisben csevegni egy idős úrral, aki azt állította, hogy ismerte Hrabalt a hetvenes-nyolcvanas években, és sokat beszélgetett vele, de leginkább fociról. Azt hiszem, ez az avantgárdot mindenhol és mindenben kereső Hrabal-életmű felől nézve meglepő, másfelől az idős úriemberrel ellentétben én csak az életművet ismerem, de az íróttól még érdekeltette a foci. Hrabal életében nem tudhatjuk pontosan, milyen szerepet játszott a kocsmák, az viszont nehezen vitatható, hogy az életművében központi helyre került. Jó bizonyítéka ennek, hogy az Arany Tigris egy magyar irodalmi körökben is értelmezhető kifejezés, úgy, hogy közben csak egy prágai söröző neve. Hrabal irodalmi munkássága egy olyan közegből nő ki, ahol egyrészt olvasásuk Nerudát és Hašeket, hiszen ő maga hivatkozik mindkettőjükre (egyébként Kafkára, Jakub Demlre és még sok más olyan szerzőre is, akik nem állnak nagy kocsmalátogató hírében), másrészt nem számít leereszkedőnek kocsmába járni. A kocsmalátogatás élményében gyökereket eresztő egzisztenciális irodalom még csak nem is Hrabal saját ötlete, már a mestere, Jiří Kolář is alkalmazza.²⁵ Nagyvonalakban mindkettőjüknél pontosan ugyanazt a szerepet tölti be a kocsmák: egy hely, ahol inspirációt lehet szerezni hétköznapi történetekhez, és lényegében adja

24 HAŠEK, *Osudy dobrého*, 17.

25 JIŘÍ KOLÁŘ, *Prométheova játra*, Československý spisovatel, Praha, 1990, 13.

magát, hogy a saját whitmani vagy sandburgi irodalomkonceptiójuk egzaltálttá teszi őket a kocsmái történetekre. Hrabal aztán ezt Jakob Böhmével próbálta valahogy színesebbé tenni, viszont az kétségtelen, hogy a kocsmái kalandokat misztikus élményekként megélni fogékony közönség lelkesedése is véges volt. A kocsmá mint misztikus közeg azonban megjelenhetett egy mélyebb irodalmi reflexióként, és ha valaminek, akkor Hrabal ezeknek a reflexióknak volt a mestere. A szerző itt már nem csak arra a tényre csodálkozik rá, hogy emberek találkoznak a kocsmában – és ez nagyon sokszor jó irodalmi alapanyag –, hanem azokra a hangulatokra, arra a másfajta intimitásra is, amit ezek a találkozások magukban hordoznak. Ez még nem valamiféle filozófia intimitása, de már éppen úgy tűnhet, mintha az volna. Jacob Böhmének viszont ebben a közegben komoly szerep aligha juthat.

II.

Az irodalom és a cseh kocsmák kapcsolatáról 2004-ben a Nagyvilág megjelentetett egy külön számot. Ez a lapszám tanúskodik arról, hogy a magyar olvasóközönség Hrabalt ismerő fele másfél évtizede a cseh kocsmát nem annak akarta látni, ami, azaz kocsmának, hanem irodalmi helyszínnek is, és ez a kettőség érdekesebbé, talán misztikusabbá is tette az egészet. Valószínűleg ugyanezzel magyarázható, hogy a Bloomsday turistacsalogatóként olyan jól működik Dublinban, hogy az Ulysses egyik elejtett félmondata miatt (feltéve, hogy ilyenek vannak az Ulyssesben) Szombathely is próbálkozik vele.

Az említett lapszám, ami valójában nem is annyira a cseh kocsmá és irodalom viszonyát akarja magyarázni, mint egy másik, kézenfekvő megközelítésből vizsgálni Hrabalt, nagyon sok félig vagy majdnem egészen félreértett gondolatmenetet tartalmaz arról, hogy miféle misztikus tulajdonságokkal bír a sör, egy adott söröző, Prága, és mindaz, amiről még 2004-ben azt lehetett mondani, hogy olyan „hrabali”. Ha Hrabal zseniális volt, akkor éppen abban, hogy az állandó irodalmi reflexiói olyan értelmezési csapdákat hoztak létre, amik miatt úgy tűnhetett, hogy a kocsmába járás valójában szakrális tevékenységnek minősül, és ez nem csak Hrabal szerint van így, és nem csak mint egy bonyolult irodalomértelmezési probléma létezik.²⁶

26 Hogy egy kicsit világosabban lehessen látni: Hrabal néhány irodalmi szövegének ő maga a főszereplője, aki ezáltal nagyon valóságos író és nagyon is fikatív főszereplő egyszerre,

Az említett 2004-es Nagyvilágban viszont van egy vitathatatlanul értékes rész, a lapszám végén olvasható egy interjú Jáchym Topollal,²⁷ a Hrabal halála utáni fiatal cseh írók egyik legjelentősebbikével. Topol interjúban előadott kocsmaképe eltér mindentől, amit a lapszám korábbi írásai tartalmaznak, ő a cseh író kocsmá iránti rajongását szégyellnivalónak nevezi,²⁸ és a kocsmába járást is kényszersorsnak tartja a saját esetében. Topol egy olyan generáció tagja, amely sokkal motiváltabb abban, hogy a klasszikus irodalom hagyományával vitába szálljon, mint Hrabal generációja volt: „Söröskézés, a csehek rózsaszín világa, és semmi probléma, mi meg jártuk azokat a hospodákat, ahol a spiclik iszogattak, az ember gyakran kapott a pofájába semmiért, és mi azt mondtuk, ez a realitás, baszkikám, ez a cseh valóság, öregem.”²⁹ Nem Jáchym Topollal kezdődik az a korszak, amikor a cseh író figyelme a kocsmá egy sokkal valóságosabb arcára irányul, de Topol ezen megállapításai fontosak, ha azt keressük, hogy hol húzódik a határ a klasszikus cseh irodalom, beleértve Hrabal, és a kortárs cseh írók kocsmaképe között.

Ez a változás tetten érhető, ha megnézzük, hogy az utóbbi években három olyan cseh prózai mű jelent meg magyarul is, amelyben bizonyos szempontból kitüntetett szerepe van a kocsmának. Azt nehéz lenne tagadni, hogy Hrabal nem veszi észre a kocsmák, vagy hogy tágabb értelemben kezeljük, a cseh hétköznapiak nyers brutalitását, valahogy mégis optimistábban látja ezeket a helyzeteket, mint Topol vagy a három említett szöveg. Ezek a magyarországi megjelenésük sorrendjében Emil Hakl *Szülőkről és gyermekekről*-je, Jaroslav Rudis *Nemzeti sugárútja* és Petr Šabach *Ártatlan szeszcsapdák*-ja. Šabach könyvéről nemrégiben írtam recenziót, ezért nem időznék sokat a könyvénél, főleg mert a kocsmá megítélésében nem sokban különbözik attól a kocsmaképtől, amit nevezhetnénk Topol utáninak is. Hakl és Rudis

ez utóbbról írja előbbi, hogy valós prágai kocsmákban él át extatikus részegségeket teljesen valóságos prágaiak fiktív „arcképei” társaságában. Ez olvasható a kvázi fikcióként kezelt szövegben, aztán bemehet az olvasó a kocsmába, és meggyőződhet róla a valóságban is, hogy Hrabal, a nagy ember, oda járt, ott játszódik a szöveg, amely a helyszín és a szereplők valóságossága ellenére továbbra is fiktív marad. Ez még nem okoz misztikus élményeket, de az biztos, hogy nem konvencionális irodalomélmény. Jól példázza ezt az a történet, amit szintén egy cseh irodalomról szóló előadáson hallottam, hogy amikor Egon Bondy Budapesten járt, és ott több irodalmárnak bemutatatták, azok rácsodálkoztak, hogy ez az ember létezik, és nem csak egy Hrabal-figura.

27 Kocsis Péter, *Tinta és alkohol*, Nagyvilág 2004/9., 762–769.

28 *Uo.*, 762

29 *Uo.*, 769.

megközelítései némileg érdekesebbek. Hakl főhőse ebben a szövegben prágai kocsmákat jár végig az apjával, a szöveg lényegében kettejük beszélgetése, amelyet néhol megzavar a rendszerváltás utáni prágai külvárosok és iparnegyedek leírása. A kocsmák itt egészen meglepő választásnak tűnnek, apa és fia között egyfajta határvonalat húznak, hiszen már Nerudánál vagy Hašeknél sem a családi intimitás terei. Ez a határvonal cseh olvasói szempontból még akkor is jól értelmezhető, ha egyébként Csehországban semmi rendkívüli nincs abban, hogy egy középkorú férfi és az apja együtt mennek, sőt, járnak kocsmázni. Másrészt Haklnek sikerül ütköztetnie a régit és újat is, és a cseh kocsmá – hála Nerudától kezdve minden „kocsmáírónak” – könnyen dekódolható keretet nyújt ehhez: „[...] amikor nosztalgizálásból Tigrisszemet akartunk rendelni, fogalma sem volt, mit akarunk tőle. Egy csapos! Úgyhogy külön rendeltünk sört, meg külön mentalikórt, aztán amikor a poharakat a korsókba engedték, az a fenevad odaviharzott, és üvöltöni kezdett nekünk: »Az én kocsmámban ezt nem fogjátok csinálni, kotyvasszatok ott, ahol akartok, de én már nem öntök nektek semmit!«”³⁰ Az ezt megelőző részben Hakl főhőse úgy hivatkozik a Tigrisszemre, mint amit a žižkovi kocsmákban „emberemlékezet óta ismernek”.³¹ Žižkov Prága munkásnegyede, amely mindig rendelkezett némi hagyományromboló mellézköngével. A szöveg egésze nagyjából ugyanezt a logikát követi: míg a fiatalabbik Beneš, a főhős és narrátor, történetei inkább tartalmazznak nyersebb elemeket, addig az idősebb Beneš sokszor megmarad annál a fajta abszurd anekdotánál, amit Hrabaltól is ismerhetünk, a teljesség igénye nélkül ilyen ebben a szövegben az ács és a sós hering története.³²

Jaroslav Rudiš Nemzeti sugárútjának kocsmája is hasonló, mégis más. Meglepő módon úgy tűnik, nincsen semmilyen különösebb szövegen belüli funkciója. Vendégei vagy lakótelepi verőlegények, vagy lecsúszott egzisztenciák, annak a régi misztikus-romantikus hangulatnak, ami Hrabalnál volt, már nyoma sincs. Ellenkezőleg, Rudiš narrátora egy adott ponton megver valakit, mert az nem úgy viselkedik a kocsmában (és itt már nem fogadóról van szó, hanem valódi kocs-

30 Emil HAKL, *Szülekről és gyermekekről*, Typotex, Budapest, 2015, 92.

31 Žižkov Prága munkásnegyede, a „žižkovi kocsmá” mint jelenség kevésbé felelhetne meg egy idealizált kocsmaképnek, mint például a Hus utcában az Arany Tigris. Annál inkább alkalmas arra, hogy bizonyos bálványdöntögetést szimbolizáljon. Jellemző, hogy Kocsis Péter is így jellemzi a Žižkovban található U Vystřelenýho oka sörözőt; KOCIS, 701.

32 HAKL, I. m., 69.

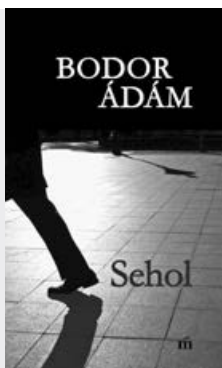
mákról, füsttel, nyerőgéppel, viszont semmi igazán szívderítővel), ahogy ők elképzelik. Miután megverte és a kocsmán kívülre vonszolja, visszatér a cimboráihoz: „Lerázom magamról a hideget, és az enyém a Sarkcsillag.”³³ Ezt a kijelentést érdemes megvizsgálni a közösségi tér – intim tér szempontjából, Rudiš főhőse számára, úgy tűnik, megszűnik ez a megkülönböztetés. Valamelyest a tér által definiálja magát, mint ebben a kijelentésben is, de úgy, mint akinek ezt a teret erőszakkal kell elfoglalnia. Azok a külvárosi kocsmák, ahol ezek a jelenetek játszódnak, már nem közösségi helyek, ebből a távolságból Neruda finom idillje már nem is látszik. Másrészt a Sarkcsillagnak is van története, amely az eddigiekhez hasonlóan valamelyest összeforr a pincérnő történetével: „Lucka az anyjától örökölte a Sarkcsillagot. Aki végül nagyon gyorsan és szomorúan ment el, rák vagy mi, valami szarság, a temetésén mindenki ott volt.”³⁴ és az itt szereplő Lucka sem egy szívderítő látvány: „Aztán Lucka is rágyújt. Felköhög.”³⁵ Ha csak a kocsmák szempontjából vizsgáljuk ezeket az irodalmi műveket, akkor Šabach prózája nagyon hasonlóan használja ezeket a helyeket: idealizáltság, esztétizálás nélkül, mint olyan tereket, ahol emberek lerészegednek, és ebben nem sok minden van, amit fennköltnek lehetne nevezni.

Összefoglalva, a cseh kocsmának rendkívül fontos szerep jutott a cseh nemzetté alakulás útján. E szerepe miatt bizonyos szempontból megnőtt a megbecsülése is, másrészt viszont működött úgy is, mint nyilvános fórum, ahol egyrészt irodalmi feldolgozásra méltó dolgok történtek, másrészt a jelenlevők élvezhettek bizonyos nyilvánosságot, ami a cseh történelem korszakaihoz képest hol szabadon történhetett, hol felügyelet alatt. Alkalmas helyet biztosított arra, hogy az író megtalálja benne az „eseményt”, mint Neruda, a társadalmi vagy politikai élet abszurdumait, mint Hašek, a hétköznapi esztétikáját, mint Hrabal. Annak köszönhetően, hogy a kocsmák az irodalomban is ismert jelenség lett, és a cseh hétköznapi valóságnak is része, természetesen most is születnek irodalmi művek kocsmákról és kocsmákból, és születni is fognak, hiszen a valóság és az irodalmi hagyomány kettőségének kiaknázása számtalan lehetőséget nyújtott és nyújthat még a cseh íróknak.

33 Jaroslav RUDIŠ, *Nemzeti sugárút*, Typotex, Budapest, 2017, 47.

34 *Uo.*, 35.

35 *Uo.*

Bodor Ádám

Sehol

Magvető Kiadó
Budapest, 2019

Bányai Éva

A BÖRTÖNKONYHA REMEKEI. KANYARLÁTÁS A BODORFŐZTEKRE

„A reggeli kukoricakása a kásák királya. A pépes, kicsit sós, kicsit édes mennyei eledel nálunk ugyebár minden konyhai tevékenység próbaköve. Ha elszúrod, elszúrtad valamennyi elítélt bajtársad egész napját is, mert ők egész éjszaka a reggelit várják. Eltalálni a pillanatot, amikor abbahagyod a kavargatást, a fazekat félrehúzkod, a kását átüríted a cseberbe, és rohansz vele kiosztani, mielőtt kezdene merevedni. Az ám, amíg még olyan, hogy akár ki tudnád a csajkából szűrcsölni. Amikor a tetején már kezd hártvásodni, alatta már nem tudjuk, mi történik, ott már ismeretlen erők működnek. A bőre alatt, odabenn a kásában is az alattomos idő dolgozik. Úgy biza. De mi nem vétjük el soha. Soha, de soha, de soha...” (130–131).

A Bodor-féle szövegpuszta készítése előtt vegyél egy-két mély levegőt! És higgadj le. Kezdjük ezzel a Bodor-konyha receptjeinek a megosztását, hiszen első olvasatra a *Sehol* nem más, mint a korábbi Bodor-összes frivol, ironikus, olykor cinikus, parodisztikus, de a humort

se nélkülöző receptes könyve. Amely önreflexív betekintést enged a szikár, letisztult (írás)konyhai berendezés és a (próza)összetevők világába, felkínálja a látványkonyha alapelemeinek a vizslatását, a fűszerhintés technikájának ellesését, hiszen előző olvasmányainkból tudjuk, Bodor Ádám kiváló szakács, de az, hogy az elkészült étel hogyan kerül a fogyasztó bendőjébe, sikerül-e megemésztienie, az már kikerül a látókörből, a Milu-féle „kanyarlátás” szükségessége válik meghatározóvá, és különben is, hogy a kötet első novellájának mormotahasonlatával éljek: le van szarva.

Európa tetejéről, a Matterhorn csúcsáról csúszunk le Rebiék pincéjébe, talán ez a két, kezdő- és zárónovella keretezi leginkább a *Sehol* terének a történeteit. Elég nagy ívet járnak be a különböző és különféle történetek, a kötetnyitó és -záró novellán kívül a jól ismert bodoros tereket ízlelgetjük, hogy a konyhametaforáknál maradjunk. Végy egy kis határvidéket, szórd tele barakkokkal, kantinnal, katonákkal, örökkel, a végén hintsd meg kuponokkal, kanyaríts oda egy folyót, amely nemrég vágott ketté települést, országot, kontinenst, helyezett át várost és világot a *másik partra*. Ki ne felejtsd a börtönt! A neveket, amelyek a Bodor-konyha-próza térképzetét és névtérképét kocsonyaszerűen konstruálják meg, válogasd össze leginkább Máramarosból, Leordina környékéről, fűszerezd meg egy délibb, Duna-menti településsel is, amúgy is majd a Deltába ömlik valamikor a Dvug. De onomasztika-kutatók, figyelme!: „A falu nevéből, bár portái barátságosak, tiszták, és bizonyára vendégszerető emberek lakják, első pillanattól valami homályos fenyegetés áradt. Egy hely, amelyet jobb lett volna nem útba ejteni, valami ilyesmi” (71). Hogy egy kicsit viszonylagosítsd a referenzializáló lokalizációs éhségét, keverj bele változatosabbnál változatosabb, etnikummentes fantázianeveket, ahogy a személynevek esetében is újrahasznosíthatshz egy már korábban használatos verhovinai macskanevet is, a képzelet (és az olvasói szabadság) határtalan.

Tegyé meg elbeszélőnek egy névtelen narrátort. Illetve többet, hogy még jobban elbizonytalanítsd a fogyasztót, aki minduntalan a szerző személyét kukkolja/keresi minden történet ízében. A korábbi szerzői identitáspuzzle elemei már kimerültek, a Sinistra–Érsek–Verhovina triumvirátusban már jól körülhatárolódott a szerzői családnév–születési dátum–keresztnev szentháromság, így a *Sehol* narrátorait leginkább az köti össze, hogy még csak véletlenül sincs nevük. Legfeljebb egy „öcsi”.

A novellák narrátoraiban azonban van némi közös vonás: mindahány férfi, egyes szám első személyben adja elő a történetét, amelyhez

több, de inkább kevesebb köze van. Többnyire szemlélő vagy résztvevő, mint történetalakító a narrátorok szerepe, még ha az elején érdekesnek is tűnne irányítani a sorsot, inkább a *másikra*, valami *másra* hagyják a történet alakulását: a véletlenre, a bajtársra, az időjárásra, az atombombára. Elvégre úgyis mindegy, meg különben is, majd csak lesz valahogy.

A nőkre viszont jobb nem bízni semmit! Ha mégis, akkor csak a bioneveltetésű Hortensen-kecskéket, de a természetellenes atombecsapódás következtében azok is széjjelfutnak, utánuk szalad kötelességtudóan Rebi is hálópendelyben, vissza se jöjjön a jószágok nélkül!, még akkor se, ha előző este épp kibékültek. De a legjobb, ha Paraszkivát inkább megmérgezi a férje, a másik narrátor mostohaapja, a halottkém úgyis átnéz a gyilkosság és a hulla fölött (ha már szívstopot véssett be korábban az úrlapra, minek összetépni és kitölteni másikat), a férfi meg úgyis hoz magának új asszonyt a hontalanok közül, Paraszkivát Hepuka váltja, vannak elegen, Dvugot lehet rekeszteni velük. Spináth Joli is célozgat korábbi válására, esélytelenül, Dina is kellei magát a sógorának, de az inkább Abrudan Ella doktornőhöz csapódik, amíg az ki nem rakja a szűrét. Ebben se változott a Bodor-próza: az írások nőképe továbbra is elidegenítő, még ha egy-kettő el is éri a „kilences alá” osztályzatot, amely „ha nem is éppen jackpot, de még mindig luxus-kategória” (10).

A *Sehol* történeteinek cinikus, parodisztikus a hangneme, amely alapösszetevője, szövegszervező ereje a kötetnek. A prózanyelv a mai mindennapi közbeszédet konstruálja, írja újra: az életvezetési tanácsoktól, a bürokratikus semmitmondó adminisztratív alnyelvtől a sekélyes, túlbeszélt üresjáratokig. De a tudományos nyelv és a tudományosság maga sem mentesül a kifigurázástól: egyrészt az irodalomkritika és -tudomány kerül görcső alá, másrészt maga a tudósféle figura, a rágcslószakértő alakja is.

A *Matterhorn mormotáinak* elbeszélője biológus tudósember, jelenleg a mormoták megfigyeléséről alkotott feljegyzéseit akarja a tudományos közösség elé bocsátani, régebb, továbbképzőn Seyszberger Feri szesztársával osztotta meg mindennapi gondjait, de véletlenül belebotolva kitárul a lehetősége annak is, hogy saját korábbi, az állambiztonsági levéltárban (vagyis a „bányában”) őrzött megfigyelőaktáiba kukkantson. „Mert akkor mire való kitárt kapuival a bánya, ha most habozok a tárna mélyén szövétneket gyűjtani! Merthogy a kor külön szokásait figyelembe véve, bizonyára settenkedett körülöttem valaki, talán nem is egymaga, aki közvetlen kitárulkozásaimra volt kíváncsi,

és ellesett gondolataimat körmölgette szorgosan. Aztán meg, ki tudja, miket műveltem én akkoriban! Az ám! Még megtudok magamról is valamit!” (9–10) Már az első novellában lecsúszunk Európa tetejéről a föld alá, a „bányába”, a megfigyelők és megfigyelték levéltárának alvilágába. A mélyben őrzött iratok emberi sorsok átiratai ugyan, de az emlékezet(politika)- és rendszerkutatás fonákságai miatt az egész műltfeltárást is csak ilyen cinikus hangnemben lehet előadni. (Ál)tudósi (és konyhai) párhuzamot vonva: a „célszemély” mormotának – a figyelő tekintetek és fotógép elől menekülve – hátsójából a „rémület kis barna darabkái potyognak az alpesi ködök áztatta havasi fűbe. Hehe. Mint a mazsolák Spináth Joli vargabéleséből...” (16). Vagyis szart eredményez minden műltfeltárással kapcsolatos kísérlet, a rendszer „velejéig romlott”, akár a Szűz Macskában feltálatalt vargabéles, amely „úgy fest [...], mint a mulandóság komor hírnöke, valami sötét titokkal fénytelen, szikkadt kérge alatt. A metélt rejtekből néha megtörtén kipereg egy-egy szem életunt mazsola” (13).

A szavak is olykor kiperegnek a szöveggyártó gépezetből, prózát faragni sem könnyű munka, ismét a konyhaműhely válik a szövegképzés terévé: „Macerás, pepecs munka lesz, a fagyott húst nem könnyű vágni: beállítod, hogy nyiszitelsz belőle egy szép szeletet, látod, hogy nem megy, akkor ráversz kalapáccsal a kés élére, hogy történjen már valami, mire a penge csak megsiklik rajta, arra megy, amerre ő képzelet, de van úgy, hogy egyszerűen beletörik, a végén kezdheted előlről, nem csináltál semmit” (133–134). A börtönkonyha szövegmeistereinek minztaszerű, kiadós, mutatós egytálétellettel kell előrukkolniuk egy ellenőrzés hírére, egyébként Patzaikin parancsnok (amiért rögvést egy Ivan lapától be a képzeletünkbe) megorrol rájuk.

A *Sehol* novelláinak a hősei (vagy antihősei) az örökös, bodoros úton levést, a(z egy)helyben-járást példázzák, mindenki valamilyen szinten idegen, „gyütt-ment”, aki állandóan jön-megy, noha az az érzésünk, hogy ki se mozdul, csak magából. De azt is úgy teszi, hogy a legbizarrabb, horrorisztikusabb, antihumánusabb jelenet is elfogadhatóvá válik: a halál is az élet része, még akkor is, ha egy kamrai fürdődézsában következik be, vagy az árnyékszéken, miközben kérdőjellel merevedik a test. A testiség jelen való léte erős szövegreferenciákkal bír: ez határozza meg az emberek mindennapjait, illetve a testi szükségletek kielégítésére tett kísérletek. Nemcsak a testük rabjai és kiszolgáltatottjai ezek a marginalizált egyedek, hanem a térnek és a belőle generálható, visszaható viszonyoknak is. Ezekben a szövegekben túl vagyunk a ver-

hovinai rendszertúlíságon is: nincs semmiféle hatalmi struktúra, a *minden mindegy* elve dominál, vagy inkább a *lesz valahogy*. Még csak meg-hökkentőnek se nevezném mindezt, annyira ismerős, „természetes” a közeg, a helyzet.

Amilyenek a térvizonyok, ugyanolyanok az emberi viszonyok is. Kapcsolatok laza, felcserélhető hálózata, fel- és kitárulkozó, önmagukba zárkózó emberek, akik – világmegváltó terveik amúgy se lévén – septikáznak, időnként Eugenia kekszet és podlenkát esznek, Heinekent isznak, de a Staroprament is kedvelik. Egyetlen párnak vannak konkrét, de főként a létfenntartásra vonatkozó tervei (mielőtt rátalálnának a szaploncai Herskovics Lojzi bizniszére): Dina – kérésre – rögtönzött portrékat készít, Carlos pedig olyan tájképekkel, csendéletekkel házal a Felső-Tisza menti településeken, mint amilyeneket Bodor Ádám saját kezűleg festett annak idején *A börtön szaga*-beli „tanúságtételek” alapján: „folyóparton merengő szarvas, kristályvázában szirmait hullató rózsza, téli táj narancsos alkonyatban, ilyesmik” (76). Ehhez hasonló tulajdonjogi indexként szerepel(het) a plusz-mínusz egy csík látása a beivott gyorskorcsolyázó narrátor esetében, de a végén Rebinek is elég lenne csak a visszatérő lábnyomát meglátni a hóban (behavazottan vagy anélkül). Milu, becsületes nevén Kalistrat Milov az egyetlen, aki, amíg meg nem kopasztják hajától, belát a lét, vagyis a szekrény mögé, de kanyarlátása – vagyis a történetek mögé látása – miatt megfosztják mágikus erejétől, mágikus sörényét és életét veszik.

Bodor írásművészete kapcsán Kafkát, Beckettet szokták szóba hozni, én Raymond Carvert és Cormac McCarthyt ajánlom az olvasók figyelmébe. Nem „az élet végső kérdéseinek a taglalása”, hanem a szikár nyelvezet, az ironikus beszédmód miatt, hiszen „a lényegről beszélek, öcsi, felelte, tőlem tudd meg, nem léteznek önmagukban érdektelen, banális dolgok. Ha belegondolsz, a mindenkori helyes emberi magatartás nem lehet más, mint minden szubjektumnak a világ egyetemességében való szemlélete. Hogy megértsd, amiről beszélek, köznapi példával élve arra kell gondolnunk, hogy akár a lószarnak, explicite, mint létező dolognak az anyagi jelenlétén túl igenis érzékelhető eszmei háttere van.

A ló segge, jegyezttem meg. Az neki az érzékelhető háttere” (92).

Szilágyi István

KatlanvárosMMA Kiadó
Budapest, 2019

Serestély Zalán

EMLÉKEZNI AZ EMLÉKEZÉSRE

A 2019-ben közreadott *Katlanváros* oldalain a harmincas és negyvenes éveinek derekán járó Szilágyi István szólal meg. 1974 és 1985 között (ebben az intervallumban születtek a kötetben szereplő írások) a szerző az Utunk (a későbbi Helikon) főszerkesztő-helyettese, addigra sikeres elbeszélésköteteket (*Sorskovács*, 1964, *Ezen a csillagon*, 1966, *Jámbor vadak*, 1971) és két regényt (*Üllő, dobszó, harang*, 1969, *Kő hull apadó kútba*, 1975) tud már maga mögött, amelyek közül utóbbi különösen nagy sikert arat. A *Katlanváros* hat nagyesszét/elbeszélést tartalmaz, melyek – a fülszöveg tanúsága szerint – eredetileg az Utunk hasábjain jelentek meg. A kötetben szereplő írások elbeszélői pozíciója ha nem is föltétlenül atipikus, de zárványszerű az életmű keretein belül: Szilágyi István mint Szilágyi István mesél zilahi gyerekkoráról, Kolozsvárra való visszatelepedéséről, az egyetemi és az egyetem utáni éveiről, a család-alapítás, az Utunkhoz kerülés időszakáról, hegyi barangolásairól, valamint írói szocializációjáról.

Nyugtalanító kérdés a kötet kapcsán: most, hogy közös borító alatt sorakoznak, most, hogy Szilágyi István nemrég a nyolcvanadik életévét is betöltötte, és így valahogy könnyebb őt emlékezőszerepben elképzelni, hogyan kellene olvasni ezeket a szövegeket eredeti megjelenésükhöz képest harmincöt-negyvenöt év távlatából, illetve egymás viszonylatában? Egyáltalán miért, milyen szempontok szerint

kerültek egymás szomszédságába ezek az esszék, karcolatok, elbeszélések (néha zavarba ejtően nehéz a műfaji besorolásuk), egymásmellettiségüknek milyen olvasói stratégiákat kellene aktiválnia, milyen opciókat kínálnak a befogadó számára 2019-ben? Nyilvánvaló, hogy a tét végül is minden újraközölt szövegnél ez: másképp kéri olvasni magát, mint annak előtte. Figyelembe kellene venni az új társadalmi-politikai-irodalompolitikai-gazdasági-mediális kontextusokat (négy évtized – uramisten, ki vállalkozhatna ezeknek a változásoknak a tendenciózus áttekintésére?), sokat kellene tudni a szövegek akkori recepciójáról, átgondolni, egyáltalán milyen tényezők vethetnének ma új fényt akkori szövegekre. Ekkora feladatra nem vállalkozom, viszont számba veszek néhány kézenfekvőbb opciót.

Nem tűnik különösebben elrugaszkodott szempontnak szociográfiként olvasni a könyvet. Ilyenformán e kötetté szervezett írások közös ambícióját abban érhetnénk tetten, hogy élénk tárják egy partiumi céhes kisváros, Zilah – a századfordulón még alig tízezer fős, szinte faluszerű Katlanváros – társadalmának késő 19., illetve 20. századi struktúráit, viszonyait, a város intézményrendszerét, közösségi ünnepi alkalmait (utóbbiak a ballagásban és a szüreti bálban ki is merültek). A Szilágyi család nagyszülőikig visszanyúló bemutatása lehetőséget teremt a térségre jellemző kisiparos életforma (inasokat kitanító, saját műhelyt fenntartó-működtető tímárookra, hentesekre, szabókra, saját szőlőjüket szüreteltető-feldolgozó szőlősgazdákra, kőművesekre lehet itt gondolni) századfordulós felemelkedésének, stabilizálódásának, majd – a két világégés és a negyvennyolcas fordulat, a nagyipar térhódítása révén bekövetkezett – végleges letűnésének, sőt illegálissá válásának az elbeszélésére. De ugyanilyen értékes szociográfiai adalék lehet a zilahai és Zilah környéki nők háborús (de akár békeidőbeli) társadalmi szereplehetőségeinek az alapos és empatikus számbavétele a Szilágyi tizedes eltűnése után hadiözvegyként két fiúgyermeket nevelő édesanya és a szomszédban élő Adorjányi Julianna példáján (utóbbinak külön fejezetet szán a szerző, az *Asszonyélet a sírkövön* címűt), vagy az első világháborús veteránok visszailleszkedési problémáinak taglalása az anyai nagypapa, a vén Zemó esetén keresztül.

Ugyanitt említendő a pénz értékének drasztikus zuhanására vonatkozó adatok: frontra vonulása előtt az apa egy ház alapjainak megvetéséhez épp elegendő összeget, 2000 pengőt hagy hátra (93), amiből a második világháború utolsó éveiben már csak egy nagyobbacska szőnyegre futja.

Összefügg az előbbi opcióval a könyv mikrotörténeti munkaként való olvashatósága. Ebből a perspektívából a kötet egy zilahi család negyvenes évekbeli mindennapjainak aprólékos rekonstrukcióját kínálja. Nyomába eredünk az apa ködös körülmények között, a Don-kanyarban történt fronthalálának, az apa eltűnésével kapcsolatos beszámolók hitelességét mérlegeljük, hátszágbeli túlélési stratégiákkal ismerkedünk, illetve a hatvanas-hetvenes évekbeli erdélyi magyar értelmiségiek világában – mértéktelen szeszfogyasztás, szűk padláslakások, válások, pillanatok alatt felszívódó családok, allűrök, depresszió, kimenekülés írószövevségi bungalókba – is tájékozódhatunk.

De forgathatjuk a *Katlanvárost* úgy is, akár egy családi legendárium lapjait: legkézenfekvőbb ebben az esetben ismét csak a dorbézoló, iszákos életművész, az Istennel-emberrel perelő Zemó alakját felelmegetni, akinek a nevét egy többek számára végzetesnek bizonyuló bukaresti építkezési baleset nyomán a halottak listáján hozza a sajtó – mint kiderül, nem számolva Zemó kvázi halhatatlanságával. De ugyanígy legendáriumba illő az apa németjuhászának esete, amely a front közeledtével a ház körül kifeszített láncos kifutóra kerül, majd a férfi eltűnésének valószínűsíthető estéjén elszakítja a láncot, és a család többé sose látja.

Nem lenne alaptalan az sem, ha arcképek sorozataként azonosítanánk a kötetet. Előbb aprólékos családi portrékat olvasunk Szilágyi tizedesről, a hadiözvegy édesanyáról (ezt különösen izgalmassá teszi, hogy a vonatkozó írás [*Vesztesek*] megjelenése pillanatában az édesanya még él), Zemóról, az anyai nagyapáról, a Nagy Klánként emlegetett apai ág némely tagjairól, Adorjányi Juliannáról, majd ezt a leltárt a Szilágyi Domokosról, Hervay Gizelláról, Palocsay Zsigmondról, Lászlóffy Aladáról készített íróportrék követik.

Feltételezhetnénk akár azt is, hogy egy Bildungsroman fragmentumait tartjuk a kezünkben, pályáívet, ahol minden jelenet, minden felvillanó emlék a kiforrott stílusú regényíróné, főszerkesztő-helyettesé éres előzményeként olvasandó. A kötet időnként felvillant olyan nyomokat, melyek az alkotóné formálódás kauzális történeti láncolatát hangsúlyozzák ki: „Ekkortájt ízeltem meg először annak az örömet, hogy a képzelet alkotta világból s helyzetekből mindenkit ki lehet rekeszteni; didergető szabadságérzet volt ez: hiába hagyott itthon apám, én, ha akarok, úgyis ott vagyok, ahol ő; meg lehet torolni minden sérelmet; meg lehet pucolni bármi felelősségre vonás elől” (54).

Egy koherens önéletírás vázlata is feltárulhatna a könyv lapjain, erre a nyomra az a folyamatosan fölbukkanó utazástoposz erősíthetne rá,

mely a könyv közepe táján elhelyezett, a Maelström poklát idéző hegyi-barangolás fejezetben (*Idelenn, odafenn*) éri el csúcspontját. Valószínűleg nem véletlen, hogy a „semleges” természeti környezetben játszódó történet épp a Zilah-, illetve a későbbi Kolozsvár-fejezetek határán helyezkedik el.

Végül az sem lenne egészen önkényes, ha a 20. századi kelet-közép-európai politikai viszonyok nagy ívű kritikájaként olvasnánk a *Katlan-várost*, kiszolgáltatottságot, anomáliákat, a gonosz banalitását felmutató műként, mely a második világháborúval kapcsolatos kényelmetlen dilemmák felől (például: Miért térünk olyan könnyen napirendre a fölött, hogy szükségszerű, hogy elkerülhetetlen volt? [49]) eljut az államszocialista rendszer nem is túlzottan burkolt bírálatáig. Ezen a vonalon fölidézendő a Bolyai Tudományegyetem Jogtudományi Karára való felvételizés jelenete, amely az apa munkásszármazásának számonkérésével kezdődik, majd miután a kérelmet benyújtó Szilágyi István sikeresen kinyomozza és beszerzi az összes igazolást a Donkanyarban odavesztett apa munkásmúltjával kapcsolatban, a felvételiztető káder azt nehezményezi, hogy Szilágyi tizedes a szovjetellenes fronton harcolt (86). De hiszen ha oda küldték, hol máshol harcolhattott volna?

Ami viszont az olvasói opciók pluralitásánál is meglepőbb, hogy könnyűszerrel meg is cáfolhatjuk a felsorolt eshetőségek bármelyikét. A könyv szociográfiaként olvashatóságának ellentmondani látszik, hogy az emlékezés, bármennyire önreflexív is, túlzottan befele figyelő, túl sok a személyes tétje, túl bensőséges. Mikrotörténetként való tételezését botlasztja, hogy a retrospektív látás a Zilah-fejezetekben gyerekperspektívát implikál, melynek érvényességét ugyan több ponton reflektíven korrigálja, elbizonytalanítja a felnőtt tekintet szigora, de nem zárolja, valójában – az elbeszéltektől vett időbeli távolságot leszámítva – nem képződik meg az a megfigyelői distancia, amely az eseményekkel kapcsolatos dokumentumok begyűjtéséhez, összeméréséhez és feldolgozásához elengedhetetlen volna. Az apa fronthalálával/eltűnésével kapcsolatban például több párhuzamos bajtársi beszámoló is rendelkezésre áll. Ezek hitelességét szigorúan, az önámítás lehetőségével leszámolva mérlegeli az elbeszélő (az egyik tanú közlését például úgy cáfolja, hogy ellenőrzi: az apa eltűnésének állítólagos napján nem jelentettek havas esőt a Don-közei meteorológiai állomáson, jóllehet a beszámolóban épp ilyen időjárási viszonyok szerepeltek [59]), új dokumentumokat ugyanakkor nem hajt fel.

Az anyai nagyapával kapcsolatos emlékek valóban legendáriumba kíváncsoznak, mihelyst azonban a gyerekkorában elhagyott anya szemzőgéből látjuk ezeket, nyomban szomorú szociológiai problémává vedlenek: az első világháborús fronton alkoholistává vált, hímsovén, alkalmazkodni, felelősséget viselni képtelen alak kontúrjai rajzolódnak ki előttünk, akinek a története a legkevésbé sem magában álló. A retrospektív narráció valóban arcokon, karaktereken állapodik meg, de a hegyi vihar fejezet (*Idelenn, odafenn*) teljes mértékben kilóg a portrék sorából, másrészt maguk az arcélek is atipikusak, inkább a viszonszerűség problémája felé mozdulnak el. A Palocsay-portré például ott szakad meg, ahol a viszony intenzitása is „leül”, vagyis azon a ponton, ahol az elbeszélő úgy érzi, már nem bírja tartani az iramot a megrajzolttal az életmódszerű alkoholfogyasztásban (161).

A formálódásregény-értelmezésnek, akárcsak az önéletírás-szerűségnek, ellentmondani látszik az atipikus pályakép. Nem mutatkozik szükségszerűnek az íróvá érés mint elkerülhetetlen végkifejlet, az írói pálya inkább opcióként, mintsem végzetként tűnik elő a lehetőségek sorából: az ok-okozati összefüggéseket számos véletlenszerű, esetleges mozzanat ellenpontozza (így például a jogi egyetem elvégzése), a narráció pedig nem próbálja kiküszöbölni a kauzális renden esett csorbákat. Pályatársaiban, Szilágyi Domokosban vagy Lászlóffy Aladárban tipikus (legalábbis nála tipikusabb), botrányos, megszállott, neurotikus, nyughatatlan, kockázatvállaló („rosszul házasodó és jól váló” vagy „jól házasodó és rosszul váló”) alkotókat ismer fel, ám nyilvánvaló, hogy valahonnan „kívülről” méri őket, nem osztozik velük a felsorolt alkotói minőségekben (162–172).

Azt az olvasatot pedig, miszerint a könyv a 20. századi kelet-közép-európai politikai viszonyok nagy ívű kritikáját nyújtana, elvitatni egészében nem érdemes (ahogy valószínűleg a korábbi opciókat sem), két jelenség azonban aláaknázza ezt is. Egyfelől az egyéni felelősség szerepének tematizálása a szükségszerűként elfogadott történelmi folyamatok alakulásában (pl. 47 és 107), valamint egy empirikus megfigyelésekre alapozó antropologizáló beállítódás, mely a gyakran pszichológiai vagy szociológiai alapon feltételezett szükségszerűségekkel szemben nyilvánul meg.

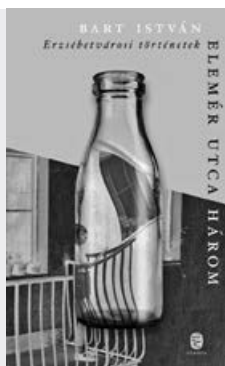
Tulajdonképpen az összes felsorolt opciót egyszerre teszi valószínűvé és valószínűtlenné az az önreflexivitás, amellyel az emlékező én saját hitelességének és emlékezőkompetenciáinak a kereteit szűkíti-tágítja, építi-bontja. Ennélfogva számomra az tűnik fontosnak a *Katlanváros*

kapcsán, hogy a könyvet ne csak emlékeket megosztó műként olvassuk, hanem az emlékezet működésmódjairól is sokféleképpen gondolkodó munkaként, amely tekintettel arra, hogy újraközölt szövegekről van szó, valamiképpen a saját emlékezőképességünk határait és lehetőségeit is újrakérdezi. A *Katlanváros* emlékezés az emlékezésre, bizonyára ez az, ami tétjeit, műfaji besorolhatóságát tekintve annyira zavarba ejtő művé teszi.

Bart István

Elemér utca három

Európa Kiadó
Budapest, 2019

Nyéki Gábor

NÉMA ÉS EGYHANGÚ SZAVAZÁSOK IDEJÉN

A közelmúltban elhunyt Bart István (elsőként 1990-ben megjelent, az idei Könyvhétre pedig bővített kiadásban ismét napvilágot látott) *Elemér utca három* című könyvének alcíme „Erzsébetvárosi történetekként” jelöli meg a kötetben szereplő tizenöt írás műfaját, és ennél pontosabb meghatározással aligha lehetne szolgálni. A szövegek zöme nélküli a feszes dramaturgiát vagy a mélyre menő jellemábrázolást, ehelyett a gyermeki nézőpont működtetésében rejlt lehetőségekre építve közelít a második világháború és az 1956-os események közötti Erzsébetváros történelméhez és mindennapjaihoz. A koncepció fontos eleme továbbá, hogy a szerző különféle használati tárgyak bemutatásából kiindulva próbálja feltárni a korszellemet: tejes- és szódásüvegek aprólékos leírása

mellett az olvasó sok mindent megtudhat például az ötvenes évek május elseji ünnepségeinek szervezési teendőiről, a lakóházak spájzainak tartalmáról, az egyérintőzésről, a rollerezésről, de akár a jégvásárlás menetéről vagy a takarítás műveletéről is.

Ez a fajta bemutató azonban csak a felszín. Az írói stratégia szerkesztésében ugyanis, hogy a hétköznapi gyakorlatok és a mindennapi élet részletekbe menő, látszólag objektív szemlézése által láthatóvá válik, hogyan érnek csúcsra és működnek szinte hibátlanul a kommunista diktatúra megfélemlítésre épülő mechanizmusai egy pesti bérház mikroközösségében, amely még a második világháború okozta traumákat is alig volt képes feldolgozni. Bart történetei a negyvenes évek végén kezdődnek. Abban a korban tehát, amikor nemcsak az épített környezet viseli magán az „eltévedt golyók ütötte nyomokat” (49): a gyerekek lebombázott udvari frontok helyén keletkező játszótéren mulatják az időt; a felnőttek közül pedig, ha valaki háborús jóvátételt követelne, esetleg szóvá tenné, hogy a férjét az „andrásiuthatvanba” hurcolták, az többé már nem térne vissza az Elemér utca háromba (sem). Zúrzavaros korszak ez a kötetben bemutatott környék lakói számára is: javában érkeznek a bajtársak a hadifogságból, hogy halott férjéről hozzanak hírt, miközben a kommunista rezsim zökkenőmentesen berendezkedik a 3. szám alatti bérház falai között.

Bart gyermeki elbeszélője visszaemlékezéseiben kimondatlanul azt is kutatja, hogy mindez hogyan, illetve kiknek az asszisztálásával mehet(ett) végbe. A fejezetek során vissza-visszatérő figurák között megfordul például a „Rákosi pajtásra” hasonlító házmegebízott Lukács úr (ünnepi alkalmakkor „azonban egészen bizonyosan: elvtárs” [63]), aki „amúgy nyájas ember” (20), csak éppen arra kell ügyelni, mit mondhatunk neki, amikor az élelmiszerjegyeket hozza. „– Azt kérdezte, mit szólnak a deportálásokhoz. – És maga erre mit mondott neki? – Csak azt, hogy miféle deportálásokhoz? Most nincsenek deportálások, azt a nyilasok csinálták, most kitelepítés van, és ahhoz nekünk semmi közünk. – És ez jó volt neki? Akkor mi is ezt fogjuk mondani” (89). Ki-kí a maga módján próbálja meg átvészelni a korszakot: a legóvatosabbak se a csirkecsontot, se a csirkebelet nem merik szemétkébe dobni, nehogy Brennerné aztán hírére keltse a házban a pazarlásnak. A rendszer, amellé, hogy legfontosabb céljával a számára kedvezőtlen hangok elhallgattatását, illetve bizonyos témák tabusítását tűzi ki, néhány lakónak kedvez is: a házmaster például, aki jóban van Lukáccsal, hallgathatja a Szabad Európát. Az egyes szövegek arra erősítenek rá, hogy mindez

túlgyűrűzik a felnőttek világán: hiába van Major Ivánnak igazi bőrlabdája, az első rúgás joga és a csapatok elosztása Somogyi Ferit illeti, ő ugyanis a házmesterné fia.

Ebben a világban az ünnep is csak díszletként funkcionálhat. Az egyik legjobban sikerült fejezet a május elsejéhez kapcsolódó lázas készülődésről szól: „a lakógyűlés néma és (habár ez ellentmondásnak tűnhet) egyhangú szavazással a lépcsőházból nyíló (és ekképpen a gangoktól már topográfiai helyzeténél fogva is feltűnően elkülönülő) földszinti lakás bérlőjét, a ház dolgaitól magát egyébként feltűnően távol tartó doktor Kolozsit választotta meg a hivatalosan nem is létező tisztségre (melynek következtetésekképpen neve sem lehetett) – vagyis arra, hogy vezesse a dekorációs munkálatokat” (65). Persze az ukáz szerint egyáltalán nem lényeges, hogy a dekoráció szakszerű vagy nagyszabású legyen; sokkal inkább „szerénységével illjék a lakók mivoltához” (65). Aligha véletlen, hogy végül a ház pincéjében sorakozó temetkezési kellek hatathós bevonásával készül el a felvonulókat köszöntő díszítés, mint ahogyan az is sorsszerű, hogy a koporsószege papírcsíkokat a jeles alkalom napján el is mossza az eső. Bart rendkívül finom módon képes érzékeltetni a korszak hétköznapi rutinjának abszurd voltát. Ennek talán legmetszőbb példája *A roller* című fejezetben bukkan elő: „Valaki azt mondja, biztosan felakasztotta magát a mester, mert az szokott lenni ilyenkor („Te nem akarsz halottat látni?” – kérdezi a Skergula, aki azt mondja, hogy ő már látott), és most ott lóg középen a lámpáról. (Mint a Skergula anyja is – állítólag.)” (131) Az elrejtőzés és megbújás jellegzetes viselkedésmintái máshol mintha Gothár filmjének legendás mondatait visszhangoznák groteszkül kicsavarva fülünkbe: „Jó, hát akkor itt fogunk élni.”

Megint máshol felvetődhet, hogy bizonyos eseményekben nincs-e benne valamiféle nosztalgikusság, visszavágyódás érzete, legyen bármennyire is zavaros és veszedelmes a szóban forgó korszak. A főhős számára hívogató a felnőttek világa – a tejcsarnok, a kommunista filmeket unalomig ismétlő mozik és a műhelyek. Bár nem tudja, mit jelent a LÉGŐ felirat, kalandosak neki a pincék is. És legyen bármennyire használhatatlan a rongylabda, mégiscsak ott a játék öröme.

Akármi történetjék körülötte, az *Elemér utca három* elbeszélője mindenképp rettentő aprólékossággal próbál beszámolni, ez a fajta attitűd pedig egyáltalán nem nélkülözi a folyamatos pontosítgatásra, zárójelzésre való hajlamot sem. Olyan érzés támadhat az olvasóban, mintha a narrátor maga is kínosan ügyelne arra, miről hogyan szabad beszélni

– mintha valamifajta szólamfelügyelet érvényesülne a szövegekben. Kétségtelen, hogy a stratégia alkalmazása egyrészt indokolt, másfelől emlékezetessé és hatásossá is teszi az írásokat: borzongató, ahogyan az objektivitásra, elhallgatásra törekvés mögül is folytonosan felsejlik a valóság szövete. Ez a szerzői, a posztmodern eszköztárát is bevető koncepció azonban hajlamos nehézkessé tenni az olvasást. Fárasztó, hogy minduntalan érkezik egy-egy ismételt, affektáló „persze”, „természetesen”, „mintegy” vagy „következésképpen”. Unalmas lehet, hogy narrátorunk a szóalakok szintjéig lemenve is hajlamos bizonytalankodásra: nem mindegy számára, hogy „tejföl” vagy „tejfél”, hogy „dördülés” vagy inkább „döndülés”, hogy „vájling” vagy „vájdling”. A poétika így nemcsak hogy egységes, de akár egysíkúként is elgondolható. Sőt helyenként olyannyira túlírttá válik egy-egy bekezdés, hogy megtörik a stílus is, lásd például a következő részletet: „Szó se róla, élvezet volt már maga a dobálás is, jóllehet (ideiglenes) házimesteri engedélyhez kötött. No de mégis: lekanyarítani a *Szabad Nép* sarkából egy jó felnőtt tenyérynít, odanyomni a közepére a réz (vagy bronz?) húszfillérest [...] aztán jó messzire elhajítani, ki az udvar közepére, hadd csalinkázzon papírszárnyán az a húszas (ha jól sikerült, ha *igazán* jól sikerült *volna*, vajha még le is érhetett tán az ember a másodikról akár, elkapni alant?)” (99).

Ezen túl kérdéses lehet, vajon minden esetben indokolt-e, hogy a ház lakóit körülvevő mindennapokat ennyire mélyrehatóan megismerjük. Az elbeszélő néhol szinte értelmezői szótárba illő mélységben osztja meg velünk a különféle szemetesek tipológiáját: megtudjuk, hogy a legjobb hulladéktároló edény a vödör, ezt követik a zománczott bödönök, más néven kannák („holott egyáltalán nem kannák voltak”), „avagy egyszerűen csak edények” (57), majd a végoráikhoz érkezett vödörök, az úgynevezett küblik. Kiderül az is, hogy a kukaskocsiba nagyjából öt-hat-hét köbméter szemét fér bele. *A jéges* című fejezet ad számot arról, hogy mennyibe került akkoriban a jég (1 forintba), és hogy ezért mekkora darab járt (akkora, amekkora épp belefért a vödörbe). *A rollerben* olyan precízen olvashatunk a járgány szerkezetéről, hogy a sorokat figyelmesen végigkövetve kis túlzással akár magunk is megépíthetnénk egyet. Mondhatni enciklopédikus igényű seregszemlével találjuk tehát szembe magunkat, de olykor úgy érezzük, ezeken a pontokon nem ártott volna valamivel gondosabb szerkesztés.

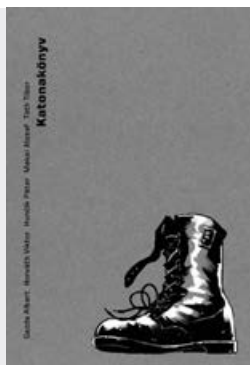
Ezzel együtt azonban nemcsak olvasható, de olvasandó is a könyv, amely ha stílusát tekintve meg-megbicsaklik is, és első látásra tematikájában sem tekinthető feltétlenül újszerűnek, narratíváját és levont

következtetéseit illetően mindenképpen egyedinek számít. Az utolsó fejezetben elkezdődnek az 1956-os események, lezárván a Bart által megírt korszakot: az emberek már az utcákon masíroznak, Rákosi leváltását követelik, ledől a Sztálin-szobor is. Ezekről a történetekről más helyeken sokat olvashattunk, Bartnál azonban nem a nagybetűs történelemre esik a fókusz. Lényegesebb, hogy az elbeszélő a sokaságban véletlenül éppen az édesanyjával találkozik; az asszony mosolyog, majd kicsit még álldogálnak az utcasarkon, „hátha lesz valami”, aztán hazamennek. Az *Elemér utca három hétköznapiságában* rejlő tanulságokról igenis fontos volna tudomást vennünk.

Gazda Albert, Horváth Viktor,
Hunčík Péter, Makai József, Tóth Tibor

Katonakönyv

Cser Kiadó
Budapest, 2019

Nagygéci Kovács József

MINTHA-KATONÁK

Nincs benne semmi hősiesség, a kötelezettek sorba állnak és leszolgálik a nekik kimért időt. Helyszín a keleti blokk, történik, mint a híres rejtői mondatban: semmi. Ez így igazságtalan volna a *Katonakönyv* szerzőinek történeteivel szemben, magával a kötettel szemben pedig semmiképpen sem lenne jogos. A *Katonakönyv* ugyanis nemcsak hiánypótló, de jó is. Még ha az öt szerző által jegyzett szövegek között kiemelkedő, átlagos és – sajnos – kötetbe nem illő egyaránt található.

A katonaság alapvetően hálás téma. Egyrészt az anekdoták szintjén, remek tréfaalanyok ugyanis a mindenkori altisztek (nem tudnám,

mit jelent a szó, ha nem olvastam volna Rejtőt, akiről egyébként lesz még szó), de a bornírt feladatok és a laktanyai hierarchia is kiváló történet-alapanyag. Másrészt a hősi elbeszélésekben, ahol a lovagiasság, becsület, kitartás és még jó pár hívószó társul hozzá. Magyarországon régóta nincs már sorkatonaság, sőt, a könyvben megírt országok egy része is eltűnt, épp ezért van meg a szükséges időbeli távolság, mely segíthet tisztábban látni a nyolcvanas évek kelet-közép-európai hadi életét. A könyv erénye, hogy bár személyes tapasztalatok adják az alapanyagát (ráadásul egyedül Horváth Viktor választ másféle narrátort a történethez, a többi elbeszélés E/1-es), kellő rálátást biztosít az általános igazságokra is. Különösen fontos ez utóbbi a jugoszláviai beszámolóban, ahol Makai József a katonatörténet mentén komoly etnokulturális esszét is közöl, különös tekintettel a délszláv háborúra.

Katonaviselt (értsd: békében éveket, hónapokat leszolgált) férfiak – különösen éjfél tájban, a finoman derengő delírium fényében – hajlamosak romantikusnak és fontosnak látni a maguk hadkötelességének történetét, és erről lelkesen beszélni is szoktak. Hovatovább, a mai rettenetesnek és elpuhultnak nevezett generációkkal kapcsolatban meg is fogalmazódik a verdikt: újra be kellene vezetni a sorkatonaságot, mert a szolgálat ideje alatt meg lehet tanulni a fegyelmet, a kitartást, a rendet és egyebeket is. Mindig csodáltam a memória működésének ezt a mechanizmusát: bármilyen traumatikus legyen is az élmény, az emlékezet bravúrosan negligál, majd az így keletkező üres helyre a (kétségtelenül meglévő) jókat (fiatalság, szerelem, viszonylagos szabadság, közös ellenség stb.) felnagyítva helyezi el. Kétségtelen: történelmünk sajátossága, hogy legtöbbször valami elképzelt erkölcsi győzelem és az ebből fakadó fölény tudata, emlékezete határozza meg a magyar katonát. A dicsőséges, de vesztes szabadságharcok, hősi halálok, országot, hazát, sőt Európát mentő ütközetek másmilyen „lángoktól ölelt” kis országa vagyunk. A toposzok létjogosultságához nem fér kétség, de azért érdemes figyelembe venni a valóságot is: minden háború szörnyű, az ember benne mindig szörnyeteg, a történelem kegyetlen és véres, a fegyver öl, a katonaság pedig – különösen a szocializmus építésének idején – butít, még ha nyomorba nem is dönt. Hogy van romantikája, elfogadom, de még Rejtő Jenő idegenlégiója sem tud mindenestől szerezhető lenni. (Még Rejtőnél sem vágyik senki önként légiónak állni, leszámítva a *Tizennégy karátos autó* című regény zseniális mellékszerplőjét, Vanek urat, aki tulajdonképpen visszamenekül a légióba, de ez, ugye, regény, még ha remek is.)

A *Katonakönyv*ben katonákról olvasunk, magyar katonákról méghozzá, akik minimum öt különböző országban szolgálták le az idejüket. Azért bizonytalan a szám, mert például a jugoszláv hadseregben megszámlálhatatlan sok konstrukció és konstelláció állt fenn, és a szovjet hadsereg sem volt homogén alakulatnak nevezhető. És ott van még a cseh és szlovák egységes hadsereg a megannyi különbözőségével, és a román katonaságban is jól elkülöníthetően vannak jelen a románok, a kevés számú, sokszor látványosan asszimilálódni akaró magyarok, vagy épp az akkorra jelentős részben eltűnő, de azért még fellelhető századok. Ebben a kelet-közép-európai forgatagban katonáskodnak tehát a kötet szereplői, másképpen: olvadnak a tégelyben a feloldódás legkisebb esélye nélkül. Mintha a két nagy háború karikatúráját látnánk, afféle szocialista monarchiát, a békeszolgálat sokszor nihilbe forduló, a maga nevetséges fontoskodásával groteszkké váló képét. Közös nevező a történetekben az ügyeskedés, a megúsás, a kibekkelés. A politikai pangás időszakát egyként érezte a nyolcvanas években mindegyik elbeszélő ország, miközben más és más válaszok – majdnem azt írtam: megoldások – nőttek ki belőlük. A maga módján persze egyként megoldás az összeomlás (Szovjetunió) és a polgárháború (Jugoszlávia) is. Mindegyik a maga helyén és módján katasztrofális.

Az említettekhez hasonló környezetben azonban a kisebbségi szerep nem is feltétlenül hálátlan. Vagy azért, mert az adott ország első számú etnikuma nem a magyar – ez egyébként mind a mai napig így van, például Ukrajnában –, vagy azért, mert az etnikai jellegű konfliktusok mögött (ahogy az a jugoszláv színből egyértelműen kiderül) nincs valós harag, de még csak ellentét sem. Az is kiolvasható a *Katonakönyv* történeteiből, hogy az egymásra utaltság, a közösen átélt helyzetek valódi bajtársakká kovácsolják a különböző etnikumú férfiakat. A nacionalizmus – így a szövegek üzenete – nem reália, hanem fantazmagória. Sosem cél, mindig csak eszköz, általában aljas célokhoz vezető.

Az első szöveg Gazda Alberté, aki katonaélményeiről többször írt már a(z) azóta sajnálatos módon megszűnt) cink.hu-n. Az újságírótól ezúttal irodalmi mélységű riportot kapunk, történetének kerete, íve és nem utolsósorban remek nyelvezete van. A történet nemcsak 23 hónapnyi szolgálat krónikája („mindig azt kérdezik: nagyon kemény volt? Egyáltalán nem, válaszolom olyankor. Nem kemény volt, hanem hosszú.” [12]), hanem a szovjet birodalom végnapjairól, azok közeledtéről is szól. Utóbbiról ez a paradigmatisms mondat a legjellemzőbb:

„A régi hazugságok érvényüket veszítették, az újakról még nem tudunk semmit, és nem is voltunk rájuk felkészülve” (49). A szöveg annyira melankolikus, amennyire az lehetett a helyőrség a fehéroroszországi Boriszovban. Akik ismerik a Gazda-szövegeket, nem csalódnak, harsányság helyett kellő mértékben adagolt rezignáltság, tréfák, viccek helyett finom szellemesség, néhány szóval, tömondattal – ennyiben mindenképp zsurnalisztikus az írás – megrajzolt alakok, helyszínek, események. És szinte minden második oldalon mottóként is érvényes tételmondatok. Ilyenek, mint ez: „Körbejártak az égő cigaretták, a paraszat árnyékoltuk, mint a katonák” (27). Nem minta, inkább „mintha” katonák.

Tóth Tibor a román hadseregben szolgált. Az erről szóló írás kakukktójas abban az értelemben, hogy a szerző bevallása szerint kifejezetten szeretett volna katona lenni, számára a hadsereg világa mindig is vonzó volt. Talán ezért is alakult úgy, hogy a kellően színes és érzékeltes beszámoló a laikus olvasó számára túlságosan meg van terhelve katonai szakkifejezésekkel, leírásokkal. Nyilván a szöveg hitelességéhez mindez sokat tesz hozzá, de míg Gazda Albertnél egy fegyver első-sorban eszköz (a térképészeti gyakorlat is inkább azért érdekes, mert az állandóan éhes katona olyankor kedvére szedhetett és ehetett az erdei gyümölcsökből), Tóth szövegében önmagában is főszereplő. Nem is beszélve az egyenruháról és a különböző váll-lapokról. A kötet leg-hosszabb szövege egy kíméletes, de erélyes szerkesztői beavatkozással feszesebb, egységesebb, áttekinthetőbb és rövidebb lehetett volna. És ezáltal: jobb. A bloggerként Tibor néven író szerző szövege mutat ugyanis egyenlenségeket. A már említett leírások túltengése mellett a nem egységes nyelvezet is nehézséget jelent. Az egyértelműen saját élményeket megörökítő írás sokszor döccen, mert a szerzője talán önnön szándékaiban sem teljesen biztos. Remek és tréfás volna például a Caracal nevű harmincezres román kisváros jellemzése, ha Tóth nem úgy vezetné be, hogy „nem akarok cinikusnak tűnni” (93). A szerző ezt követően, talán hogy biztosra menjen, megjegyzi, hogy „csak vicceltem” (93). A szöveg komoly erénye – ahogy a többieké is –, hogy a nemzetiségi kérdésekről, a történelmi korszakról és azon belül is a hétköznapiokról nagyon gazdag beszámolót közöl.

Ha Tóth Tibor írásánál annak hosszúságát tettem szóvá, a kötetben soron következő szövegnél, Hunčík Péter *Katonaéveim* című írásánál a rövidséget kell kritikai megjegyzéssel illetnem. A tizenkét (egészen pontosan tizenegy és fél) oldalas leírás nem vállalkozik nagy áttekin-

tésre (ahogy Tóth Tibor), és nem is engedi főhősét megmerülni a cseh-szlovák katonaságban (mint teszi azt Gazda a szovjettel). De nem emiatt kényelmetlen olvasni. Még csak nem is feltétlenül amiatt, hogy nagyon keveset tudunk meg belőle a cseh és szlovák hadseregről. Ez talán annak is betudható, hogy Hunčík 27 éves korában lett katona, és viszonylag magas rangban, orvosként szolgált, így egészen más típusú élményekben volt része, mint a kötet többi szerzőjének. Ez a fajta magasabb beosztás mintha érződne a szövegen is. A „gettóból” érkező „cigány származású” katonákról, akiket primitívnek tartottak, nem azért volt kínos olvasni, mert megtudhatjuk, hogy nem értették, miért kell minden reggel borotválkoznuk (bár ez is kérdés, hogy vajon ez csak-ugyan cigány vonás lenne-e), hanem a leereszkedően paternális, vállveregetős zárlat miatt: „És a »fehér« fiatalok hamarosan rájöttek, hogy az előítéletek mennyire torzítanak. Az első esztendő elteltével már nyugodtan rábízták magukat és apró vagyontárgyaikat cigány bajtársaikra, később már kimenőre is közösen mentek” (143). Ez az úgynevezett „rendescigányozás” minősített esete. Kár érte, ahogy kár a szövegért is, nem tesz hozzá a kötethez (még ha nem is vesz el belőle).

Horváth Viktor a magyarországi katonavilág történetét írta meg, méghozzá egy tőle megszokott, bravúros irodalmi szövegben. Már a történet scenírozása is beszédes: hőse, akiről egyes szám harmadik személyben beszél, a Magyar Nemzet nevet viseli. Tulajdonképpen egy nap történetét olvassuk, de az előre- és visszautalásokkal, leírásokkal, következtetésekkel teli elbeszélés időben nagyobb szakaszt fog át. Horváth Viktor parabolát írt, amely számos ponton érintkezik a valósággal, főszereplője azonban (nem csak az elnevezése miatt) mindezt elemeli kissé a valóságtól. Az epizódok (a bevonulás, a katonaélet, a szerelem és így tovább) olvashatók ugyan hétköznapi történetelemekként, azonban sokkal megrázóbb a szöveg, ha egy nagy győzelem karikatúráját látjuk bennük. A Magyar Nemzet ugyanis még nem szerel le, pusztán csak egy eltávozásra vágyik. Ennek kivívása a szabadság – ugyan ideiglenes – kivívását is jelenti egyben. Azt is továbbá, hogy még sincs teljes alávetettség. Ráadásul – Gazdához hasonlóan – Horváth Viktor is szellemes, jellemrajzai precízek, karakterei mintha ismerőseink volnának. A kötet egyik legszebb párbeszéde is itt olvasható. Gombász ezredes a beszélgetőpartner. „Maga dolgozik a Mogyoródi úton? A tervtárban? Jelentem, igen. Hm. Hm. És rendben végzi a munkáját? Jelentem, igen, ezredes elvtárs. Átlátja a feladatait? Nem bonyolult az iratkezelés meg a kategorizálás? Jelentem, bonyolult, de már átlátom. ... Hogy is hívják

magát? Jelentem, Magyar Nemzet. És a titkos dokumentumok? Azokra a SZIGORÚAN TITKOS pecsétet ütöm. A személyes kapcsolatai főnökeivel, munkatársaival, munkatársnőivel kedvezőek? Jelentem, ahogy tudom, igyekszem segíteni az építési osztály munkáját. Nos. Helyes. Csak így tovább, őrizze meg a szorgalmát, erőt, egészséget. Várjon. Szereti a Led Zeppelint? Őszintén feleljen! Jelentem...i...igen. Nem baj... Nem baj, csak így tovább” (190). Horváth Viktor elbeszélése az ebben a tematikában az utóbbi években megjelentek közül értékében Csabai László *Egerekjéhez* vagy Garaczi László *Arc és hátraarc* című regényéhez hasonlítható.

A kötet záróírása egy hosszú beszámoló a jugoszláv hadseregben szerzett élményekről, szerzője Makai József újságíró. Mind közül ez a szöveg mélyül el leginkább a történet idejének elemzésében. A nyitó zoltáridézet („ha háború tör is rám, én akkor is bizakodom”) előre vetíti, hogy nem pusztán a szerző katonatörténeteinek feldolgozását olvashatjuk, hanem annál többet. Pedig önmagában a sztorik is élővé tennék a szöveget, Makai ugyanis tudósítóként – nem egyszer közvetlen életveszélyben – nem csupán békében ismerte meg a katonáskodást. Makai témája a jugoszláv hadsereg és Jugoszlávia végnapjainak története. A szövegben megfér egymással Tito halálának leírása és az ikonikus szlovén zenekar, a Laibach megidézése, a nemzetiségek közti kapcsolatok leírása, hogy mindezt sűrű, fenyegető árnyékként vonja be a szétesés és annak várható következménye, a háború. Mert, ahogy Makai írja, „a tematika olyan volt, mint egy ezoterikus, önségítő könyv alcíme: Félj, gyűlölj, öl! Csak az olvasónak nem azt ajánlották, hogy utazzon Indiába, ahol majd a guru felnyitja a szemét, és segít, hogy az addig sikeres, ám sekélyes életét hátrahagyva magához ölelje a világot, levetkőzze hiányérzetét és megtalálja helyét az univerzum körforgásában. Nem, itt egészen másról volt szó, az ösztönökre hatottak, annyi és akkora rettegést kellett felszítani, hogy az erőszak tűnjön az egyetlen lehetséges eszköznek” (262). Aztán a szerző azzal a tételmonddal folytatja, mely nem csak a szöveg vagy a kötet, de úgy általában véve a háború tematikájának alapmondata is lehetne: „A háború mentális állapot. A háború az első lövés előtt tör ki” (262). Ha fentebb azt sugalltam, hogy Horváth Viktor vagy Gazda Albert elbeszélése önálló kötetben is megállná a helyét, Makai írásával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy már ezért a szövegért érdemes volt kiadni a kötetet. Középiskolásoknak, fiatal egyetemistáknak, különösen pedig háborús romantikusoknak kötelező olvasmány.

Egy fontos nyolcvanas évekbeli szerzőpáros, a Cseh–Bereményi jó néhány dalában beszél a „lovagkor végéről”, egy olyan időszakot idézve, amely igazán sohasem létezett. A visszaemlékező a jelenből kiindulva, ahhoz mérten konstruálja meg, mert az nem lehet, hogy csupán ennyi volt az életünk – hősiesség, jelentőség nélküli. Pedig de. Erre Horváth Viktor egy napnyi regénye a legjobb példa. Az egyébként értelmetlen rendszer megtöri az egyént, ha az hagyja. Hősnek lenni pedig nem okos dolog, hanem egész egyszerűen nevetséges. Ugyanígy nevetséges a nagy Vörös Hadseregben végzett tevékenységgel kapcsolatban bármilyen fontosabb célt megnevezni, azon túl, hogy teljenek el a hónapok és érjen véget a szolgálat. Egyedül Tóth szövegében – aki deklaráltan katona akart lenni, mégpedig egy különleges egységben – fedezhető fel valamiféle motiváltság, de ez sem a fegyvereknek tudható be, sokkal inkább az ejtőernyős életmód iránti vágynak, különös tekintettel a repülés szabadságára. Nostalgia a legkisebb mértékben sincs. Nincs ugyanis hova és végképp nincs miért visszavágygni. A katonaidő nem tett hozzá, hanem inkább elvett a szerzők életéből. Amikor bevonultak, úgy hallották, hogy a szolgálat hozzátartozik az élet rendjéhez, felnőtté válásukhoz, férfivá avatásukhoz, de hamar kiderült számukra, hogy ez nem az az élet-rend, amit ők elképzeltek maguknak. Megrettentek a nevetségességtől, hiszen a bornírtság elfogadásával a saját integritásukat veszélyeztették volna, ahogy utólag a nosztalgiával is. A hadseregben kötött barátságok, az ott szerzett tapasztalatok fontosak, de nem többek a minden csésze nosztalgia alján ott fénylő, leragadt cukornál, az ifjúságnál. Amiből a katonáskodás hosszú és fontos napokat vett el és cserébe keveset tett hozzá – ha tett hozzá egyáltalán. A *Katonakönyv* viszont messze nem felesleges olvasmány. A Cser Kiadó mind az ötlet, mind a megvalósítás terén jól alkotott, a kötet könyvtárgyként is megállja ugyanis a helyét.

Szeifert Natália

Mi van veletek, semmi?Kalligram Kiadó
Budapest, 2019

Gregor Lilla

AHOL A SEMMI VAN

„Minden városnak két felülete van” (9) – kezdi a regényt Szeifert Natália új könyvének mindentudó narrátora, Grafit gondolatának kihangosításával. Grafit és Pók, a két főszereplő épp egy kocsból tart megfigyelés alatt egy ismeretlen nőt, amikor megfogalmazódik ez a mondat. Első ránézésre mintha a *Pityke* című rajzfilmből szabadultak volna el. A tipikus gengszterbeceneveknek később megismerhetjük a pontos eredettörténetét is (bár talán ezek nélkül is megérthető volna például az, hogy miért szólítanak egy korábban festőnek készülő, később rajztanárként dolgozó férfit Grafitnak az ismerősei). Az autós jelenet során felidéződő cselekménysor azonban rávilágít, hogy ennél valamivel összetettebbek a szereplők, nem kategorizálhatók a „jó” és a „rossz” propagandarajz-filmes dichotómiája szerint.

Innen, az autóból indul a visszatekintés, amely a két karakter megismerkedésével kezdődik és referencializálhatóan a kétezer-tízes évek eleji Budapesten játszódik. Olvashatunk a Moszkva tér átnevezéséről és a beltéri dohányzás betiltásáról, arról, hogy éjjelnappali járatá válik a négyeshatos villamos, elkészül a Köki Terminál és megnyitnak a nemzeti dohányboltok is. Amennyire otthonos mindezekről a változásokról olvasni, annyira meglepő a hétköznapi befogadó számára a városnak az a másik „felülete”, amellyel Pók lassanként megismerteti Grafitot. Az ábrázolt világ tehát mégiscsak kettéosztható, csak hogy ehhez so-

káig nem társul egyértelmű értékítélet sem a szereplők részéről, sem pedig a narráció szintjén. Annál fontosabb viszont az, hogy a hétköznapiok felszínén élő emberek számára a másik oldal teljesen észrevehetetlen. Grafittal együtt vonódik be az olvasó is ebbe a láthatatlan világba, ahol olyan alakok irányítanak mindenféle illegális üzletet, akiknek a keze a legtávolabbi és legjelentéktelenebbnek tűnő eseményekig és emberekig is elér. Grafitnak azonban először mindentől el kell távolodnia, ami a felszíni, látható világhoz köti: szakít vele a barátnője, hajléktalanná válik, néhány hónapon belül pedig munkanélkülivé is.

A veszteségek után mindent újrakezdő figura önkeresésében – szerencsére – nem grandiózus kérdésekre és pláne nem nagyvonalú válaszokra akad az olvasó, hanem annak a nagyon finom és pontos leírására, hogyan határozza meg a karakter életét az a megfigyelői hozzáállás, ahogy Grafit mindenhez viszonyul. A férfi fotóz. Nem csak azt fényképezi le, amit lát, de elképzelt felvételeket is rögzít a saját memóriájába. A fényképezőn keresztül képes a körülötte levő világgal valamiféle különös viszonyt kialakítani, keretezve képes igazán látni a többi embert. „Figyelte, rögzítette és már-már szerette őket. Képek fénytörő felületei, főszereplői és statisztái. Semmi sem látszik belőlük egészen addig, amíg egy fényképezőgép keresőjébe nem kerülnek” (95). Ez a közvetítettség természetesen azt is jelenti, hogy aki megfigyel, az nem része a közösségnek. Grafit folyamatosan kívülállóként létezik. Idegenül mozog az életben, közben a járókelőket nézve úgy érzi, „hogy ők mind ismerik egymást, vagy legalábbis ismerősek egymás számára, egyedül ő áll a vonalon kívül a nagy közös felvonulásban, ő van csak mindentől hátrébb” (95), de a halállal sem tud mit kezdeni. Szinte-szomszédja és majdnem-barátja, Leveles Laci halálával szembesülve leblokkol, arról csak egy újabb közvetítőn, Pókon keresztül képes beszélni: „A Pók azt mondta. A Pók guggol le hozzá, ő tapintja ki a nyaki verőeret, a Pók megállapítja a halált, a Pók hívja a mentőket. Ő meg kimondani se tudja” (246).

A kívülálló-keretező nézés képessége az, ami lehetővé teszi Grafit számára, hogy Pókhoz csatlakozva beszálljon az alvilági ügyekbe: miután az iskolából kirúgják, új munkáját a drogszállítás és a főnök ügyfeleinek, majd később családtagjainak megfigyelése jelenti. Ahogy a városnak, az embereknek is a *felülete* játszik központi szerepet a kötetben, az foglalkoztatja leginkább a szereplőket: az emberek megjelenése, egy fotóobjektíven vagy egy ablakon keresztül megleshető cselekvéssoraik. A művészi és a megfigyelői látásmód mechanizmusai egybeesnek,

a kettő közötti különbség egyedül abban áll, ki melyik felületéhez tartozik a városnak – a legális, hétköznapi élethez, amelyben az ember „annyi rossz képet készít, amennyit akar” (94), vagy ahhoz a világhoz, ahol a megfigyelések nagyon is céllal történnek, még ha erről a célról a fejesek nem is adnak tájékoztatást.

A város két felülete közötti folytonosságot az objektív, tárgyi valóság – villamosok, boltok, közterek – jelentik, a két felület közt feszülő térben pedig semmi nincs, pontosabban egyfajta hamis létállapotként a *semmi* van. Ennek központi helye a regényben a Mexikó nevű kocsmá, mely ugyanannak a tömbháznak az aljában található, amelyikben Pók és Grafit laknak. A pultosnőnek érkező disznó – ami a lakókból olyan felháborodott üvöltéseket vált ki, mint az „Állatok! Itt akartok disznót vágni, tort csinálni, vagy mi?” (167) – csupán egy kőszobor, a söröző autentikus italakciójához pedig egy valóban Mexikóból származó vendég csak annyit fűz hozzá, hogy „nem tudja, mi ez a szar, amit mi tekila néven iszunk” (38). A tárgyak hamissága mellett a Mexikóban az emberek is szerepeket játszanak: amikor Grafit a cselekmény elején először látogat ide, a törzsközlőnséget az olvasóval párhuzamosan ismeri meg. „Első nap a kocsmában, most mindenki eljártssza előtte a saját karaktert, lehetőleg a legjobbját, hogy az új srác számára nyilvánvaló legyen, hogy itt egy egymást megbecsülő, összeszokott társaságba csöppent” (34). Bár ekkor Grafit még itt is megfigyelőként van jelen, ez lesz az a tér, ahol később nem marad kívülálló. „Mondhatni, családias közeg [...], ahol mindenki ismer mindenkit, ahova lehet tartozni” (34) – még ha jól körülhatárolható és fix szerepekbe is kell helyezkedni ahhoz, hogy az ember idetartozhasson. A cselekmény szempontjából az egyik legmeghatározóbb törzsvendég Leveles Laci, akinek mindennapi belépőjéhez tartozik a kötet címét is adó kérdés: „Mi van veletek, semmi?” A pultos, Éva ismétlődő válasza – „Semmi, Lacikám, semmi” – egyrészt a Mexikó mint heterotópia állandó jelenét, az idő múlásától való függetlenségét jelzi. Másrészt felhívja a figyelmet a kocsmának a várostól való elválasztottsága által is megvalósuló heterotopikus létmódjára; a hely a város egyik felületéhez sem tartozik, azonban magába foglalja azt, ami mindkét felületet érinti. A szereplők itt nem kényszerülnek a két oldal valamelyikére, így válhat a kocsmá azzá a térré, ahol a két felület közötti kapcsolódási pontokat jelentő eseményeket tárgyalják meg. Azokat a már említett, valóságreferenciával is rendelkező változásokat, amelyeket – mivel a város épített, tárgyi valóságához tartoznak – sem a hétköznapi emberek, sem a maffia szférája nem sajátíthat ki.

A történet szerint Pók szinte kézen fogva vezeti be barátját előbb a Mexikóba, majd az illegális üzletek rendszerébe, az olvasó pedig Grafittal együtt ismerkedhet meg ezzel a másik világrenddel. Bár a férfinak először van saját vezetője az ismeretlenbe – „Pók [...] az mondta, hogy akkor ma még elmehetnek a Mexikóba” (29) –, egy mondat után Pók szólama szabad függő beszédbe úszik át. A következő bekezdéstől a sűrű, hosszasan leírásának nem egyértelmű a beszélője, a mindenre kiterjedő részletesség és a nyelvhasználat alapján éppúgy lehet ez Pók gondolatainak folytatása, mint egyszerű narrátori szólam. A szereplőt és a befogadót ugyanaz a nem meghatározható hang vezeti, így a város idegen tereinek és új felületének megismerése az olvasással kerül párhuzamba, a két folyamat összefüggésében pedig az értelmezés jelentősége kerül előtérbe: az alvilághoz kapcsolódó emberek láthatatlansága abban áll, hogy a megfelelő idegenvezető nélkül ők is egyszerű kertésznek, programozónak vagy cégtulajdonosnak tűnnek.

A szereplők ilyen félreismerhetőségén keresztül a regény legizgalmasabb elbeszéléstechnikai megoldása érthető meg: a korábban általam is mindentudóként hivatkozott narrátor csak első ránézésre tűnik ilyennek, valójában folyamatosan nagyon erős szereplői fokkalizációval dolgozik a szöveg. Ez azonban igen ritkán tűnik fel a regényben – pontosabban a regényekben, hiszen a *Mi van veletek, semmi?* cselekménye során lassanként felismerhetővé válnak olyan karakterek, akikkel Szeifert előző, *Az altató szerekről* című kötetében már találkozhattunk. Ahogy Grafit (és vele együtt a befogadó) a *Mi van veletek, semmi?* történetének kezdetén Pókot informatikusnak hiszi, ugyanúgy gondolja az előző kötet olvasója az egyik főszereplő szomszédját, Cserest programozónak. Csak-hogy amíg Pók később elárulja valódi munkáját, *Az altató szerekről* fokkalizációs helyzete nem engedi meg, hogy Cseres hazugsága kiderüljön: a regény mindkét főszereplője a város „legális” felületén mozog és éli az életét, nem láthatnak bele a másik oldal működésébe, ilyen módon az, hogy Cseres az illegális üzletek világában mivel foglalkozik, csak a későbbi kötetből derülhet ki. A két regényben tehát ugyanazon város két felületén élők a főszereplők és a fokkalizátorok, így lehetséges az, hogy amíg a korábbi könyvben bár történnek gyanús esetek, de ezek különálló és egyszeri alkalmaknak látszanak, a későbbiben kirajzolódik az események közötti rendszerszintű összefüggés: a város láthatatlan részének hatásai fel-felbukkannak *Az altató szerekről* fikcionális terében is, egybefüggő felületként azonban csak a *Mi van veletek, semmi?* szereplőinek és nézőpontjaiknak ismeretében valósulhat meg ez a másik világ.

„Hát mi a bánatér nem jut nekünk legalább egy finom kis húsz-harmincas pina?” (9) – kérdezi a regény kezdőjelenetében Pók. Mire Grafit egyoldalnyi gondolkodás után azt válaszolja, „Én tudok egy harmincast a környéken, de azt nem akarod ismerni” (10). Amint a cselekmény többé-kevésbé kronologikusan felidézett sorában is eljut a könyv eddig a jelenetig, a párbeszéd már a következőképp hangzik: „Miért nem jut nekünk egy finom kis húsz-harmincas pina? [...] – Én tudok egyet itt a környéken, de azt nem akarod ismerni” (235). A narráció inkonzisztenciája ismét arra mutat rá, hogy akármennyire is teljesnek tűnik a kép, csupán bizonyos szereplők nézőpontját ismerjük, a városnak egyszerre csak az egyik felülete nézhető. Ilyen módon hiába élnek ennek a regénynek a karakterei a láthatatlan felületen, a kétoldalúságra ők sem láthatnak rá. Ezért merülhet fel Grafitban és Pókban újra és újra az ötlet, hogy elmenjenek Mexikóba. Ez a Mexikó söröző hamis voltának, a szerepjátszásnak a valódira változtatását jelentené, ugyanakkor ezzel együtt a kocsma heterotópikus terét is elhagynák: hiába utaznának el az igazi Mexikóba, ha „[m]inden városnak két felülete van”, ott is csak egy olyanfajta helyen mentesülhetnének a valamelyik felületen való élet alól, ahol a Mexikóhoz hasonlóan időn és téren kívülként létezhetnének.

Természetesen Szeifert Natália munkája közel sem városregény (illetve a két egymás után megjelent kötet közel sem csak Budapest két oldalának megrajzolása), a megfigyelés és a két felület központba helyezése csupán egyetlen aspektus kiemelése. És bár a könyv nem él nagyszerű irodalmi újításokkal, és nem sok teret nyit a szerteágazó és komplex irodalomtudományi értelmezéseknek, ez nem tekinthető hiányosságnak, hiszen nem ez látszik a mű célkitűzésének. A *Mi van veletek, semmi?* sokkal inkább olyan típusú jó könyv, melyet az ember a cselekménye miatt olvas – lehetőleg egyben, mert komoly nehézséget okoz letenni.

Egressy Zoltán

Hold onJelenkor Kiadó
Budapest, 2019

Fodor Balázs

KÖZÖS TÖBBSZÖRÖS

Mindennél súlyosabban, fejünk ellen-
állhatatlanul húzza a gravitáció,
s egyúttal teljesen súlytalanul.
Magányunk az asztronautáé, aki
a Holdról figyel, amint egy
kisbolygó a Földre csapódik.

Pál Sándor Attila: *Bordal*

A sas leszállt és száz évvel később az emberiség megsemmisítette a Holdat, mint ahogy önmagát is minduntalan pusztítja, mi mással, mint folyamatos teremtésvágyával. A holdra szállás évfordulójára a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent *Hold on* című regényével Egressy Zoltán mintha végérvényesen be akarná temetni az árkot a magaskultúra és a sci-fi zsánérirodalma között, amire alighanem éppen ez a kvázi második űrkorszak lehet a legmegfelelőbb alkalom. Neil deGrasse Tyson amerikai asztrofizikus annak a jelenségnek a bemutatásával kezdi *Terítéken a világegyetem* című könyvét, miszerint az elmúlt években nem telt el úgy hét, hogy ne történt volna valamilyen kozmikus felfedezés. Ezek a nagyközönséget is fogékonyabbá teszik a világegyetem megértésére, amit a tudományos-fantasztikus filmek és tudományos műsorok megszaporodása is bizonyít.

Az űrverseny 1975-ös lezárásáig a keleti és nyugati erők ideológiai, technológiai és fegyverkezési versengése az egész szocialista blokkban, így hazánkban is már-már kozmikus hullámokat gerjesztett. A szovjet hősök – amilyen Gagarin és Tyereskova volt, aki Budapestre is ellátogatott, hogy egy felvonulás keretei között köszönthessék a kisdobosok – ikonizálása kulturálisan is meghatározó erőteret alakított ki. Stanisław Lem írásai – melyekből egyazon évben született a *Pirx kapitány* című tévésorozat és Tarkovszkij *Solarisa* –, Altorjai Sándor 1967-es *Űrséta* című festménye, de a balatonszéplaki Orion bár enteriőrje is jól mutatják, milyen mélyen gyökeret eresztett a magyar kultúrában a tudománnyal kéz a kézben járó fantasztikum.

Ebbe az előképbe illeszti bele visszaemlékező regényét Egressy Zoltán, szaktudományilag és kultúrtörténetileg is bejárva a téma minden szegletét. A könyv folyamatosan reflektál is erre a pozícióra, amikor Arthur C. Clarke-ot, Percy Bysshe Shelley-t, a Beatlest, illetve a *Solarist* említi, ami pedig a tudományos oldalt illeti, Richard Dawkins replikáns elméletéről, vagy éppen a szöveget indító szacikkapcsán, a szoláris minimumról is olvashatunk a kötetben. Mondhatnánk: Egressy Zoltán igyekezett megkötni a két ujj közé a pulóvert.

De térjünk vissza egy bekezdés erejéig a Földre. Mára elérkeztünk ugyanis abba a korba, amikor a sci-fi által megálmódott események egy része már múltnak, a történelmünk egy szeletének tekinthető, a zsánerkönyvek és -filmek szerzői által konstruált technika egy része azonban továbbra is csak az alkotók fantáziájában létezik, ugyanakkor a tudományos-fantasztikus irodalom problémafelvetései továbbra is jelen idejűek. Ez a jelenség az elmúlt tíz év hazai képzőművészeti áramában is jól megfigyelhető. Elég, ha Martin Henrik, Debreczeni Imre, Szabó Ottó Robotto, Retkes Máté, az Implausible Works vagy Deim Balázs munkáira pillantunk, ám talán még jelentősebbnek tűnik ez a tendencia, ha olyan alkotókat veszünk szemügyre, akik életművében az űrtudomány nem kizárólagos tematikaként van jelen, munkásságukat mégis jelentősen befolyásolta. Gondoljunk csak a Munkácsy Mihály-díjas iski Kocsis Tibor Luna-sorozatának fotorealista szénrajzaira vagy Drégely Imre Hold relikviáira.

Laád Szabolcs több idősíkon futó története, amelyet Egressy Zoltán elénk tár, a Holdon kutató biológus visszaemlékezéseiből rajzolódik ki, és egyaránt hordozza napjaink politikai és társadalmi korrajzát, valamint az elmúlt évszázad tudományos és áltudományos felvetéseit. 2011-ben *A science fiction látnokai* címmel a Discovery Channel indított

útjára egy dokumentumfilm-sorozat, mely Ridley Scott műsorvezetésével mutatta be a tudományos-fantasztikus irodalom és filmek által előrevetített technikai fejlődésnek az új évszázadra megvalósult eredményeit. A nyolcrészes széria Mary Shelley-től és Verne Gyulától kezdve H. G. Wellsen, Isaac Asimovon át a már említett Arthur C. Clarke-ig, Philip K. Dickig, Robert Heinleinig és a végére kissé erőltetetten George Lucasig veszi sorra, hogy az alkotók elképzeléseiből milyen technikai megoldások valósultak már meg. Ezek között említhetjük például a műholdas telekommunikációt és a mobiltelefont, H. G. Wells halálsugara, vagy éppen az Egressy-regényben is felvetett teleportáció és a refrénként visszatérő időutazás azonban egyelőre még nem megoldott.

Egressy kötetének központi karaktere a kétezres éveknek megfelelően megalkotott fiatal értelmiségi attitűdjével és az ehhez rendelt személyiségjegyekkel, elköteleződési problémákkal, kiégéssel, motiválatlansággal küzdő, saját helyét kereső, mégis magabiztos fiatalember. A kötet helyenként finom társadalomkritikáját, politikai felhangjait, mint a többször említett, húszas évek végi titokzatos eltűnéseket tekinthetnénk tradicionális disztópikus sci-fi alaphelyzetnek is, amelyben egy korszak társadalmi, gazdasági és aktuálpolitikai helyzetét vetíti előre a szerző, és amelyben a technikatudományos háttér csupán díszlet, nem pedig ok, ahogy a *Csillagok háborúja*-, vagy akár a *Mad Max*-univerzumban.

A könyv évtizedeket felölelő cselekménye klasszikus sci-fi tematikák mentén is értelmeződhet. Ennek egyik eszközeként Egressy vissza-visszatérő motívumokat és szereplőket használ, amelyek és akik által az itt-ott feldobott időutazás lehetősége is végigvonul a könyvön. Apáti Anna megjelenése és eltűnése, majd pedig újbóli felbukkanása, valamint Dr. Laád Bulcsú, az álomirtást és a halhatatlanságot kutató polihisztor rokon (hiszen kinek a családjában ne volna egy?) karaktere cseppenként adagolva mindvégig fenntartja ezt az eshetőséget, jöllehet utóbb minduntalan elvetődik. Az elbeszélés egy pontján Laád Szabolcshoz egy öregember kopogtat be, és elmeséli neki huszonöt évvel korábban, egy bizonyos Dr. Laád Bulcsúval történt különös találkozását. Az MZ/X-szerű távoli felmenő szerepe nagyjából ennyiben ki is merül, ugyanakkor az élmény, elhatározás, cselekvés, szerelem, kiábrándultság, motiválatlanság, apátia cirkulációja a cselekmény utolsó harmadában a Holdon kutató biológus, Laád Szabolcs életében is megismétlődik. Az ismétlődés során újra feltűnik Anna, a szerelem is.

A korábbi futólagos találkozásnál – egy katasztrófaturista lány és az éppen demotiváltságában is önelégült Szabolcs közötti alkoholgőzös beteljesületlen éjszakánál – jóval tartalmasabb ráadásul ez a második összekapcsolódás. Ám a kettejük közötti viszony így is törekény és egy úrsétán történt balesetnek köszönhetően rövid életű marad, hogy ezt követően Szabolcs újabb apátiába zuhanjon a lelkiismeret és egyfajta kollektív emberi büntudat miatt.

„Az ember életet hozott erre az égitestre, aztán szokása szerint elbaszott mindent. Sikertült olyan kísérletet végrehajtani, amely miatt lakhatatlanná vált a meghódított Hold” (245). Az említett, egy rosszul sikerült robbantás nyomán kialakuló katasztrófát követően Szabolcs, aki ekkorra saját elhatározásából teljesen magára maradt, egy újabb véletlennek köszönhetően rájön, hogy ami a kutatásaiból – vagyis abból, hogy önmagát reprodukálni képes entitásokat hozzon létre – hiányzott, az a Holdpor nevű anyag. És ennek a nélkülözhetetlen komponensnek a segítségével megteremti a replikánsokat (újabb kikacsintás a sci-fi filmművészet egy remekére, Ridley Scott Philip K. Dick regénye alapján forgatott *Szárnyas fejvadászára*), amelyeket lázárzsigáknak nevez el, és egyik fő jellemzőjüként az időbeliség nyelvi kifejeződései problémáját határozza meg, majd utolsó telepesként él velük a Holdon.

A cselekmény az elbeszélő Laád Szabolcs jelenében ér véget, valahol a huszonegyedik évszázad közepe táján, ahogy a kutató szkafanderbe bújva végső útjára indul az űrbe, hogy a könyv ciklikusságát tekintve várhatóan – a fizika törvényeinek viszont ellentmondva – rábukkanjon az űrruhában lebegő Apáti Annára. S e szerelmi űrodüsszeia, habár a precízen szerkesztett könyvben patikamérlegen kimérve jelenik meg, kissé súlytalanul lebeg el, akár a két szkafander a világmindenségben.

Úgy érzem, Egressy Zoltán brilirozó kötésmintája tényleg magába foglalja mindazt a tudást és ismeretet, amit a téma kíván, mégis mintha ezért a műfaji beágyazottságért cserébe a szerző itt-ott a feszültséget áldozná be. A témák ugyanis: a holdi telepek, majd azok emberi megsemmisítése, a replikánsok és teremtetjük közötti kapcsolat, vagy akár az ellebegő asztronauták és az igazából soha meg nem élt szerelem önmagukban is megállnák a helyüket. Annál is inkább, mert az idősíkokkal igen bátran, mégis követhetően bánó szerző ezzel önmaga vagy éppen az olvasó replikáns voltára is utalhat, így egyedülálló kapcsolatot alakíthat ki a regény befogadójával. A *Hold on* fontos könyve lehet korunknak, amelyben a szoláris minimum a nem túl távoli jövőt jelenti. És mivel úgy tűnik, az idő valamifajta megfejthetetlen rendezőelve a könyvnek,

zárásként Kele Fodor Ákos *A ha felfedezése* című versét idézném a kötettel kapcsolatban. „Mi mind a tagolatlan időben, annak / mozgásalakza-
taiban keveredve éltünk. / Ám egyszer ebben a jelenbeli állapotban /
megnyílt az emberi tudatban az eljövendő / múlt, mely reverzibilis, így
a megébredő nyelv / formája által, a ha felfedezése révén / distinkciók
szaporodása következik be, / fennáll az elkülönülés szigorú szabálya,
/ ez megteremti a viszony logikus világát / és főbb hibáit, amik ésszel
elérhetőek, / így létrejött a paradoxonok egyesített / jegyzéke. Széttö-
redezett az anyag, s a megvont / éles határait elérve a létezőkbe / rés-
mentesen belehelyezte magát a tér is.”

REPERTÓRIUM

2019. május–június

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2019. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent köteteiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2019. 1.	Kortárs, 2019. 5., 6.
Alföld, 2019. 5., 6.	Látó (Marosvásárhely), 2019. 2., 3., 4., 5.
Élet és Irodalom, 2019. május 3., május 10., május 17., május 24., május 30., június 7., június 14., június 21., június 28.	Magyar Napló, 2019. 5., 6.
Életünk, 2019. 5–6.	Mozgó Világ, 2019. 5., 6.
Forrás, 2019. 5., 6.	Napút, 2019. 3., 4.
Helikon (Kolozsvár), 2019. május 10., május 25., június 10., június 25.	Parnasszus, 2019. 1.
Hitel, 2019. 5., 6.	Székelőföld (Csíkszereda), 2019. 5., 6.
Irodalmi Jelen, 2019. 5., 6.	Tiszatáj, 2019. 5., 6.
Jelenkor, 2019. 5., 6.	Új Forrás, 2019. 5., 6.
	Vár, 2019. 2.
	Várad (Nagyvárad), 2019. 5.
	Vigilia, 2019. 5., 6.

Vers

1. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósótár.* anyyira-amennyire. anyóka. anyós. = Tiszatáj, 5/22–23. p.
2. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósótár.* áraszt. arat. arató-cséplő gép. = Alföld, 5/16–17. p.
3. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósótár.* arborétum. arc. arcápolás. arcátlan. = Élet és Irodalom, június 14. 16. p.
4. ACZÉL Géza: *(színo)líra. torzósótár.* arckép. arckifejezés. arculat. = Mozgó Világ, 6/36–37. p.
5. ADY András: *Csak lebegbny.* = Várad, 5/14–15. p.
6. ADY András: *Dézsávű.* = Székelyföld, 5/55. p.
7. ADY András: *Így már jobb.* = Várad, 5/15. p.
8. ADY András: *Jobb: persze.* = Várad, 5/14. p.
9. ADY András: *Nem örökölttem.* = Székelyföld, 5/55–56. p.
10. ADY Endre: *Sappho szerelmes éneke.* = Látó, 2/110. p.
11. ÁFRA János: *Függés.* = Forrás, 5/16. p.
12. ÁGH István: *Arany menyasszony.* = Kortárs, 6/6–7. p.
13. ÁGH István: *Hölgy a villamoson.* = Forrás, 5/7–8. p.
14. ÁGH István: *Jelenet a villamoson.* = Forrás, 5/8–9. p.
15. ÁGH István: *Körjárat a feltámadáshoz.* = Hítel, 6/5–6. p.
16. ÁGH István: *Madártávolat.* = Kortárs, 6/7. p.
17. ÁGH István: *A puszták harangja.* = Kortárs, 6/5–6. p.
18. ÁGH István: *Szomszédasszony.* = Forrás, 5/9. p.
19. ÁGH István: *Tandori D. hívása.* = Kortárs, 6/5. p.
20. ÁGH István: *Testamentum.* = Hítel, 6/3–4. p.
21. ÁGH István: *Túl a reményen.* = Kortárs, 6/4. p.
22. ÁGH István: *Zokogások.* = Kortárs, 6/3. p.
23. AKNAI-KISS Martina: *Írók az eszevesztettségben.* = Napút, 3/147. p.
24. AKNAY Tibor: *Adventi vers bagyományos stílusban.* = Agria, 1/100. p.
25. AKNAY Tibor: *Cinkedal.* = Agria, 1/100. p.
26. AKNAY Tibor: *Dacból, hitből.* = Agria, 1/103. p.
27. AKNAY Tibor: *Egérmeze.* = Agria, 1/102. p.
28. AKNAY Tibor: *Év végére.* = Agria, 1/101. p.
29. AKNAY Tibor: *Hajnalba néha láttalak.* = Agria, 1/100. p.
30. AKNAY Tibor: *Helyzetjelentés.* = Agria, 1/101. p.
31. AKNAY Tibor: *Igém sincs már.* = Agria, 1/103. p.
32. AKNAY Tibor: *Ki mondja meg.* = Agria, 1/102. p.
33. AKNAY Tibor: *Maradna még.* = Agria, 1/101. p.
34. AKNAY Tibor: *Négysoros.* = Agria, 1/100. p.
35. AKNAY Tibor: *Rekviem.* = Agria, 1/102. p.
36. AKNAY Tibor: *Reményemben hogyba hűlak.* = Agria, 1/101. p.
37. AKNAY Tibor: *Sorok.* = Agria, 1/103. p.
38. AKNAY Tibor: *Szívárványon hogyba járok.* = Agria, 1/103. p.
39. AKNAY Tibor: *Találkozás az angyallal.* = Agria, 1/104–105. p.
40. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Ady és a barlekinek).* = Napút, 3/130. p.
41. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Asztalnál).* = Várad, 5/20. p.
42. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Jelzők és asszociációk.* = Helikon, május, 10. 16. p.
43. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *A kereszt alatt.* = Helikon, május, 10. 16. p.
44. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Koromra való tekintettel).* = Várad, 5/20. p.
45. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Kutyáért kiáltok.* = Helikon, május, 10. 16. p.
46. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Felényképeztem a felbők fölötti találka helyét.* = Helikon, május, 10. 16. p.
47. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Maradék).* = Várad, 5/21. p.
48. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Szomorkák.* (Koromra való tekintettel). (Most kihullik a sóhaj). (A tenger és az ember). (Elfelejtett napok). = Agria, 1/93–95. p.
49. ANGA Mária: *Másságot ábít.* = Agria, 1/13. p.
50. ANTAL Attila: *Kirfook e tájból.* = Agria, 1/64. p.
51. ANTAL Attila: *Rimay János szavai tanítványához.* = Agria, 1/64. p.
52. BAGI István: *Születésnap.* = Agria, 1/221. p.
53. BAGI István: *Wass Albert emlékezete.* = Agria, 1/221. p.
54. BAJTSI Violetta: *A biány körkörös.* = Helikon, június 10. 10. p.
55. BAJTSI Violetta: *Lássátok howa nem engedlek be.* = Helikon, június 10. 10. p.
56. BAJTSI Violetta: *Steril.* = Helikon, június 10. 10. p.
57. BAKA Györgyi: *Érzékelhető végtelen.* = Agria, 1/24–25. p.
58. BALAJTHY Ferenc: *Ha megérint a világ.* = Agria, 1/144. p.

59. BALAJTHY Ferenc: *Szív a hóban.* = Agria, 1/144. p.
60. BALAJTHY Ferenc: *Az újbor dicsérete.* = Agria, 1/144. p.
61. BALLA Zsófia: *Kiáltvány.* = Látó, 3/5–6. p.
62. BÁNKI Éva: *Az Ady-jéle emléklapban.* = Napút, 3/212–213. p.
63. BANNER Zoltán: *emlékpróba.* = Magyar Napló, 5/30. p.
64. BÁNYAI Tibor Márk: *Hanyag rúzs.* = Helikon, május 10. 13. p.
65. BÁNYAI Tibor Márk: *Itatócsőr.* = Helikon, május 10. 13. p.
66. BÁNYAI Tibor Márk: *Szétnyílt anyag.* = Helikon, május 10. 13. p.
67. BARNA Júlia: *Ady.* = Napút, 3/131. p.
68. BARTA Viola: *Ha én és ha te.* = Hítel, 6/84–85. p.
69. BARTA Viola: *Sursum corda.* = Hítel, 6/84. p.
70. BARTAL Márta: *A csókavölegény.* = Agria, 1/114–115. p.
71. BARTAL Márta: *Őszi tavon.* = Agria, 1/115. p.
72. BÁTHORI Csaba: *Amíg idő van.* = Látó, 3/7. p.
73. BECK Tamás: *Befejezetlen.* = Látó, 2/15. p.
74. BECK Tamás: *Dermatológia.* = Látó, 2/15. p.
75. BECK Tamás: *Kibékülés.* = Látó, 2/16. p.
76. BECK Tamás: *Megvettük.* = Látó, 2/16. p.
77. BENCE Lajos: *A csend beszél, hallgassanak a szavak!* = Agria, 1/11–12. p.
78. BENEDEK Miklós: *Hullámozott a völgy fellett.* = Tiszatáj, 6/14–+15. p.
79. BERÉNYI Klára: *Apa.* = Mozgó Világ, 5/54. p.
80. BERÉNYI Klára: *Galagonya.* = Mozgó Világ, 5/55. p.
81. BERÉNYI Klára: *Levesbe való.* = Mozgó Világ, 5/54. p.
82. BERETI Gábor: *Aztán.* = Agria, 1/43. p.
83. BERETI Gábor: *Befut a villamos.* = Agria, 1/44. p.
84. BERETI Gábor: *Görögök, Prométheusz.* = Agria, 1/43. p.
85. BERETI Gábor: *Ha jól utánzom.* = Agria, 1/44. p.
86. BÍRÓ József: *Alberto Moravia ... , hogy.* = Napút, 4/128. p.
87. BÍRÓ József: *Louis Armstrong ... , hogy.* = Napút, 4/129. p.
88. BÍRÓ József: *TDM (!) MERT TDM.* = Agria, 1/233. p.
89. BÍRÓ József: *Shozo Shimamoto ... , hogy.* = Napút, 4/128. p.
90. BOBORY Zoltán: *Három négysoros.* = Vár, 2/26. p.
91. BOBORY Zoltán: *Kárpátaljai magyar rapszódia.* = Vár, 2/25–26. p.
92. BODA Edit: *Aki a párkákkal.* = Látó, 4/31. p.
93. BODA Edit: *Cor cordis.* = Látó, 4/29. p.
94. BODA Edit: *Fénycsapda.* = Látó, 4/29. p.
95. BODA Edit: *Jelentés a kertből.* = Látó, 4/29–30. p.
96. BODA Edit: *Képeslapok.* Képeslap Izlandról. Képeslap Pityerből. Képeslap Tasmániából. = Látó, 4/32–33. p.
97. BODA Edit: *Nyári délután.* = Látó, 4/31. p.
98. BODA Edit: *Otthonunk színes.* = Látó, 4/31. p.
99. BODA Edit: *Tájkép futóval.* = Látó, 4/30. p.
100. BODA Edit: *Variációk.* = Látó, 4/32. p.
101. BODNÁR Éva: *Új kezdet?* = Agria, 1/106. p.
102. BOTH Balázs: *Lesz-e alkalom.* = Magyar Napló, 6/9. p.
103. BOTH Balázs: *Nyár emléke.* = Magyar Napló, 6/9. p.
104. BOZÓK Ferenc: *Kagyló.* = Vár, 2/24. p.
105. BOZÓK Ferenc: *Majális.* = Vár, 2/24. p.
106. BOZÓK Ferenc: *Metró, Deák Tér.* = Vár, 2/24–25. p.
107. BOZÓK Ferenc: *Nagymama.* = Vár, 2/24. p.
108. BÖDECS László: *Teregetés, szombat.* = Tiszatáj, 5/4–6. p.
109. BÖDECS László: *A szabadság vége, régmúlt, péntek.* = Tiszatáj, 5/3. p.
110. BÖDÖK Gergely: *Hommage á A. E.* = Magyar Napló, 6/18–19. p.
111. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *A képzelet lüktető szíve.* = Irodalmi Jelen, 6/3. p.
112. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Korog a lét gyomra.* = Irodalmi Jelen, 5/4. p.
113. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Vérvörös szenvedély, égszínkék tudat.* = Irodalmi Jelen, 5/3. p.
114. CZIFRÁK Balázs: *Frissen vasalt ing.* = Vigilia, 6/442. p.
115. CZIFRÁK Balázs: *Járatlan utak.* = Vigilia, 6/442–443. p.
116. CZIFRÁK Balázs: *Szépség.* = Vigilia, 6/441. p.
117. CZIGÁNY György: *Egysoros versek.* Megváltó. Fények napjain túl. Sors. És a hajó megy. Nézni a Napba. Engedjétek hozám. Eltűntbe lépve. Létünk. Hála. = Vigilia, 5/351. p.
118. CZIGÁNY György: *Érem.* = Vigilia, 5/351. p.
119. CSÁKY Anna: *Derengésben.* = Agria, 1/123. p.
120. CSÁKY Anna: *Játszani bívlak.* = Agria, 1/122. p.
121. CSÁKY Anna: *A költő mindenhatósága.* = Agria, 1/122. p.

122. CSÁKY Anna: *Orgonaszerénád.* = Agria, 1/123. p.
123. CSATA Ernő: *Vitám és Kajánnal.* = Napút, 3/66–67. p.
124. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Krisztustövis.* = Agria, 1/222. p.
125. CSATÁNE BARTHA Irénke: *A régi árnyak.* = Agria, 1/222. p.
126. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Virágvasárnap déli derű.* = Agria, 1/223. p.
127. CSEHY Zoltán: *Színek könyve.* (Posztumán jarmaniáda, 1–7). = Tiszatáj, 5/18–21. p.
128. CSEKE J. Szabolcs: *Abban a percben.* (profán himnusz az MRI-ben). = Vár, 2/87. p.
129. CSELÉNYI Béla: *Bankjegyek röpte.* = Látó, 5/5. p.
130. CSELÉNYI Béla: *égtájhoz kötött ars poetica.* = Napút, 4/56. p.
131. CSELÉNYI Béla: *Ha eltévedek.* = Látó, 5/5. p.
132. CSELÉNYI Béla: *Hanyatló Róma.* = Látó, 5/5. p.
133. CSELÉNYI Béla: *Hőgutás álmaim 2017. augusztus 4-én.* = Napút, 4/58–59. p.
134. CSELÉNYI Béla: *Korai időmetszet.* = Látó, 5/7. p.
135. CSELÉNYI Béla: *Nem mindig jön ki.* = Látó, 5/6–7. p.
136. CSELÉNYI Béla: *rendtelenség és rendszer).* = Napút, 4/57–58. p.
137. CSELÉNYI Béla: *talán nem komoly.* = Napút, 4/59. p.
138. CSELÉNYI Béla: *Tandori Dezső emlékest.* = Látó, 5/6. p.
139. CSOMA János, S.: *Fészket rakott a világnak.* = Agria, 1/199. p.
140. CSOMA János, S.: *Hiába tanúsítod.* = Agria, 1/199. p.
141. CSOMA János, S.: *Hogy sós a könny.* = Agria, 1/199. p.
142. CSONKA Arnold: *Kék fecskék messiás.* = Napút, 3/132–133. p.
143. CSONTOS Márta: *Dilemma.* = Helikon, május 25. 4. p.
144. CSONTOS Márta: *Az embergép tragikomédiája.* = Helikon, május 25. 4. p.
145. CSONTOS Márta: *Értékmérés.* = Agria, 1/42. p.
146. CSONTOS Márta: *Furcsa nyár.* = Helikon, május 25. 4. p.
147. CSONTOS Márta: *Kerti elégia.* = Agria, 1/41. p.
148. CSONTOS Márta: *Közelítő tél.* = Agria, 1/42. p.
149. CSONTOS Márta: *A megrajzolt nő.* = Agria, 1/41. p.
150. CSONTOS Márta: *Mit számítász te?* = Helikon, május 25. 4. p.
151. CSONTOS Márta: *REM periódus.* = Helikon, május 25. 4. p.
152. CSORDÁS Kata: *Cím nélkül.* = Tiszatáj, 5/39–40. p.
153. CSORDÁS Kata: *Mellékszereplők.* = Tiszatáj, 5/40. p.
154. CSORDÁS Kata: *Örök apály.* = Tiszatáj, 5/39. p.
155. DANKULY Csaba: *Próbátételek.* A próbaszex. A próbaházasság. A próbabarátság. A próbaverekedés. A próbaélet. A próbahalál. A próbairás. = Látó, 4/42–46. p.
156. DEBRECZENY György: *Félúton.* = Látó, 3/28. p.
157. DEBRECZENY György: *Hallaná a zubogást.* = Látó, 3/28–29. p.
158. DEBRECZENY György: *hozzasson virágföldet.* = Hítel, 5/52. p.
159. DEBRECZENY György: *Igyekvő emberek.* = Látó, 3/30–31. p.
160. DEBRECZENY György: *megigézi majd az oroszlán.* = Agria, 1/188. p.
161. DEBRECZENY György: *mintha nem történt volna semmi.* = Tiszatáj, 5/34–35. p.
162. DEBRECZENY György: *Nem és nem.* = Tiszatáj, 5/35–36. p.
163. DEBRECZENY György: *nem bazudnak.* = Tiszatáj, 5/36. p.
164. DEBRECZENY György: *Nem jelent mást.* = Látó, 3/29–30. p.
165. DEBRECZENY György: *sárga köles.* = Hítel, 5/52. p.
166. DEBRECZENY György: *Szemlélődés és megfigyelés.* = Látó, 3/30. p.
167. DEBRECZENY György: *Szmoking.* = Látó, 3/27–28. p.
168. DEBRECZENY György: *tegyen muskátlit ablakába.* = Hítel, 5/53. p.
169. DEMÉNY Péter: *Bánya.* = Látó, 3/13–14. p.
170. DEMÉNY Péter: *Éj.* = Látó, 3/14. p.
171. DEMÉNY Péter: *Idővonat.* = Látó, 3/12–13. p.
172. DEMETER József: *Kívül dobog-befelé.* = Agria, 1/56–58. p.
173. DEMUS Gábor: *mintha természetes lenne.* = Tiszatáj, 6/36–38. p.
174. DÉNES Anita: *keresztútnál.* = Helikon, május 10. 13. p.
175. DÉNES Anita: *kórház.* = Helikon, május 10. 13. p.
176. DERES Kornélia: *Gyanúsán könnyed.* = Kortárs, 6/14. p.

177. DEZSŐ Márton: *Látási viszonyok*. = Új Forrás, 5/40. p.
178. DEZSŐ Márton: *Útéptők*. = Új Forrás, 5/39. p.
179. DITTRICH Panka: *Álmodik a nyomor*. = Napút, 3/149–150. p.
180. DOBOZI Eszter: *Füred fölött*. = Forrás, 6/3–4. p.
181. DOBOZI Eszter: *Füred fölött*. = Irodalmi Jelen, 6/57. p.
182. DOBOZI Eszter: *Így jövök én is még mindig Hozzád*. = Irodalmi Jelen, 6/56. p.
183. DOBOZI Eszter: *Leskelő, tühegyes pillantás*. = Irodalmi Jelen, 6/55. p.
184. DOBOZI Eszter: *Színről színre*. = Forrás, 6/3. p.
185. DOMBY TINÓDY László: *Gyöngy a kebel*. = Agria, 1/226. p.
186. DOMBY TINÓDY László: *A két hattyú*. = Agria, 1/225. p.
187. DOMBY TINÓDY László: *Vezesd hajóm*. = Agria, 1/226. p.
188. ECSÉDY Orsolya: *Dobszerda*. = Élet és Irodalom, június 21. 14. p.
189. ECSÉDY Orsolya: *Futam*. = Élet és Irodalom, június 21. 14. p.
190. ECSÉDY Orsolya: *Mintba*. = Élet és Irodalom, június 21. 14. p.
191. ÉLŐ Csenge Enikő: *elhajtás*. = Élet és Irodalom, június 28. 14. p.
192. ÉLŐ Csenge Enikő: *fehér marad*. = Élet és Irodalom, június 28. 14. p.
193. ÉLŐ Csenge Enikő: *visszafoglalt testrészek*. = Élet és Irodalom, június 28. 14. p.
194. ERDÉLYI Z. János: *A korszakok poétája*. Ady után szabad(láb)on. = Napút, 3/150. p.
195. ERDEI-SZABÓ István: *Álom/had/viselés VIII*. = Agria, 1/287. p.
196. ERDEI-SZABÓ István: *Anyám levelet ír*. = Agria, 1/287–288. p.
197. ERDEI-SZABÓ István: *Télfoglaló*. = Agria, 1/287. p.
198. ESZENYI Fanni: *Decemberben elégnek a fái*. = Új Forrás, 5/42–43. p.
199. ESZENYI Fanni: *G. letakarja a bárkát*. = Új Forrás, 5/41. p.
200. ESZENYI Fanni: *A tengerisünökről*. = Új Forrás, 5/44. p.
201. ESZTERÓ István: *Bandériumok*. = Helikon, május 25. 16. p.
202. ESZTERÓ István: *Befúj a szél bordák lécein*. = Helikon, május 25. 16. p.
203. ESZTERÓ István: *Fekete lyuk forgószele szélén*. = Látó, 3/38–40. p.
204. ESZTERÓ István: *Hívogató*. = Helikon, május 25. 16. p.
205. ESZTERÓ István: *Egy levélkét én is*. = Helikon, május 25. 16. p.
206. ESZTERÓ István: *A nagy hadronütköztető*. = Látó, 3/37–38. p.
207. ESZTERÓ István: *Pókháló-szonett*. = Helikon, május 25. 16. p.
208. ESZTERÓ István: *Sámáni vízfég*. = Helikon, május 25. 16. p.
209. FAZEKAS István: *[cím nélkül]*. = Helikon, június 25. 13. p.
210. FALCSIK Mari: *ez a macska*. = Vigilia, 5/439. p.
211. FALCSIK Mari: *nyár van*. = Vigilia, 5/438–439. p.
212. FALCSIK Mari: *nyírfák ideje*. = Vigilia, 5/438. p.
213. FARKAS András: *Ez Ő*. = Agria, 1/189. p.
214. FARKAS Arnold Levente: *A pofon előtt*. = Tiszatáj, 5/37–38. p.
215. FAZAKAS Attila: *Alien*. = Látó, 2/49–50. p.
216. FAZEKAS József: *Bizalom*. = Agria, 1/29. p.
217. FAZEKAS József: *A jót keresd*. = Agria, 1/29. p.
218. FAZEKAS József: *Öröklét*. = Agria, 1/29. p.
219. FAZEKAS József: *Szeretem látni*. = Agria, 1/30. p.
220. FAZEKAS József: *Útravalóm*. = Agria, 1/28. p.
221. FAZEKAS József: *Várlak*. = Agria, 1/28. p.
222. FECSKE Csaba: *Agyad mellett*. = Vigilia, 5/368. p.
223. FECSKE Csaba: *Apró*. = Agria, 1/33. p.
224. FECSKE Csaba: *A kereszten*. = Agria, 1/33. p.
225. FECSKE Csaba: *Kulcs*. = Agria, 1/33. p.
226. FECSKE Csaba: *Nézhetem*. = Vigilia, 5/368. p.
227. FECSKE Csaba: *Tapló a fán*. = Vigilia, 5/367. p.
228. FECSKE Csaba: *Telibold*. = Vigilia, 5/367–368. p.
229. FECSKE Csaba: *Tengerpart*. = Agria, 1/33. p.
230. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Veszteség*. = Agria, 1/27. p.
231. FEKETE Vince: *Vargaváros*. Elvtársias. Régivágás. Vulkánlesen. = Tiszatáj, 6/16–20. p.
232. FELLINGER Károly: *Állatkínzás*. = Látó, 3/41–42. p.
233. FELLINGER Károly: *Alsójányok, felsőjányok*. = Agria, 1/67. p.
234. FELLINGER Károly: *Alsónyárasd, felsőnyárasd*. = Agria, 1/71. p.

235. FELLINGER Károly: *Aranyeső*. = Agria, 1/70. p.
236. FELLINGER Károly: *Át a vizeken*. = Látó, 3/41. p.
237. FELLINGER Károly: *Bárdolatlanul*. = Vár, 2/37. p.
238. FELLINGER Károly: *Berkenye*. = Agria, 1/68. p.
239. FELLINGER Károly: *Büntény*. = Vár, 2/37. p.
240. FELLINGER Károly: *A deáki nagyvásáron*. = Agria, 1/69. p.
241. FELLINGER Károly: *Fogantatás*. = Látó, 3/41. p.
242. FELLINGER Károly: *Fölfelé nézünk*. = Látó, 3/42. p.
243. FELLINGER Károly: *Gerleszárnyon*. = Agria, 1/67. p.
244. FELLINGER Károly: *Gólyaszárnyon*. = Agria, 1/69. p.
245. FELLINGER Károly: *Kagyló*. = Látó, 3/42–44. p.
246. FELLINGER Károly: *Kánikula*. = Agria, 1/67. p.
247. FELLINGER Károly: *Karcsák*. = Agria, 1/70. p.
248. FELLINGER Károly: *Királyréven*. = Agria, 1/71. p.
249. FELLINGER Károly: *Kulstartó*. = Látó, 3/44–45. p.
250. FELLINGER Károly: *Lángos*. = Agria, 1/69. p.
251. FELLINGER Károly: *Lovagkor*. = Agria, 1/71. p.
252. FELLINGER Károly: *Lódörgő*. = Agria, 1/67. p.
253. FELLINGER Károly: *Nagyabony*. = Agria, 1/70. p.
254. FELLINGER Károly: *Őrségben*. = Vár, 2/36. p.
255. FELLINGER Károly: *Plágium*. = Látó, 3/45. p.
256. FELLINGER Károly: *Sókszelőcén*. = Agria, 1/71. p.
257. FELLINGER Károly: *Somorja*. = Agria, 1/69. p.
258. FELLINGER Károly: *Tarlóvirág*. = Agria, 1/68. p.
259. FELLINGER Károly: *Vágán*. = Agria, 1/68. p.
260. FELLINGER Károly: *Zubogó*. = Agria, 1/70. p.
261. FENYVESI Félix Lajos: *Ady-oltár*. = Napút, 3/59–64. p.
262. FENYVESI Ottó: *Amerikai graffiti*. = Kortárs, 5/3–7. p.
263. FENYVESI Ottó: *Szellem a fazékból*. = Forrás, 6/21–22. p.
264. FENYVESI Ottó: *Trash talk*. (fúj a szél vagy harangoznak). = Forrás, 6/20–21. p.
265. FERENCZ Imre: *Búcsúlevél*. = Székelyföld, 5/9–13. p.
266. FERENCZ Imre: *Győzi cérnával*. = Látó, 3/54–55. p.
267. FERENCZ Imre: *Haj*. = Látó, 3/57–59. p.
268. FERENCZ Imre: *Penelopé*. = Látó, 3/55–56. p.
269. FERENCZ Imre: *Rongy*. = Látó, 3/56–57. p.
270. FERENTZ Anna-Kata: *Cukorfelbő*. = Élet és Irodalom, június 7. 14. p.
271. FERENTZ Anna-Kata: *Függő*. = Élet és Irodalom, június 7. 14. p.
272. FERENTZ Anna-Kata: *Zőrej*. = Élet és Irodalom, június 7. 14. p.
273. FILIP Tamás: *Fekete origó*. = Helikon, június 10. 7. p.
274. FILIP Tamás: *Jólfeleltél*. = Helikon, június 10. 7. p.
275. FILIP Tamás: *Kék*. = Irodalmi Jelen, 6/41. p.
276. FILIP Tamás: *Kék korszak*. = Irodalmi Jelen, 6/40. p.
277. FILIP Tamás: *Kései sarj*. = Helikon, június 10. 7. p.
278. FILIP Tamás: *Megfűsült káosz*. = Helikon, június 10. 7. p.
279. FILIP Tamás: *Mormoljuk együtt*. = Magyar Napló, 6/21. p.
280. FILIP Tamás: *Vándorló, visszaér*. = Magyar Napló, 6/21. p.
281. FILIP Tamás: *A zebraán át*. = Irodalmi Jelen, 6/41. p.
282. FODOR Ákos: *2 alkat*. = Alföld, 5/34. p.
283. FODOR Ákos: *Ecce homo*. = Alföld, 5/34. p.
284. FODOR Ákos: *Élmény*. = Alföld, 5/33. p.
285. FODOR Ákos: *Fejlődésregény*. = Alföld, 5/35. p.
286. FODOR Ákos: *(F)eldolgozás*. = Alföld, 5/35. p.
287. FODOR Ákos: *Glo-báli tudósítás*. = Alföld, 5/34. p.
288. FODOR Ákos: *Egy hasznos tanács*. = Alföld, 5/35. p.
289. FODOR Ákos: *Kibúvó (?)*. = Alföld, 5/33. p.
290. FODOR Ákos: *A kudarc*. = Alföld, 5/34. p.
291. FODOR Ákos: *Matematika*. = Alföld, 5/34. p.
292. FODOR Ákos: *Megértés*. = Alföld, 5/34. p.
293. FODOR Ákos: *Minőségi intelem*. = Alföld, 5/35. p.
294. FODOR Ákos: *A tudás*. = Alföld, 5/34. p.

295. FODOR Ákos: *Vallomás a közönyről.* = Alfold, 5/35. p.
296. GÁL Ferenc: *Ház körüli munkák.* = Tiszatáj, 6/39–40. p.
297. GÁL Hunor: *Negyednap.* = Helikon, június 25. 4. p.
298. GÁSPÁR Aladár: *Csend.* = Agria, 1/200. p.
299. GÁSPÁR Aladár: *a hold ma éjjel...* = Agria, 1/201. p.
300. GÁSPÁR Aladár: *A kert.* = Vár, 2/50–51. p.
301. GÁSPÁR Aladár: *Krízis.* = Vár, 2/51–52. p.
302. GÉCZI János: *Az obeliszkünk.* = Vigilia, 6/429–430. p.
303. GÉCZI János: *Résfény.* = Magyar Napló, 5/17. p.
304. G[ÉHER] J. István László: *Hiányzó rekviem.* = Jelenkor, 5/507. p.
305. G[ÉHER] J. István László: *Higany.* = Jelenkor, 5/508. p.
306. GERGELY Ágnes: *Dedikáció.* = Mozgó Világ, 6/38. p.
307. GERGELY Ágnes: *Egy régi templom.* = Mozgó Világ, 6/39. p.
308. GONDOS Mária Magdolna: *Ugye, felvesztek engem is magnószalagra?* = Helikon, június 25. 4. p.
309. GÓSI Vali: *Jajongó terhem.* = Agria, 1/96. p.
310. GÓSI Vali: *Jégbe zárt.* = Agria, 1/96. p.
311. GÓSI Vali: *Különös, őszi este* = Agria, 1/96. p.
312. GULYÁS Imre: *Chorjambusok.* = Agria, 1/97. p.
313. GULYÁS Imre: *Sorolnám, mint gyermek.* = Agria, 1/97. p.
314. GULYÁS Katalin: *Ady Endréhez.* = Napút, 3/133. p.
315. GYÓRFFI Réka: *Faóriás.* = Agria, 1/148. p.
316. GYÓRFFI Réka: *Hajnal előtt.* = Agria, 1/148. p.
317. GYÓRFFI Réka: *Télvonat.* = Agria, 1/148. p.
318. GYÖRGY Alida: *Kifulladás.* = Helikon, június 25. 4. p.
319. Győri László: *Apokalipszis.* = Parnasszus, 1/102. p.
320. Győri László: *Az ártatlanok.* = Parnasszus, 1/8. p.
321. Győri László: *Bankfiók.* = Napút, 4/53. p.
322. Győri László: *Beszéd a világ költőihöz.* = Parnasszus, 1/32–33. p.
323. Győri László: *A bűn.* = Parnasszus, 1/101. p.
324. Győri László: *Eljön a csordás.* = Napút, 4/55. p.
325. Győri László: *Elmegyek meghalni.* = Élet és Irodalom, június 21. 17. p.
326. Győri László: *A gyűjtögető.* = Parnasszus, 1/64. p.
327. Győri László: *Keresztlevél.* = Parnasszus, 1/103. p.
328. Győri László: *Májusi fagy.* = Parnasszus, 1/5. p.
329. Győri László: *Malom.* = Parnasszus, 1/65. p.
330. Győri László: *Az olló poklai.* = Napút, 4/55. p.
331. Győri László: *Ólomsúlyok.* = Élet és Irodalom, június 21. 17. p.
332. Győri László: *Parkoló.* = Parnasszus, 1/7. p.
333. Győri László: *Rojtos fémkebel.* = Parnasszus, 1/6. p.
334. Győri László: *A végső naplemente.* = Parnasszus, 1/63. p.
335. Győri László: *A világ fényei.* = Napút, 4/54. p.
336. HABOS László: *Ma én őrizem a szemed.* = Napút, 3/151. p.
337. HALMAI Tamás: *Ballaszt.* = Látó, 5/22. p.
338. HALMAI Tamás: *Boltozat.* = Látó, 5/22. p.
339. HALMAI Tamás: *Csitt.* = Látó, 5/23. p.
340. HALMAI Tamás: *Előfeledések (I–V).* Ködből. Újszülött. Víztestű. Zérus. Levegő. = Vigilia, 5/361–362. p.
341. HALMAI Tamás: *Kezdetek.* = Látó, 5/23. p.
342. HALMAI Tamás: *Napló.* = Látó, 5/22. p.
343. HANDÓ Péter: *Főladás.* = Forrás, 5/17. p.
344. HANDÓ Péter: *Gyermekekpercek.* = Forrás, 5/20. p.
345. HANDÓ Péter: *Kiegyenlítés.* = Forrás, 5/19. p.
346. HANDÓ Péter: *Pirkadat felé.* = Forrás, 5/17–18. p.
347. HANDÓ Péter: *Sodrásban.* = Forrás, 5/19. p.
348. HEGEDŰS Benjámin Jutas: *Összevetés.* = Helikon, június 25. 10. p.
349. HEGEDŰS Benjámin Jutas: *Inga.* = Helikon, június 25. 10. p.
350. HEGEDŰS Benjámin Jutas: *Összevetés.* = Helikon, június 25. 10. p.
351. HEVESI Judit: *Futnak a lovak.* = Irodalmi Jelen, 6/34. p.
352. HOLLÓ József: *Önzön, esendőn, emberin.* = Agria, 1/139–140. p.
353. HOLLÓSY-TÓTH Klára: *„Az ős Kaján” újra.* = Napút, 3/152–153. p.
354. HORVÁTH Benji: *2 Dániel.* = Helikon, május 25. 1. p.
355. HORVÁTH Benji: *Apokalipszis yolo.* = Látó, 2/60–61. p.
356. HORVÁTH Benji: *Nárcisznak pánikrobama van.* = Látó, 2/59–60. p.

357. HORVÁTH Benji: *Souled out.* = Helikon, június 25. 23. p.
358. HORVÁTH Gábor István: *Látni akarlak Téged.* = Napút, 3/134. p.
359. HORVÁTH István Péter: *Légtor-nász az avaron.* = Napút, 3/154. p.
360. IANCU Laura: *A rónán.* = Magyar Napló, 5/10. p.
361. IANCU Laura: *Szerelmem Kharón idején.* = Magyar Napló, 5/10. p.
362. ILLÉS Renáta: *C. & G.* = Várad, 5/5. p.
363. ILLÉS Renáta: *e.b.h.H.b.* = Várad, 5/5. p.
364. ILYÉS Krisztina: *Éjjeli lámpa, elmúlt egy-éves.* = Irodalmi Jelen, 5/31. p.
365. ILYÉS Krisztina: *Két papírszallag.* = Irodalmi Jelen, 5/32. p.
366. ILYÉS Krisztina: *Lista.* = Székelyföld, 5/21. p.
367. ILYÉS Krisztina: *Madárfelelem.* = Székelyföld, 5/21–22. p.
368. ILYÉS Krisztina: *Maradék.* = Székelyföld, 5/22. p.
369. Izsó Zita: *Altató.* = Életünk, 5–6/30. p.
370. Izsó Zita: *Az első ember.* = Új Forrás, 5/45. p.
371. Izsó Zita: *A földet érés nehézségei.* = Életünk, 5–6/31. p.
372. Izsó Zita: *Kitermelés.* = Életünk, 5–6/32. p.
373. Izsó Zita: *A látogató.* = Életünk, 5–6/31. p.
374. Izsó Zita: *Memória.* = Életünk, 5–6/32. p.
375. Izsó Zita: *Merülés.* = Új Forrás, 5/46. p.
376. Izsó Zita: *Sóasszony.* = Új Forrás, 5/47. p.
377. Izsó Zita: *Az utolsó.* = Életünk, 5–6/30. p.
378. JANÁKY Marianna: *visszaút.* = Tiszatáj, 6/12–13. p.
379. JÁSZ Attila: *[Ámulat haikuszerűség. Alkonyat itthon].* = Látó, 4/17. p.
380. JÁSZ Attila: *[Eszben repülni. Félálomban kezdeni újra].* = Látó, 4/16. p.
381. JÁSZ Attila: *[Halványul bennem. Erdélyből bazaarve].* = Látó, 4/17. p.
382. JÁSZ Attila: *[Nem szakítani el. Bányató-meditáció].* = Látó, 4/16–17. p.
383. JÉNEI Gyula: *Alom a vonaton.* = Forrás, 6/5–6. p.
384. JÓNA Dávid: *csak állok a parton.* = Kortárs, 5/18. p.
385. JÓNÁS Dorina: *Vártalak.* = Napút, 3/154–155. p.
386. JÓNÁS Tamás: *Szodoma szülei.* = Élet és Irodalom, május 17. 14. p.
387. JÓNÁS Tamás: *Születésnapomra.* = Élet és Irodalom, május 17. 14. p.
388. JÓNÁS Tamás: *Vállalat.* = Élet és Irodalom, május 17. 14. p.
389. JUHÁSZ Anikó: *Kérdőjelek a parkban.* = Vigilia, 6/440–441. p.
390. JUHÁSZ Róbert: *Evolúció.* = Székelyföld, 5/14. p.
391. JUHÁSZ Róbert: *Födém alatt.* = Székelyföld, 5/16. p.
392. JUHÁSZ Róbert: *Hangtalan.* = Székelyföld, 5/17. p.
393. JUHÁSZ Róbert: *Irdalás.* = Székelyföld, 5/14–15. p.
394. JUHÁSZ Róbert: *Retúrjegy.* = Székelyföld, 5/15–16. p.
395. KABAI Lóránt: *42.* = Várad, 5/4. p.
396. KABAI Lóránt: *Mi tűnik.* = Látó, 3/74. p.
397. KABAI Lóránt: *Milyen évszak.* = Látó, 3/74. p.
398. KABAI Lóránt: *nagyvárak, más.* = Várad, 5/4. p.
399. KÁLI Ágnes: *Tegnapelőtt.* = Helikon, június 25. 4. p.
400. KÁLIZ SAJTOS József: *Bennünk rezdül a világ.* = Agria, 1/86. p.
401. KÁLIZ SAJTOS József: *Optikai csalódás.* = Agria, 1/86. p.
402. KÁLIZ SAJTOS József: *Téltutói mészázás.* = Agria, 1/86. p.
403. KALMÁR András Márton: *Egy nyárej márgójára.* = Forrás, 6/33. p.
404. KALMÁR András Márton: *Szeged homálya.* = Forrás, 6/32. p.
405. KALMÁR András Márton: *Szorongó.* = Forrás, 6/33. p.
406. KALMÁR András Márton: *Verstelen.* = Forrás, 6/32. p.
407. KEMENES Henriette: *Temetnek.* = Helikon, június 25. 5. p.
408. KERÉK Imre: *Balassi Balint.* = Agria, 1/121. p.
409. KERÉK Imre: *Mindenek szerelmére.* = Agria, 1/120. p.
410. KERESZTESI József: *A beglerbég ma éjjel rosszul alszik.* = Élet és Irodalom, május 10. 14. p.
411. KERESZTESI József: *Egy vezér öregkora.* = Élet és Irodalom, május 10. 14. p.
412. KESZTHELYI György: *Genesis.* = Látó, 3/60–61. p.
413. KESZTHELYI György: *Velöntájnás – vissza-játszás.* = Látó, 3/61–62. p.
414. KIRÁLY Farkas: *Út a tengerszemekhez.* = Magyar Napló, 5/49–51. p.
415. KISS Benedek: *Akár az asszonyok.* = Forrás, 5/12. p.

416. KISS Benedek: *Fokról-fokra elsötétül.* = Forrás, 5/11. p.
417. KISS Benedek: *A kalocsai öregdiákoknak.* = Forrás, 5/10–11. p.
418. KISS Judit Ágnes: *Első látásra szerelem.* = Mozgó Világ, 5/59. p.
419. KISS Judit Ágnes: *Kidob.* = Mozgó Világ, 5/58. p.
420. KISS Judit Ágnes: *Mikor elkezdtél nem tudni szeretni.* = Mozgó Világ, 5/60. p.
421. KISS Judit Ágnes: *Terminustúllépés.* = Élet és Irodalom, május 24. 14. p.
422. KISS Judit Ágnes: *A vén fegyverkovácsné intelmé.* = Mozgó Világ, 5/61. p.
423. KISS OTTÓ: *A bátyám öccse.* (Vonat). = Alföld, 5/27–29. p.
424. KONCZEK József: *Férfibeszed.* = Napút, 3/98. p.
425. KONCZEK József: *Szerelmes játékaim.* = Agria, 1/14. p.
426. KOPRIVA Nikolett: *Elvezettem rólad egy tengert.* = Irodalmi Jelen, 6/31. p.
427. KOPRIVA Nikolett: *A fény.* = Irodalmi Jelen, 6/30. p.
428. KOPRIVA Nikolett: *A földrengések bennünk.* = Irodalmi Jelen, 6/29. p.
429. KOPRIVA Nikolett: *A harmat időnként.* = Irodalmi Jelen, 6/28–29. p.
430. KORMÁNYOS ÁKOS: *Barátok.* = Élet és Irodalom, május 10. 17. p.
431. KORMÁNYOS ÁKOS: *Könyvjelző.* = Élet és Irodalom, május 10. 17. p.
432. KORMÁNYOS ÁKOS: *Opuszszám nincs.* = Élet és Irodalom, május 10. 17. p.
433. KORMÁNYOS ÁKOS: *Tebervonat.* = Élet és Irodalom, május 10. 17. p.
434. KORPA Tamás: *Input.* = Alföld, 5/6–7. p.
435. KORPA Tamás: *Output.* = Alföld, 5/7–8. p.
436. KOSZTOLÁNYI Dezső: *Anyá.* = Látó, 5/109. p.
437. KOSZTOLÁNYI Dezső: *Színész nő.* = Látó, 5/1. p.
438. KOVÁCS EDWARD: *Arcképül.* = Alföld, 6/8. p.
439. KOVÁCS EDWARD: *Bolygat.* = Alföld, 6/8. p.
440. KOVÁCS EDWARD: *A táj emlékezete.* = Alföld, 6/7–8. p.
441. KOVÁCS ÚJSZÁSZY Péter: *Tarjúga.* = Helikon, június 25. 5. p.
442. KRUSOVSKY DÉNES: *Észrevételek (1/3).* = Alföld, 6/5–6. p.
443. KRUSOVSKY DÉNES: *Észrevételek (2/3).* = Alföld, 6/6. p.
444. KRUSOVSKY DÉNES: *Észrevételek (3/3).* = Alföld, 6/7. p.
445. KUKORELLY Endre: *Ami.* = Élet és Irodalom, június 14. 14. p.
446. KUKORELLY Endre: *Én múlt földi örömhözben éltem.* = Élet és Irodalom, június 14. 14. p.
447. KULCSÁR Edmond: *Canvas.* = Székelyföld, 5/18. p.
448. KULCSÁR Edmond: *Traces.* = Székelyföld, 5/19–20. p.
449. KULCSÁR Edmond: *Vintage.* = Székelyföld, 5/18–19. p.
450. KUN ÁGNES LAURA: *Babona.* = Látó, 2/45. p.
451. KUN ÁGNES LAURA: *Irs.* = Látó, 2/44. p.
452. KUN ÁGNES LAURA: *Lobotómia.* = Látó, 2/44. p.
453. KÜRTI László: *zamioculcas.* = Jelenkor, 5/535–536. p.
454. LAJTOS Nóra: *Hommage Ady Endrének.* = Napút, 3/135–136. p.
455. LAJTOS Nóra: *Az Óceán partján.* = Napút, 3/155–156. p.
456. LAJTOS Nóra: *ütések.* = Napút, 4/126. p.
457. LAJTOS Nóra: *Versméses Térey Jánosért.* = Napút, 4/154. p.
458. LANCZKOR GÁBOR: *Sarjerdő.* = Alföld, 6/19–23. p.
459. LÁSZLÓ NOÉMI: *Egy kör.* = Magyar Napló, 6/47–48. p.
460. LÁZÁR BENCE ANDRÁS: *Álomfajta.* = Vigilia, 5/360. p.
461. LÁZÁR BENCE ANDRÁS: *Angelus Domini.* = Vigilia, 5/359. p.
462. LÁZÁR BENCE ANDRÁS: *Imával kezdődik.* = Vigilia, 5/360–361. p.
463. LÁZÁR JÚLIA: *Harmincnégy év.* = Jelenkor, 5/527–532. p.
464. LENGYEL FERENC: *Hittem a törpék álmaiban.* = Napút, 3/156. p.
465. LIPCSEI MÁRTA: *Fehér madarak.* = Agria, 1/163. p.
466. LIPCSEI MÁRTA: *Felfedezések gondolatai.* = Agria, 1/162. p.
467. LIPCSEI MÁRTA: *Mozdulatlanság.* = Agria, 1/164. p.
468. LIPCSEI MÁRTA: *Pillanatfelvétel.* = Agria, 1/161. p.
469. LIPCSEI MÁRTA: *A szeretet szenvedése.* = Agria, 1/163. p.
470. LŐRINCZ P. GABRIELLA: *Asszonyélet.* = Irodalmi Jelen, 5/45–46. p.
471. LŐRINCZ P. GABRIELLA: *Érik épp.* = Irodalmi Jelen, 5/46. p.
472. LŐRINCZ P. GABRIELLA: *Olajág.* = Irodalmi Jelen, 5/47. p.
473. LŐRINCZ P. GABRIELLA: *Variációk napfogatkozásra.* = Irodalmi Jelen, 5/44–45. p.

474. LÖVÉTEI Lázár László: *Lali*. Tanulmányfej a Feketemunkából. = Alföld, 6/24–26. p.
475. LUZSICZA István: *Fázisok*. = Hítel, 5/100. p.
476. LUZSICZA István: *Levitézlett miniszter cikke alá*. = Hítel, 5/100. p.
477. LUZSICZA István: *Progresszió*. = Hítel, 5/101. p.
478. LUZSICZA István: *Találkozás*. = Hítel, 5/99–100. p.
479. M. LAURENS: *Pesten járt az ősz*. (Hová lett kelet büszke Párizs?) = Napút, 3/157. p.
480. MAKAI Máté: *Airbnb*. = Alföld, 5/30. p.
481. MAKAI Máté: *Babonák*. = Alföld, 5/30–31. p.
482. MAKAI Péter: *Átváltozás*. = Vigilia, 6/430. p.
483. MAKAI Péter: *Pillanatnyi csend*. = Vigilia, 6/430–431. p.
484. MAKLÁRI Judit: *Légzés-transzformáció*. = Tiszatáj, 6/41. p.
485. MAKLÁRI Judit: *Meleagrina margaritifera*. = Tiszatáj, 6/41. p.
486. MARKÓ Béla: *Maradék*. = Székelyföld, 5/5–6. p.
487. MARKÓ Béla: *Nincs folytonosság*. = Látó, 4/72–73. p.
488. MARKÓ Béla: *Olvadás*. = Székelyföld, 5/7–8. p.
489. MARKÓ Béla: *Örökkévaló*. = Vigilia, 5/366–367. p.
490. MARKÓ Béla: *Prognózis*. = Látó, 4/72. p.
491. MARKÓ Béla: *Téli napnyugta*. = Székelyföld, 5/6–7. p.
492. MARNO János: *Frontok*. = Alföld, 6/4–5. p.
493. MARNO János: *Képzetek a régiekhez képest*. = Alföld, 6/3. p.
494. MARSÓ Paula: *Futósáv*. = Élet és Irodalom, május 24. 17. p.
495. MARSÓ Paula: *Függöny és etcetera*. = Élet és Irodalom, május 24. 17. p.
496. MARSÓ Paula: *Partvonal*. = Élet és Irodalom, május 24. 17. p.
497. MARSÓ Paula: *Port Miu*. = Élet és Irodalom, május 24. 17. p.
498. MERCSEK Tímea: *Órizem*. = Napút, 3/158. p.
499. MÉSZÁROS István: *Ady Endre passiója*. = Napút, 3/136. p.
500. MEZEI Gábor: *[légüres_reggel]*. = Jelenkor, 5/536. p.
501. MEZEI Gábor: *[pontatlan_alkonyat]*. = Jelenkor, 5/537. p.
502. MIHÁLY Csilla, B.: *Ady Endrének*. = Napút, 3/126. p.
503. MIHÁLY Csilla, B.: *A nagy posványon át*. = Napút, 3/149. p.
504. MIHÁLY MOLNÁR László: *Karácsony hajnalán*. = Agria, 1/138. p.
505. MIHÁLY MOLNÁR László: *A Mindenségből az Örökkévalóba*. = Agria, 1/138. p.
506. MIHÁLY MOLNÁR László: *Napforduló*. = Agria, 1/138. p.
507. MIHÁLY MOLNÁR László: *Sötétség és megvilágosodás*. = Agria, 1/136–137. p.
508. MIHÁLYDEÁK Anika: *belégzés*. = Irodalmi Jelen, 6/123. p.
509. MIHÁLYDEÁK Anika: *eső*. = Irodalmi Jelen, 6/124. p.
510. MIHÁLYDEÁK Anika: *selyem*. = Irodalmi Jelen, 6/124. p.
511. MIHÁLYDEÁK Anika: *szébb a naplemente a bázak falán*. = Irodalmi Jelen, 6/122. p.
512. MIKOLA Emese: *Engesztelő*. = Látó, 5/47. p.
513. MIKOLA Emese: *Reply hazalátogatására*. = Látó, 5/47–48. p.
514. MILLEI Lajos: *Testközelen*. (Ady Endre sírjánál). = Napút, 3/127. p.
515. MÓCZÁR Csaba: *„Az én magyarságom”*. = Napút, 3/158. p.
516. MOGYORÓSI László: *Hattyúk tava*. = Kortárs, 6/15–16. p.
517. MOGYORÓSI László: *Más istenek*. = Hítel, 5/70. p.
518. MOGYORÓSI László: *Requiem*. = Hítel, 5/71–72. p.
519. MOGYORÓSI László: *Team building*. = Hítel, 5/69. p.
520. MOHAI Szilvia: *Harc egy kis úrral*. = Napút, 3/159. p.
521. MOLNÁR Adél: *Mű-émlék*. = Napút, 3/137. p.
522. MOLNÁR József: *Feloldozás*. = Agria, 1/202. p.
523. MOLNÁR József: *Út a jéghegyek felé*. = Agria, 1/202. p.
524. MOLNÁR Krisztina Rita: *Lenkönyv*. Az első szalag. Második szalag. = Élet és Irodalom, május 3. 14. p.
525. MOLNÁR Zsolt: *Az ébredés üdvössége*. = Látó, 5/39–40. p.
526. MOLNÁR Zsolt: *Fekszel*. = Várad, 5/8. p.
527. MOLNÁR Zsolt: *A kijózanodás bajnala*. = Várad, 5/7. p.
528. MOLNÁR Zsolt: *Nincs*. = Várad, 5/8–9. p.
529. MOLNÁR Zsolt: *Várad folytatódik*. = Várad, 5/6–7. p.
530. MONOSTORI András: *Ady emlékére*. = Napút, 3/137. p.

531. MUKLI Ágnes: *Elhítem a szívfemmel.* = Napút, 3/146. p.
532. NAGY Attila: *Ars brevis, vita idem.* = Látó, 4/64. p.
533. NAGY Attila: *Ha sajogni kezd.* = Látó, 4/65. p.
534. NAGY Attila: *Orbán Ottóra gondolok.* = Látó, 4/64–65. p.
535. NAGY Gábor: *VII. szimfónia.* = Hítel, 6/29–30. p.
536. NAGY Gábor: *Húsvét.* = Hítel, 6/31. p.
537. NAGY Gábor: *Macskafü.* = Hítel, 6/31. p.
538. NAGY Gábor: *Találkozás, évek múltán.* = Hítel, 6/28. p.
539. NAGY Gáspár: *Anyámnak.* = Magyar Napló, 5/4. p.
540. NAGY Gáspár: *Patmoszi trombiták.* = Magyar Napló, 5/3–4. p.
541. NAGY Márta Júlia: *Csipkerózsika levele az árnyékokhoz esős időben.* = Élet és Irodalom, június 28. p.
542. NAGY Zsuka: *érintés.* = Irodalmi Jelen, 5/18. p.
543. NAGY Zsuka: *késő esti jegyzet.* = Irodalmi Jelen, 5/19. p.
544. NAGY Zsuka: *koktélparadicsom.* = Irodalmi Jelen, 5/19–20. p.
545. NAGY Zsuka: *komplementer dal.* = Irodalmi Jelen, 5/20. p.
546. NAGY Zsuka: *mindennapi jegyzet.* = Irodalmi Jelen, 5/19. p.
547. NAGY Zsuka: *olvad.* = Magyar Napló, 5/23. p.
548. NÉMETH András: *Veres Pálné utcai házban.* = Napút, 3/214–215. p.
549. NÉMETH Erzsébet: *Ady-reveláció.* = Napút, 3/138. p.
550. NÉMETH István Péter: *Valaki álma.* = Napút, 3/160. p.
551. NYERGES Gábor Ádám: *ártatlan.* = Jelenkor, 5/533. p.
552. NYERGES Gábor Ádám: *elképzelhető.* = Jelenkor, 5/534. p.
553. NYIRÁN Ferenc: *Flamingó.* = Alföld, 6/17–18. p.
554. NYIRÁN Ferenc: *Kreol búcsú.* = Alföld, 6/18. p.
555. NYIRÁN Ferenc: *Parton innen.* = Alföld, 6/18. p.
556. NYIRÁN Ferenc: *Szinte szégyelled.* = Alföld, 6/17. p.
557. OLÁH András: *[Góg és Magóg fia].* = Napút, 3/161. p.
558. OLÁH András: *[A halálnak nincs nyoma].* = Székelyföld, 6/39–40. p.
559. OLÁH András: *kevés.* = Magyar Napló, 6/36. p.
560. OLÁH András: *A kitagadott.* = Látó, 3/65–66. p.
561. OLÁH András: *költőzéseink.* = Magyar Napló, 6/36. p.
562. OLÁH András: *süket falak tömlőcében.* = Napút, 3/139. p.
563. OLÁH András: *Takarásban.* = Látó, 3/65. p.
564. OLÁH András: *Ugysem lehet.* = Székelyföld, 6/39. p.
565. OLÁH András: *Utazás.* = Látó, 3/63–65. p.
566. OLASZ Valéria: *Életem egén.* = Agria, 1/45. p.
567. OLASZ Valéria: *Féltés.* = Agria, 1/46. p.
568. OLASZ Valéria: *Rözsze-szonett.* = Agria, 1/46. p.
569. OLASZ Valéria: *Tavaszi-Estí Vers.* = Vár, 2/37–38. p.
570. OLASZ Valéria: *Úr szemében a gyöngy.* = Agria, 1/46. p.
571. OLASZ Valéria: *Az utolsó előtti percig.* = Agria, 1/45. p.
572. OLASZ Valéria: *Az utolsó előtti percig.* = Vár, 2/38. p.
573. OZSVÁTH Zsuzsa: *Feketemesé.* = Látó, 2/71. p.
574. OZSVÁTH Zsuzsa: *Főzőcske.* = Látó, 2/71–72. p.
575. OZSVÁTH Zsuzsa: *Az idők rövid története.* = Jelenkor, 5/538. p.
576. OZSVÁTH Zsuzsa: *Közel.* = Jelenkor, 5/538–539. p.
577. OZSVÁTH Zsuzsa: *Május egy.* = Helikon, június 25. 6. p.
578. OZSVÁTH Zsuzsa: *A második személy.* = Látó, 2/73. p.
579. OZSVÁTH Zsuzsa: *Sárga.* = Látó, 2/72. p.
580. OZSVÁTH Zsuzsa: *Új Testamentum.* = Jelenkor, 5/539. p.
581. OZSVÁTH Zsuzsa: *Utazóknak kijelölt hely #2.* = Jelenkor, 5/539. p.
582. ÖTVÖS NÉMETH Edit: *Ady.* = Napút, 3/129. p.
583. PÁLFI Ágnes: *Ady-variációk.* = Napút, 3/65. p.
584. PATAKI István: *bevetés előtt a mindennapi betévojjért.* = Agria, 1/154. p.
585. PATAKI István: *intelem egy csipőnadragós bölgynek.* = Agria, 1/155. p.
586. PATAKI István: *játszunk.* = Agria, 1/155. p.
587. PATAKI István: *egy óvatos bölgynek.* = Agria, 1/155. p.
588. PATAKI István: *poetica practica.* = Agria, 1/156. p.

589. PATAKI István: *A selyembárány szabadelására*. = Agria, 1/154. p.
590. PATAKI István: *sic non transit gloria*. = Agria, 1/156. p.
591. PEER Krisztián: *Életkor és társai*. = Tiszatáj, 5/31–33. p.
592. PENCs Attila: *Küldöndoboz*. = Új Forrás, 6/73. p.
593. PÉTER Barna József: *Három holló*. = Napút, 3/128. p.
594. PETŐCZ András: *A magasban*. = Alföld, 5/5–6. p.
595. PETŐCZ András: *Töredékes krónika – viszszaemlékezőleg*. = Alföld, 5/3–5. p.
596. PETŐCZ András: *Utolsó kép – Tandori*. = Forrás, 5/3. p.
597. PETŐCZ András: *Valami sziklatetűn*. = Alföld, 5/3. p.
598. PETZ György: *Énféber zászolom*. = Napút, 3/140. p.
599. PINTÉR Gergő: *Száz éve új*. = Napút, 3/141. p.
600. PODÁNYI Dorka: *Életben hagyott fereg*. = Napút, 3/145. p.
601. PODÁNYI Dorka: *Megöltem egy pillangót (Ady Endre)*. = Napút, 3/145. p.
602. POLLÁGH Péter: *Hannah McKay*. = Élet és Irodalom, június 7. 17. p.
603. PÖDÖR György: *Emlékmetszet*. = Agria, 1/165. p.
604. PÖDÖR György: *Kvantum*. = Agria, 1/165. p.
605. PÖDÖR György: *Porcelánszonett*. = Agria, 1/165. p.
606. PUROSZ Leonidasz: *Új projekt*. = Látó, 5/30. p.
607. RADNAI István: *Esélyek gombolyaga*. = Agria, 1/166. p.
608. RADNAI István: *Kedvenc csésze*. = Agria, 1/166. p.
609. RADNAI István: *Kuporognak a másvilágon*. = Napút, 3/162. p.
610. RÉFI János: *Krisztus-kereszt az erdőben*. = Napút, 3/141. p.
611. REGŐS Máttyás: *A fiúk otthon maradnak*. = Hitel, 5/112. p.
612. REGŐS Máttyás: *Házi démonokról*. = Hitel, 5/111. p.
613. REGŐS Máttyás: *Patyik Fedon szeme*. = Új Forrás, 5/48–49. p.
614. REGŐS Máttyás: *A vigasztaló Fedon*. = Új Forrás, 5/50. p.
615. RÓZSA Iván: *Félni már nem tudok*. = Napút, 4/155. p.
616. RÓZSA Iván: *Félni már nem tudok*. = Napút, 3/162–163. p.
617. RÖHRIG Géza: *mezítlét*. = Jelenkor, 5/505. p.
618. SAITOS Lajos: *Bálnakövek*. = Agria, 1/232. p.
619. SAITOS Lajos: *Számozott versek (1)*. = Agria, 1/232. p.
620. SAITOS Lajos: *Számozott versek (2)*. = Agria, 1/232. p.
621. SAITOS Lajos: *Vasakarat*. = Agria, 1/232. p.
622. SAJGÓ Szabolcs: *egyenként*. = Agria, 1/22. p.
623. SAJGÓ Szabolcs: *eljegyzés*. = Agria, 1/22. p.
624. SAJGÓ Szabolcs: *látta végig*. = Agria, 1/23. p.
625. SAJGÓ Szabolcs: *lobogások*. = Agria, 1/22. p.
626. SAJGÓ Szabolcs: *te írod*. = Agria, 1/23. p.
627. SAJÓ László: *Ady vonata, Párizsból hazafelé, megáll a nyílt pályán*. = Napút, 3/142. p.
628. SAJÓ László: *Vonat-út az éjszakában*. = Napút, 3/163–164. p.
629. SÁNTA Mirjám: *45.94°N 24.96°E*. = Helikon, június 25. 5–6. p.
630. SÁRÁNDI József: *Napok*. = Napút, 4/60. p.
631. SÁRÁNDI József: *Virágok*. = Napút, 4/61–62. p.
632. SÁRKÁNY Timea: *Az ötödik nő*. = Helikon, június 25. 6. p.
633. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *30 év*. = Agria, 1/16. p.
634. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Csendes imádság*. = Agria, 1/15. p.
635. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A kárpit*. = Agria, 1/15. p.
636. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A messzeség*. = Agria, 1/17. p.
637. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Múlhatatlannul*. = Agria, 1/18. p.
638. SERFŐZŐ Simon: *Erővel, szívvel*. = Agria, 1/19. p.
639. SERFŐZŐ Simon: *Késő ősz*. = Agria, 1/19. p.
640. SERFŐZŐ Simon: *Legénykedik*. = Agria, 1/19. p.
641. SERFŐZŐ Simon: *Magukhoz fogadtak*. = Agria, 1/19. p.
642. SIMEK Valéria: *Visszarendeledés*. = Vár, 2/53. p.
643. SIMON Adri: *Proletár férfi verse*. = Napút, 3/148. p.
644. SIMON Bettina: *Vékony jég*. = Alföld, 5/17. p.
645. SIMON László, L: *Wathay vicekapitány a fehérváriakhoz és a jó Istenhez*. = Vár, 2/121–122. p.
646. SIMONYI József: *Akkor is*. = Székelyföld, 5/46. p.

647. SIMONFY József: *Csak az.* = Helikon, május 10. 15. p.
648. SIMONFY József: *Csobbanás.* = Helikon, május 10. 15. p.
649. SIMONFY József: *Az ébrenléttől.* = Székelyföld, 5/47–48. p.
650. SIMONFY József: *Egy szót sem.* = Székelyföld, 5/48. p.
651. SIMONFY József: *Egyre.* = Helikon, május 10. 15. p.
652. SIMONFY József: *Éppen az.* = Helikon, május 10. 15. p.
653. SIMONFY József: *Éveim.* = Helikon, május 10. 15. p.
654. SIMONFY József: *Évszak.* = Helikon, május 10. 15. p.
655. SIMONFY József: *Favágók.* = Helikon, május 10. 15. p.
656. SIMONFY József: *Kék.* = Helikon, május 10. 15. p.
657. SIMONFY József: *Kis fiú.* = Helikon, május 10. 15. p.
658. SIMONFY József: *Mielőtt.* = Helikon, május 10. 15. p.
659. SIMONFY József: *Miért nem.* = Helikon, május 10. 15. p.
660. SIMONFY József: *Mindig.* = Látó, 3/47. p.
661. SIMONFY József: *Mintba.* = Székelyföld, 5/45. p.
662. SIMONFY József: *Ne utáld.* = Látó, 3/48. p.
663. SIMONFY József: *Nem.* = Helikon, május 10. 15. p.
664. SIMONFY József: *Nem kap.* = Helikon, május 10. 15. p.
665. SIMONFY József: *Sikoly.* = Helikon, május 10. 15. p.
666. SIMONFY József: *A szóban.* = Székelyföld, 5/44. p.
667. SIMONFY József: *Ügyes.* = Látó, 3/46. p.
668. SIMONFY József: *Vagy.* = Helikon, május 10. 15. p.
669. SIMONFY József: *Veled.* = Helikon, május 10. 15. p.
670. SIPOS Erzsébet: *Akartam bölcsőt.* = Agria, 1/219. p.
671. SIPOS Erzsébet: *Harcon túli harc.* = Agria, 1/220. p.
672. SÓLYOM Sándor: *Rögtönzések.* Születésnapomon Hidoko levele. Levél a párnámon. = Agria, 1/186–187. p.
673. SOLYMOSI Bálint: *A Rózsafüzér Királynője* avagy egy utazó napjai. [Petőfi Sándor út, Szelevény, HJ]. = Élet és Irodalom, június 7. 17. p.
674. Soós Amália: *Fent-lent vers.* = Látó, 5/57. p.
675. Soós Amália: *Hámán terve.* = Látó, 5/58–66. p.
676. Soós Amália: *Naplemente.* = Székelyföld, 5/53–54. p.
677. Soós Amália: *November.* = Székelyföld, 5/54. p.
678. Soós Amália: *Portré.* = Látó, 5/57–58. p.
679. Soós Amália: *Várakozás.* = Székelyföld, 5/52–53. p.
680. STROJKO, Marko: *Annyira szép.* = Vár, 2/100–101. p.
681. STROJKO, Marko: *Éjjél táján.* = Vár, 2/100–101. p.
682. SUHAI Pál: *Hiányod megmarad.* = Agria, 1/26. p.
683. SUHAI Pál: *Szent György napja támadt.* = Napút, 4/127. p.
684. SUHAI Pál: *Szent György-napi felfobáskodás.* = Napút, 4/127. p.
685. SUHAI Pál: *Tél közeledtén.* = Agria, 1/26. p.
686. SÜTŐ Csaba András: *nemesszék utca báram.* = Kortárs, 6/25–27. p.
687. SZABÓ András, Gy.: *Cervantesnek.* = Hitel, 5/83–84. p.
688. SZABÓ András, Gy.: *Önmagához.* = Hitel, 5/84. p.
689. SZÁLINGER Balázs: *Kegyhelykilöködés.* = Jelenkor, 5/506–507. p.
690. SZEGEDI KOVÁCS György: *Bárány szemével.* = Vár, 2/12–13. p.
691. SZÉKELY János: *Hiánytalan.* = Látó, 3/110. p.
692. SZÉKELY Szabolcs: *34.* = Látó, 5/73. p.
693. SZÉKELY Szabolcs: *36.* = Látó, 5/73–74. p.
694. SZÉKELY Szabolcs: *37.* = Látó, 5/74. p.
695. SZÉKELY Szabolcs: *45.* = Látó, 5/74–75. p.
696. SZEKERES Mária: *Csendek átváltozása.* = Agria, 1/31. p.
697. SZEKERES Mária: *A magány neve.* = Agria, 1/31. p.
698. SZEKERES Mária: *Valóságaim.* = Agria, 1/32. p.
699. SZENTGYÖRGYI László: *Feljegyzések.* = Székelyföld, 6/50–51. p.
700. SZEPESTI Zsuzsanna: *Mert eljön az idő...* = Agria, 1/263. p.
701. SZLÁVIK Titanilla: *Addikció.* = Napút, 3/164–165. p.
702. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Életközépi válság, avagy oda a Collégiumhoz.* = Élet és Irodalom, május 31. 17. p.
703. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Irodalmi est.* = Élet és Irodalom, május 31. 17. p.
704. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Két kötetbemutató.* = Élet és Irodalom, május 31. 17. p.

705. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Két szerző.* = Élet és Irodalom, május 31. 17. p.
706. SZLUKOVÉNYI Katalin: *Lift.* = Élet és Irodalom, május 31. 17. p.
707. SZONDY-ADORJÁN György: *Evolúció.* = Hítel, 6/77. p.
708. SZONDY-ADORJÁN György: *Talpalatnyi teremts.* = Hítel, 6/75–76. p.
709. SZÖCS Margit: *Csúcsforgalom előtt.* = Látó, 4/35. p.
710. SZÖCS Margit: *Ha nem eszed meg a tejbe-grízt.* = Látó, 4/36. p.
711. SZÖCS Margit: *Levélbontás.* = Látó, 4/34. p.
712. SZÖCS Margit: *Maradj még.* = Látó, 4/34–35. p.
713. SZÖCS Margit: *Tömegsír.* = Látó, 4/35. p.
714. SZÖLLŐSI Mátyás: *in memoriam E. S.* = Látó, 4/8. p.
715. SZÖLLŐSI Mátyás: *Júliának.* = Látó, 4/7. p.
716. SZÖLLŐSI Mátyás: *Rothkónak.* = Látó, 4/9. p.
717. SZÖLLŐSI Mátyás: *Szégyenlős almok.* = Élet és Irodalom, május 17. 17. p.
718. SZÜK Balázs: *Attila.* = Agria, 1/265. p.
719. SZÜK Balázs: *Hazajövők, temetőbe.* = Agria, 1/264. p.
720. SZÜK Balázs: *Kelet felé.* = Agria, 1/264. p.
721. TAKÁCS Kálmán: *Ady Endre, a legnagyobb rapper.* = Napút, 3/143–144. p.
722. TAMÁS Menyhért: *Az előcsőnd előképe, 1954.* = Napút, 4/126. p.
723. TAMÁS Menyhért: *„Hajnallal a Hajnalnak”.* = Napút, 4/125. p.
724. TAMÁS Menyhért: *Mint aki fényszemlére készül.* = Napút, 4/125. p.
725. TAMÁSFALVI Hanna: *Kocsiút a Fénybe.* = Napút, 3/165. p.
726. TANDORI Dezső: *Ötlik Budán.* = Kortárs, 5/39–41. p.
727. TAR Károly: *Baleset.* = Helikon, május 10. 7. p.
728. TAR Károly: *Szívem vak ló.* = Helikon, május 10. 7. p.
729. TAR Károly: *A titok.* = Helikon, május 10. 7. p.
730. TATÁR Sándor: *Küzdés!? (Madách?) Habcsókoltatom!* = Alföld, 6/33. p.
731. TATÁR Sándor: *A partit buktam. A bajnokság folyik.* = Alföld, 6/33. p.
732. TAVASZI Hanga: *Az el-elhajtott eb.* = Napút, 3/146. p.
733. TÉREY János: *Barbaricum.* Képzeld ide. Te mit csináltál Diana Hercegnő halálakor? = Székelyföld, 6/5–8. p.
734. TÓFALVI Előd: *aludni tanulsz.* = Helikon, június 25. 11. p.
735. TÓFALVI Előd: *egy töltéssel.* = Helikon, június 25. 11. p.
736. TÓFALVI Előd: *pandémia.* = Helikon, június 25. 11. p.
737. TOMAJI Attila: *Damil.* = Kortárs, 5/17. p.
738. TORNAI József: *Angyalszárnas.* = Magyar Napló, 5/11. p.
739. TORNAI József: *Együgyű ének, 1944.* = Forrás, 6/29. p.
740. TORNAI József: *A mesterséges intelligencia.* = Hítel, 5/44–45. p.
741. TORNAI József: *Mindenki cipeli....* = Magyar Napló, 5/11. p.
742. TORNAI József: *Mint a semmi, ami voltál.* = Hítel, 5/43. p.
743. TORNAI József: *Nem is titok.* = Hítel, 5/46–47. p.
744. TORNAI József: *Örökölt partjaink.* = Forrás, 6/30–31. p.
745. TORNAI József: *Sas a Sas-hegyen.* = Forrás, 6/29–30. p.
746. TOROCZKAY András: *2014, nyár.* = Látó, 2/27–28. p.
747. TOROCZKAY András: *Egy fa kidölése.* = Látó, 2/27. p.
748. TOROCZKAY András: *Győző.* = Látó, 2/29–30. p.
749. TOROCZKAY András: *Itt jön a sötét.* = Élet és Irodalom, május 31. 14. p.
750. TOROCZKAY András: *Kisimul.* = Élet és Irodalom, május 31. 14. p.
751. TOROCZKAY András: *Minótaurusz.* = Élet és Irodalom, május 31. 14. p.
752. TÓTH A. Tamás: *Adyhoz.* = Napút, 3/129. p.
753. TÓTH Vivien: *Pulóver.* = Irodalmi Jelen, 5/25. p.
754. TÓTH Vivien: *Vasárnapi ebéd.* = Irodalmi Jelen, 5/26. p.
755. TÖRÖK Nándor: *Az örök kérdés.* = Agria, 1/237. p.
756. TÖRÖK Nándor: *Végzetváró.* = Agria, 1/236. p.
757. TÖZSÉR Árpád: *Fogadson.* = Élet és Irodalom, május 3. 17. p.
758. TÖZSÉR Árpád: *Öröm-dal.* = Élet és Irodalom, május 3. 17. p.
759. TÖZSÉR Árpád: *Sartre & Bahtyin.* = Élet és Irodalom, május 3. 17. p.
760. TURBÓK Attila: *Mobács ez is.* = Hítel, 6/18–19. p.
761. TURBÓK Attila: *Záporral öntözött verőfény.* = Hítel, 6/19–20. p.
762. TURCZI István: *Bírodalmat építész a fejedben.* Könyvtárak, gondolatban. = Életünk, 5–6/7–8. p.

763. TURCZI István: *Csak egy lépés.* = Életünk, 5–6/6. p.
764. TURCZI István: *Üzenet a Gyarmat utcából.* = Életünk, 5–6/8. p.
765. TÚRI Zsuzsa, A.: *Ágota.* = Agria, 1/21. p.
766. TÚRI Zsuzsa, A.: *Odaáttra.* = Agria, 1/20. p.
767. TÚRI Zsuzsa, A.: *Szakitás.* = Agria, 1/21. p.
768. TÚRI Zsuzsa, A.: *Születik s hamvad.* = Agria, 1/20. p.
769. TÜRJEI Zoltán: *A bázttól a tóig.* = Hitel, 6/79. p.
770. TÜRJEI Zoltán: *Simogatott nyúl.* = Hitel, 6/78. p.
771. TÜRJEI Zoltán: *Vakfolt.* = Hitel, 6/78. p.
772. VÁNYAI FEHÉR József: *Ady Endre utolsó éjszakája.* = Napút, 3/144. p.
773. VÁNYAI FEHÉR József: *Árnyjáték, avagy a múltátfestő álma.* = Vár, 2/28. p.
774. VÁNYAI FEHÉR József: *Hát akkor legyen fény!* = Vár, 2/29. p.
775. VARGA Borbála: *Fent és lent.* készülöben. beton. feladvány pénztárcámnak. kontakt. mi maradt? = Helikon, május 25. 10–11. p.
776. VARGA László Edgár: *vizek vizek tenger – hervay 85.* = Helikon, június 25. 6. p.
777. VARGA Melinda: *csmag.* = Magyar Napló, 6/29. p.
778. VARGA Melinda: *két arc.* = Magyar Napló, 6/29. p.
779. VARGA Melinda: *kövek.* = Magyar Napló, 6/29. p.
780. VASKÓ Márton: *Kocsi-út az éjszakában.* = Napút, 3/166. p.
781. VÉGH Attila: *Ahol, amikor, aki.* = Magyar Napló, 6/3. p.
782. VERMESSER Levente: *Ami egy útirajzból kimaradt.* = Helikon, június 10. 7. p.
783. VERMESSER Levente: *Elégia.* = Helikon, június 10. 7. p.
784. VERMESSER Levente: *Gyerekkor.* = Látó, 4/6. p.
785. VERMESSER Levente: *In memoriam T. D.* = Látó, 4/5. p.
786. VERMESSER Levente: *Mi van odaát.* = Látó, 4/5–6. p.
787. VÉSSEY Miklós: *Elakad.* = Tiszatáj, 6/34–35. p.
788. VÉSSEY Miklós: *Kórház ősszel.* = Tiszatáj, 6/34. p.
789. VÉSSEY Miklós: *Röntgen.* = Tiszatáj, 6/34. p.
790. VESZPRÉMI Szilveszter: *Minden napink.* = Helikon, május 10. 13. p.
791. VESZPRÉMI Szilveszter: *Valakit közülünk.* = Helikon, május 10. 13. p.
792. VILLÁNYI László: *bólintgat felénk.* = Vigilia, 5/369. p.
793. VILLÁNYI László: *Fejedelem vagy.* = Új Forrás, 5/92. p.
794. VILLÁNYI László: *Málnaszemek várnak.* = Új Forrás, 5/91. p.
795. VILLÁNYI László: *nálunk éjszakázik.* = Vigilia, 5/369. p.
796. VIOLA Szandra: *Éjféli.* = Irodalmi Jelen, 5/11. p.
797. VIOLA Szandra: *Én.* = Magyar Napló, 5/45. p.
798. VIOLA Szandra: *Haldokló a báztnál.* = Magyar Napló, 5/45. p.
799. VIOLA Szandra: *Luca.* = Irodalmi Jelen, 5/12. p.
800. VIOLA Szandra: *Nyugdíjazott balett-táncos.* = Magyar Napló, 5/45. p.
801. VIOLA Szandra: *Párbuzamos univerzumok.* = Irodalmi Jelen, 5/11–12. p.
802. VIOLA Szandra: *Sivatag.* = Magyar Napló, 5/45. p.
803. VITÉZ Ferenc: *Csokonai.* = Agria, 1/82. p.
804. VITÉZ Ferenc: *Fosztlányok az Univerzumból.* = Magyar Napló, 5/29. p.
805. VITÉZ Ferenc: *Lassan hát betakar...* = Agria, 1/82–83. p.
806. VITÉZ Ferenc: *Mondatok és formák.* = Agria, 1/83. p.
807. VITÉZ Ferenc: *Négy sor.* = Agria, 1/82. p.
808. VITÉZ Ferenc: *Öreg ház.* = Agria, 1/82. p.
809. VITÉZ Ferenc: *Egyszékről.* = Agria, 1/84. p.
810. VITÉZ Ferenc: *Törédek.* Csángó fohász. Trianon. Merengő. Torzó. Bánat. Kosfej. Összetartozás. = Agria, 1/84–85. p.
811. VITÉZ Ferenc: *Tükör által...* = Agria, 1/83. p.
812. VÖRÖS István: *54 évesen.* = Kortárs, 5/8. p.
813. VÖRÖS István: *Amritsar, aranytemplom.* = Napút, 4/73. p.
814. VÖRÖS István: *Bajt adni.* = Napút, 4/75. p.
815. VÖRÖS István: *Az értelem kerülőútjai.* = Alföld, 5/31–32. p.
816. VÖRÖS István: *A foglalt szoba ablakát csapkodja a huzat.* = Kortárs, 5/9. p.
817. VÖRÖS István: *Gondolatok a pendrájvban.* = Alföld, 5/33. p.
818. VÖRÖS István: *Ez is csak hasonlat.* = Alföld, 5/31. p.
819. VÖRÖS István: *Egy kivesző nemzethez.* = Mozgó Világ, 5/55–56. p.
820. VÖRÖS István: *Kocka.* = Alföld, 5/32. p.
821. VÖRÖS István: *Körfolyosó.* = Napút, 4/75. p.

822. VÖRÖS István: *Lenin meglátogatja Gorkijt Caprin.* = *Mozgó Világ*, 5/56–58. p.
823. VÖRÖS István: *A peremberkéek órája.* = *Napút*, 3/27. p.
824. VÖRÖS István: *A szerelem dübe és józsansága.* = *Irodalmi Jelen*, 6/8–12. p.
825. VÖRÖS István: *Szómagyarzatok.* Identitászavar. = *Kortárs*, 5/8–9. p.
826. VÖRÖS István: *Tálatva az ég.* = *Napút*, 4/72. p.
827. VÖRÖS István: *Világ-portfólió.* = *Napút*, 4/74. p.
828. WEHNER Tibor: *(szombathelyi) haladás.* = *Új Forrás*, 5/93–94. p.
829. WILHELM József: *Fobász egy felejthetetlen kacagásért.* = *Napút*, 3/166. p.
830. WIRTH Imre: *Egyszer majd úgy.* = *Vigilia*, 6/431. p.
831. WIRTH Imre: *Kinn a teraszon.* = *Vigilia*, 6/432. p.
832. WIRTH Imre: *Kis széken ülve.* = *Vigilia*, 6/431. p.
833. WIRTH Imre: *Mi lesz, ha nincs.* = *Vigilia*, 6/432. p.
834. WIRTH Imre: *Minden mindenható.* = *Vigilia*, 6/432. p.
835. ZÁVADA Péter: *Hamlet kardja vagyok, fekete nap virrad.* = *Látó*, 2/5. p.
836. ZSÁVOLYA Zoltán: *RÖLIF.* – kétoldalt félszobák. = *Napút*, 3/216–217. p.
837. ZSILLE Gábor: *Badacsony.* = *Hitel*, 6/41. p.
838. ZSILLE Gábor: *Mit mondott akkor.* = *Magyar Napló*, 6/39. p.
839. ZSILLE Gábor: *Mütermi beszéd.* = *Hitel*, 6/40–41. p.
840. ZSILLE Gábor: *Néhány kendőzetlen szó a lét gyötrelmeiről.* = *Hitel*, 6/42–43. p.
841. ZSILLE Gábor: *Származástan.* = *Hitel*, 6/39. p.
842. ÁDÁM Szilámér: *Medeia.* = *Helikon*, június 25. 13. p.
843. ÁDÁM Szilámér: *Találka.* = *Székelyföld*, 5/25–31. p.
844. ARADI Gizella: *Ernesto.* = *Irodalmi Jelen*, 6/4–7. p.
845. BAKACSI Ernő: *Apa bagyateka.* = *Agria*, 1/203–218. p.
846. BÁN Zsófia: *Üvegkalicka.* = *Alföld*, 5/13–15. p.
847. BARNÁ Imre: *Stop time.* = *Élet és Irodalom*, június 28. 16. p.
848. BAUER Krisztina: *Kirakós.* = *Látó*, 5/68–70. p.
849. BAUER Krisztina: *A sűrűje.* = *Látó*, 5/70–72. p.
850. BAUER Krisztina: *Szabadság.* Egy arc emlékére. = *Látó*, 5/67–68. p.
851. BECK Tamás: *Szellemvadász.* = *Alföld*, 5/25–26. p.
852. BENCSIK Orsolya: *Törött szekér.* = *Forrás*, 5/13–15. p.
853. BENE Zoltán: *Északi éjszakák.* = *Hitel*, 5/48–51. p.
854. BENE Zoltán: *Visszabátás.* = *Magyar Napló*, 6/4–8. p.
855. BEKE Ottó: *Egy hibetetlen emlék / mesebeszéd.* = *Új Forrás*, 5/28–30. p.
856. BERTA Zsolt: *Kő, kenyér – Jimi és Kiki.* = *Magyar Napló*, 5/12–16. p.
857. BODNÁR Lili Anna: *„Minden egész eltörött”.* = *Napút*, 3/68–69. p.
858. BODOR Ádám: *Parasztkéva.* = *Látó*, 3/75–88. p.
859. BORCSA Imola: *Az oroszlán.* = *Helikon*, június 10. 11–13. p.
860. BRASSAI Zsombor: *Leszámlolás fonákon.* Joachim Martin majdnem igaztörténete. = *Látó*, 2/31–43. p.
861. CENTAURI: *Galambok.* = *Élet és Irodalom*, május 24. 15. p.
862. CSABAI László: *Liliomsztán.* = *Látó*, 5/8–21. p.
863. CSERNUS Júlia: *Harapásnyommal.* = *Élet és Irodalom*, június 28. 16. p.
864. CSOBÁNKA Zsuzsa Emese: *Téli álom.* = *Élet és Irodalom*, május 3. 15. p.
865. DARVAS László: *Henrik intező úr neve.* Kleist-átiratok. = *Vigilia*, 6/433–438. p.
866. [DARVAS László] Szív Ernő: *János.* = *Élet és Irodalom*, június 7. 14. p.
867. [DARVAS László] Szív Ernő: *Ki hol ír?* = *Tiszatáj*, 6/[123]. p.
868. [DARVAS László] Szív Ernő: *Kisbeszéd a javításról.* = *Élet és Irodalom*, május 10. 14. p.
869. [DARVAS László] Szív Ernő: *Szülővárosom.* = *Tiszatáj*, 5/[136]. p.
870. DÉZSI Fruzsina: *Alexanderplatz.* = *Látó*, 5/49–56. p.
871. DINÓK Zoltán: *Előrukkolni a novellával.* = *Várad*, 5/16–17. p.
872. DINÓK Zoltán: *A takarítónő.* = *Várad*, 5/18–19. p.
873. DÖME Barbara: *Holnap: kicsinálni Szép Klaudiát!* = *Irodalmi Jelen*, 5/5–10. p.
874. EFHÁDEZ Gízá: *Drágoszté.* = *Látó*, 3/49–53. p.
875. EGRESSY Zoltán: *Hőléghallon.* = *Élet és Irodalom*, május 10. 15. p.

Rövidpróza

876. ELMER István: *Bűbálat.* = Napút, 4/76–108. p.
877. FÁBIÁN Judit: *Hattyúk a hálóban.* = Várad, 5/22–28. p.
878. FÁBIÁN Judit: *A jobb szem.* = Várad, 5/28–29. p.
879. FERDINANDY György: *Esperanza.* = Kortárs, 6/17–24. p.
880. FICSKU Pál: *Házibuli az anyalyukban.* = Mozgó Világ, 6/40–51. p.
881. FRIDECZKY Katalin: *Mese.* = Élet és Irodalom, május 3. 16. p.
882. GERE Nóra: *Az el nem készült kép.* = Irodalmi Jelen, 5/131–132. p.
883. GERE Nóra: *Gáspár Botond.* = Irodalmi Jelen, 5/130–131. p.
884. GERE Nóra: *A lámpa.* = Irodalmi Jelen, 5/132–136. p.
885. GYÁRFÁS Endre: *Sajó életveszélyben.* = Élet és Irodalom, június 14. 15. p.
886. GYÖRGY Attila: *A férfi, aki nem tudott sírni.* = Székelyföld, 5/23–24. p.
887. HAJÓS Eszter: *Madarastól.* = Helikon, június 25. 12. p.
888. HEGEDŰS Imre János: *Kamion Jóska.* = Életünk, 5–6/81–97. p.
889. HIDAS Judit: *Boldogság tízezer kilométerre.* = Látó, 2/6–14. p.
890. JÁSZBERÉNYI Sándor: *Egy kis szívdessz.* = Tiszatáj, 5/41–47. p.
891. JÓNÁS Tamás: *Szerelmeskönyv.* = Élet és Irodalom, május 31. 15. p.
892. JOÓ József: *Az utolsó beszélgetés.* = Irodalmi Jelen, 5/27–30. p.
893. JUHÁSZ Tibor: *Ne írd le a nevem.* = Alföld, 5/18–24. p.
894. KÁLI István: *Vadmarci.* = Székelyföld, 5/32–43. p.
895. KÁNTOR Zsolt: *Hűr és redő.* = Élet és Irodalom, május 10. 15. p.
896. KARSAI György: *Woodstock, 1969.* = Élet és Irodalom, június 21. 16. p.
897. KERTÉSZ Dávid: *London minden hattyúja a királynő tulajdona.* = Irodalmi Jelen, 6/35–39. p.
898. KISS László: *A betes számú ház.* = Látó, 3/8–11. p.
899. KISS Noémi: *A rőzsenyaku lány.* = Látó, 2/46–48. p.
900. KISS Noémi: *A stég.* = Élet és Irodalom, május 24. 15. p.
901. KISS Noémi: *Vitorlák a szélben.* = Alföld, 5/9–12. p.
902. KONTRA Ferenc: *Lee Annácska.* = Magyar Napló, 6/49–52. p.
903. KUTAS József: *Háború.* = Élet és Irodalom, május 24. 16. p.
904. LÁSZLÓ Zsolt: *Játszóter.* = Agria, 1/146–147. p.
905. LÁSZLÓ Zsolt: *„A kocka el van vetve”.* = Vár, 2/27. p.
906. LÁSZLÓ Zsolt: *Melyik úton?* = Agria, 1/146. p.
907. LÁSZLÓ Zsolt: *Waterloo-t majd holnap játszunk...* = Agria, 1/145. p.
908. LÉGRÁDI Gergely: *Az ég kékje.* = Élet és Irodalom, május 31. 16. p.
909. LÉVAI Júlia Míra: *Ziberejsztű.* = Élet és Irodalom, május 3. 16. p.
910. LITTNER Zsolt: *A törökveszi plébánisz.* = Élet és Irodalom, május 24. 16. p.
911. LOKODI Imre: *Harisnyakötő.* = Helikon, június 25. 14–16. p.
912. LŐRINCZ P. Gabriella: *Hinta.* = Irodalmi Jelen, 5/38–42. p.
913. LŐRINCZ P. Gabriella: *Nők.* = Irodalmi Jelen, 5/42–44. p.
914. LŐRINCZ P. Gabriella: *Távolodás.* = Irodalmi Jelen, 5/47–51. p.
915. MAGYAR László András: *A látogató.* = Mozgó Világ, 5/70–72. p.
916. MAKLÁRI Éva, P.: *Szerelem.* = Vár, 2/41–43. p.
917. MAKLÁRI Éva, P.: *Víbar.* = Vár, 2/39–41. p.
918. MÁN-VÁRHEGYI Réka: *Csütörtök, melegfront.* = Élet és Irodalom, június 14. 14. p.
919. MÁN-VÁRHEGYI Réka: *Hogyan könnyíti meg az életünket az aszertív kommunikáció?* = Élet és Irodalom, május 17. 14. p.
920. MAROSI Gyula: *Az óriáscsiga.* = Magyar Napló, 6/10–17. p.
921. MARTON-ADY Edina: *Kimondott szó meg lesz tartva.* = Élet és Irodalom, május 31. 16. p.
922. MÉNES Attila: *Díszszemle.* = Új Forrás, 6/77. p.
923. MÉNES Attila: *Felbemaradt városok.* = Új Forrás, 6/77–78. p.
924. MÉNES Attila: *Gödörör.* = Új Forrás, 6/75. p.
925. MÉNES Attila: *Kovács Maugli.* = Új Forrás, 6/76–77. p.
926. MÉNES Attila: *Literatus cow.* = Új Forrás, 6/76. p.
927. MÉNES Attila: *Műanyag szalonna.* = Új Forrás, 6/79. p.
928. MÉNES Attila: *A nyúl és a medve.* = Új Forrás, 6/75–76. p.
929. MINDÁK Dániel: *A Ferencvárosiakhoz írt első levél.* = Napút, 4/109–124. p.
930. MOLNÁR Erzsébet: *Dolce vita.* = Élet és Irodalom, június 14. 10. p.
931. MOLNÁR Erzsébet: *Járdaszél.* = Élet és Irodalom, június 28. 10. p.

932. MURÁNYI Sándor Olivér: *Del grande Po*. [Regényrészlet]. = Magyar Napló, 5/33–34. p.
933. NACSINÁK Gergely András: *Alku*. = Új Forrás, 5/12–13. p.
934. NACSINÁK Gergely András: *Aszály*. = Új Forrás, 5/11–12. p.
935. NAGY Róbert: *Oroszkönyv*. = Új Forrás, 5/31–33. p.
936. NÉMETH Ákos: *A gyónás szentsége*. = Élet és Irodalom, június 28. 16. p.
937. NOMÁD FÖLDI László: *Hőember*. = Élet és Irodalom, június 7. 16. p.
938. OBERCZIÁN Géza: *Szingularitás*. (Múltidő – A Téridő-trilógia első része, részletek). = Magyar Napló, 5/18–22. p.
939. ÓDOR János Gábor: *Gagarin dalra fakad*. = Élet és Irodalom, június 21. 16. p.
940. PATAK Márta: *Ferike*. = Forrás, 6/26–28. p.
941. PATAK Márta: *Ralf*. = Élet és Irodalom, május 10. 16. p.
942. PATAK Márta: *Szembeszélben*. = Látó, 4/10–15. p.
943. PATAK Márta: *Új életem küszöbén*. = Forrás, 6/23–25. p.
944. PÉTER János: *Tisztes mérték, szent szemérem*. = Irodalmi Jelen, 5/21–24. p.
945. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Sírni, sírni, sírni*. = Irodalmi Jelen, 6/42–47. p.
946. PONGRÁCZ P. Mária: *Post restante*. A Névtelen utca. = Irodalmi Jelen, 6/48–54. p.
947. RAKOVSKY Zsuzsa: *Az égő sün*. = Irodalmi Jelen, 6/13–27. p.
948. SÁRÁNDI József: *Tárgyak*. = Napút, 4/63–64. p.
949. SÁRFI N. Adrienn: *Aranykor*. = Irodalmi Jelen, 5/13–17. p.
950. SAUSIC Attila: *Hosszú baj és miniszoknya*. = Élet és Irodalom, június 21. 15. p.
951. SAYFO Omar: *Jó öreg muszlimjaink*. = Tiszatáj, 5/7–17. p.
952. SZABÓ Róbert Csaba: *A csoda*. = Helikon, május 25. 8–9. p.
953. SZALAY Zoltán: *A Mongol*. = Látó, 4/66–71. p.
954. SZÁNTÓ Erika Emma: *Szerelmes*. = Élet és Irodalom, május 3. 15. p.
955. SZAPPANOS Gábor: *Egy barangozó-dinasztia bukása*. = Hítel, 6/21–27. p.
956. SZÁRAZ Miklós György: *Vallomás éjjel után*. = Helikon, május 25. 17–18. p.
957. SZÁRAZ Pál: *Delután a folyónál*. = Agria, 1/142–143. p.
958. SZÁRAZ Pál: *A torony*. = Agria, 1/141–142. p.
959. SZÁVAI Attila: *Irén és a gumikesztyű*. = Új Forrás, 6/69–72. p.
960. SZEGEDI-SZABÓ Béla: *A csend és az illat*. = Új Forrás, 5/6–10. p.
961. SZEIFERT Natália: *Mi van veletek, semmi?* = Élet és Irodalom, május 17. 16. p.
962. SZERÉNYI Tamás: *A szokás hatalma*. = Látó, 4/37–41. p.
963. SZIL Ágnes: *Gazdátlan macskák*. = Tiszatáj, 6/3–11. p.
964. SZTASKÓ Richard: *Asztal mellett*. = Várad, 5/10–13. p.
965. TAMÁS Zsuzsa: *Tövismozsai*. = Élet és Irodalom, június 14. 15. p.
966. TÉREY János: *Szentlázslófalván*. = Kortárs, 5/10–16. p.
967. TÓDOR Csaba: *Kölő*. = Székelyföld, 6/41–49. p.
968. TÓFALVI Zoltán: *Véres szárnyverések*. = Vár, 2/30–36. p.
969. TÓTH Vivien: *Málna*. = Élet és Irodalom, június 7. 16. p.
970. TURI Timea: *Miért beszélünk magunkról, amikor a halottainkról beszélünk?* = Élet és Irodalom, június 28. 14. p.
971. TURI Timea: *Miért nem tudnak írni a kamaszok?* = Élet és Irodalom, május 31. 14. p.
972. TURI Timea: *A szemöldök*. = Élet és Irodalom, május 3. 14. p.
973. ÜRMÖS Attila: *Ten Years After*. = Élet és Irodalom, május 17. 16. p.
974. VAJDA Anna Noémi: *Legő*. = Látó, 2/17–26. p.
975. VARGA Klára: *Dafnia fotóalbuma*. A varjúfióka. = Irodalmi Jelen, 5/33–37. p.
976. VÁRI Attila: *Édes-lyuk*. = Székelyföld, 6/9–38. p.
977. VOLONCS Attila: *Körbetrárl*. = Látó, 2/32–36. p.
978. VÖRÖS István: *Utazás bollóval*. = Alföld, 6/13–16. p.

Hosszúpróza

979. BERTA Ádám: *Fejetlen kígyó*. (regényrészlet). = Új Forrás, 5/21–27. p.
980. BOGDÁN László: *A felső és az alsó világ dobjai*. Részlet A katona és a démon című regényből. = Helikon, május 10. 17–18. p.
981. BOGDÁN László: *Gertrúd és Fox eltűnése*. Részlet A katona és a démon című regényből. = Helikon, május 10. 15–17. p.
982. BOGDÁN László: *Karvalytánc*. [Regényrészlet – A katona és a démon]. = Kortárs, 5/19–38. p.

983. FEHÉR Béla: *Banánliget*. Részlet. [Regényrészlet]. = Napút, 4/3–14. p.
984. GUETH Péter: *Kosong*. (Részlet). = Látó, 4/18–28. p.
985. HAJDÚ-FARKAS Zoltán: *Április*. Részlet a Csonkamagyar című regényből. = Látó, 4/47–63. p.
986. HALMAI Róbert: *Nagyapám*. (részlet). = Új Forrás, 5/14–20. p.
987. JENEI László: *Minden élményemet epével*. Regényrészlet. = Látó, 5/41–46. p.
988. KUKORELLY Endre: *Cé cé cé pé*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 5/509–514. p.
989. KUKORELLY Endre: *Cé cé cé pé*. [Regényrészlet]. = Napút, 4/15–18. p.
990. MAGYARI Gábor: *Vadaskert*. Regényrészlet. = Látó, 5/31–38. p.
991. MAGYAR Ágnes: *Egy férfi*. [Részlet]. = Látó, 3/15–26. p.
992. NÉMETH Gábor: *Hidrogén és hélium*. A Véglegesítő – VII. = Élet és Irodalom, június 21. 14. p.
993. NÉMETH Gábor: *Az Isten is, meg más is*. A véglegesítő – VI. = Élet és Irodalom, május 24. 14. p.
994. NYERGES András: *Családi fantom*. (részlet). = Tiszatáj, 6/42–48. p.
995. PATAK Előd: *Tű a szénakazalban*. (részlet a Modern Feltámadás. Y-generáció című, készülő regényből). = Helikon, május 10. 12. p.
996. PÉTERFY Gergely: *A golyó, amely megölte Puskint*. (21. fejezet). = Élet és Irodalom, május 17. 15. p.
997. SÁNDOR Iván: *Az idő tanárai*. (2.) = Élet és Irodalom, június 28. 15. p.
998. SCHEIN Gábor: *Megleszünk itt*. [Regényrészlet]. = Alföld, 6/27–32. p.
999. SZEIFERT Natália: *Mi van veletek, semmi?* regényrészlet. = Jelenkor, 5/519–526. p.
1000. SZÖLLŐSI Mátyás: *Fóbia*. Második rész. = Látó, 5/76–83. p.
1001. SZÖLLŐSI Mátyás: *Fóbia*. (Részlet). = Látó, 2/51–58. p.
1002. TÉREY János: *Megtudom a balálbirt*. + 30. = Élet és Irodalom, június 7. 15. p.
1003. TÉREY János: *A mi dülönk*. = Élet és Irodalom, május 10. 13. p.
1004. TÓTH Krisztina: *Fényképek*. [Regényrészlet – A majom szeme]. = Vigilia, 5/363–365. p.
1005. TÓTH Krisztina: *Macska*. Részlet A majom szeme című készülő regényből. = Jelenkor, 5/515–518. p.
1006. TÓTH Krisztina: *A majom szeme*. Ne vedd fel! [Regényrészlet]. = Alföld, 6/9–13. p.
1007. ZALÁN Tibor: *Papírváros-szilánkok*. Részlet egy lassúd regényből. = Helikon, május 10. 4–7. p.
1008. ZALÁN Tibor: *Papírváros-szilánkok*. Részlet egy lassúd regényből. = Tiszatáj, 6/49–58. p.
1009. ZELEI Miklós: *Út az Államokba*. [Regényrészlet – Mandulafecske]. = Forrás, 5/4–6. p.

Közönség előtti előadásra szánt mű

1010. GION Nándor: *Holicser*. [Forgatókönyv]. = Kortárs, 6/30–49. p.
1011. GION Nándor: *Krisztus katonái a Görze utcából*. [Forgatókönyv]. = Forrás, 5/39–61. p.
1012. TÓTH Krisztina: *Denevér*. [Dráma]. = Jelenkor, 6/melléklet 1–36. p.

Képregények

1013. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Hód, ha begyi*. = Helikon, június 10. 22. p.
1014. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A korrektorok gyöngye*. = Helikon, május, 25. 22. p.
1015. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Szerkesztők egymás között*. = Helikon, május, 10. 22. p.
1016. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Vizsgadrukk*. = Helikon, június, 10. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

BÁNYAI ÉVA (1971) irodalomtörténész, a Bukaresti Egyetem oktatója

DUNAI TAMÁS (1981) médiakutató, a Szegedi Tudományegyetem oktatója

FODOR BALÁZS (1981) költő, kultúraszervező

GREGOR LILLA (1994) irodalom- és kultúratudomány szakos bölcész

HANZELIK GÁBOR (1988) irodalmár, műfordító

KÉPES GÁBOR (1980) író, a Neumann Társaság főmunkatársa

KESZEG VILMOS (1957) néprajzkutató, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatója

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF (1977) kritikus, labdarúgóedző, szerkesztő

NYÉKI GÁBOR (1991) tanár

PINTÉR BENCE (1991) újságíró nappal, fantasztikus irodalommal foglalkozó blogger éjjel

TEBELI SZABOLCS – BRAZIL (1980) grafikus, képregényrajtoló

SERESTÉLY ZALÁN (1988) költő, prózaíró, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tudománykommunikációs szakembere, a BBTE BTK Magyar Irodalomtudományi Intézetének társult oktatója

GABRIELA TUCAN (1979) irodalomtörténész, a Temesvári Nyugati Tudományegyetem oktatója

MOZAIK
múzeumtúra

**Tarts velünk és fedezd fel
Magyarország múzeumait!**

Ingyenesen letölthető az AppStore-ból és a Google Play Áruházból!

www.mozaikmuzeumtura.hu

NÉMETH ORSÓLYA

POSZT SZOVJET NON-FICTION
A volt Szovjetunió országai és a lengyel tényirodalom

NYUGAT-EURÁZSIAI IDŐ

**Keresse a
könyves-
boltokban!**

www.oroksegintezet.hu
www.nyugateurazsiaiido.hu

OROSZORSZÁG
KULTÚRPOLITIKAI
INTÉZET

NYUGAT-EURÁZSIAI IDŐ

**WACŁAW
FELCZAK
ALAPÍTVÁNY**

A kötet megjelenését a Wacław Felczak Alapítvány támogatta.

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

rozsé cuvée

zöld veltelini

vörös cuvée

cserszegi
fűszeres

rajnai rizling-
chardonnay

Ősz a Kastélyban

A kápolnásnyéki Halász-kastély programjai

2019. SZEPTEMBER 14–15.

Kulturális Örökség Napjai

Vezetett kastélytúrák a kulturális örökségvédelem jegyében.

2019. SZEPTEMBER 21. – 11.00

A szőlészet ünnepe

A Nemzeti Agrárgazdasági Kamara Fejér megyei borversenyének konferenciával egybekötött ünnepélyes eredményhirdetése.

2019. SZEPTEMBER 27. – 18.00

Kastélymesék

Különleges programsorozat, ahol különleges vendégek személyes történeteik segítségével hívják varázslatos kalandozásra hallgatóságukat.
Vendég: **Saly Noémi** irodalom- és Budapest-történész, helytörténeti írárok szerzője, rádió- és tévéműsorok gyakori és népszerű szereplője, akivel **Rodics Eszter**, a kastély igazgatója beszélget.

2019. SZEPTEMBER 28. – 10.30

FÜLEmlé

Gyerekeknek szóló koncertsorozat: fülelj, énekelj, játssz, próbáld ki a legkülönbözőbb hangszereket remek művészek iránymutatásával és társaságában.
A délelőtti házigazdája: **Bartek Zsolt** klarinétművész.

2019. OKTÓBER 19. – 9.00

IV. Vadászrendvő

Negyedik alkalommal ad otthont a Halász-kastély a Velencei-tavi Vadász Rendvőnek Kápolnásnyéken.
Az eseményt a Fishing&Hunting TV és a Velencei-tavi Kistérségért Alapítvány szervezi számos támogatóval karöltve.

2019. OKTÓBER 25. – 18.00

Kastélymesék

Különleges programsorozat, ahol különleges vendégek személyes történeteik segítségével hívják varázslatos kalandozásra hallgatóságukat.
Vendég: **Maklár László**, Artisjus-díjas karmester, érdemes és kiváló művész, akivel **Rodics Eszter**, a kastély igazgatója beszélget.

2019. NOVEMBER 9. – 15.00

Domborműavatás

Bory Jenő születésének 140. évfordulóján a jeles szobrász Fejér megyei közéleti panteonba kerülő domborművét, **Pintér Balázs** szobrászművész alkotását **Cser-Palkovics András** Székesfehérvár polgármestere avatja fel.

KÁLMÁN IMRE
CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ
OPERETT

BUDAPESTI

OPERETTSZÍNHÁZ

BÉLA JENBACH ÉS LEO STEIN SZÖVEGKÖNYVE ALAPJÁN
A MAGYAR NYELVŰ VÁLTOZATOT ÍRTA: GÁBOR ANDOR

KARMESTER:
PFEIFFER GYULA / RÓNAI PÁL

RENDEZŐ:
VIDNYÁNSZKY ATTILA

FISCHL MÓNICA,
VADÁSZ ZSOLT, LAKI PÉTER, SZENDY SZILVI,
DÉZSY SZABÓ GÁBOR, SIMÉNFI ALY ÁGOTA,
MESZÁROS ÁRPÁD ZSOLT, VIRÁGH JÓZSEF,
ALTSÁCH GERGELY, GÖRÖG PATRIK
DISZLETTERVEZŐ: CZIEGLER BALÁZS
JELMEZTERVEZŐ: BERZSENYI KRISTINA
KOREOGRÁFUS: BOZSIK YVETTE

WWW.OPERETT.HU | OPERETTSZINHAZ

Magyar Színház

**Gyerek-, ifjúsági és családi előadások
minden mennyiségben!**

A színház itt kezdődik...

nka
Nemzeti Kulturális Alap

magyarszinhaz.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382195

1 9 0 0 4

Ára: 600 Ft

25nka
Nemzeti Kulturális Alap